

Преузето са www.pravno-informacioni-sistem.rs

На основу члана 38. став 1. Закона о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18),

Влада доноси

СТРАТЕГИЈУ

унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године

"Службени гласник РС", број 44 од 27. марта 2020.

1. УВОД

У Републици Србији се већ дуги низ година спроводи процес опсежних реформи у свим областима друштвеног живота уз истовремено усклађивање националног законодавства са стандардима Европске уније (ЕУ). Тако су и у области унапређења положаја особа са инвалидитетом, у најширем смислу, до сада извршени значајни помаци, али имајући у виду да бројни ризици социјалне искључености особа са инвалидитетом имају тенденцију умножавања, потребно је, применом мултидисциплинарног и мултисекторског приступа, константно деловати предузимајући различите активности како би се ови ризици свели на најмању меру.

Циљ Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године (у даљем тексту: Стратегија) јесте побољшање свеукупног друштвеног и економског положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији и њихово равноправно учешће у друштву, путем уклањања препрека у области приступачности, партиципације, једнакости, запошљавања, образовања и обуке, социјалне заштите, здравства и других аспеката који доприносе изједначавању њихових могућности и остваривању инклузивне једнакости. У Стратегији се даје сажет преглед стања, а путем дефинисања општег и посебних циљева одређују се основни правци деловања ради остваривања равноправности, спречавања дискриминације, поштовања достојанства и стварања услова да особе са инвалидитетом на равноправној основи уживају сва људска права и основне слободе и активно учествују у свим областима друштвеног живота. Побољшање свеукупног друштвеног и економског положаја особа са инвалидитетом захтева да сви друштвени актери активно учествују у реализацији циљева Стратегије и спровођењу мера и активности предвиђених акционим планом који ће пратити ову стратегију.

Ради реализације начела једнакости и забране дискриминације и побољшања положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, почетком 2007. године донета је Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији¹ (у даљем тексту: Прва стратегија), којом су установљени циљеви за период од 2007. године до 2015. године,

усаглашени са свим развојним националним и међународним документима у моменту усвајања. Првом стратегијом утврђен је средњорочни план активности којим је изражена чврста посвећеност Републике Србије обезбеђивању подршке особама са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота.

Прва стратегија имала је шест стратешких области и у оквиру сваке од њих дефинисан по један општи циљ, који је разрађен на посебне циљеве, којих је било укупно 16. Анализом успешности реализације постављених стратешких циљева у периоду важења Прве стратегије и спровођења активности у односу на постављене циљеве кроз Информацију о спровођењу Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији,² остварен је не само увид у степен остварености циљева и преглед ефикасности планираних и реализованих мера, него је извршено и сагледавање могућих области за унапређење положаја особа са инвалидитетом у наредном периоду. Већина утврђених активности превазилазила је временски оквир за који су планиране, јер по својој суштини представљају дугорочне или континуиране активности, а релативно је велики број оних које су пројектоване као почетне активности, за које је планирано да постану део система и континуираног процеса. Акциони план за спровођење Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2013. до 2015. године,³ усвојен је за последњи, двогодишњи период њене примене стратегије а израђен је складу са утврђеном визијом, принципима и општим стратешким циљевима.

Анализа постигнутих резултата, односно, сагледавање садашњег стања у погледу положаја особа са инвалидитетом кроз Извештај о спровођењу Прве стратегије, сачињена је у непосредној сарадњи између Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као министарства надлежног за област унапређења положаја особа са инвалидитетом и Националне организације особа са инвалидитетом Републике Србије (НООИС), која је у пуној мери пратила и сам процес израде обе стратегије. Анализа је заснована на извештајима различитих органа и организација, установа, независних тела, цивилног сектора и других тела одговорних за област унапређења положаја особа са инвалидитетом, уз непосредну подршку и помоћ експерата из ове области.

Имајући у виду сталну потребу за унапређењем положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, чињеницу да је истекло важење Прве Стратегије, на основу које су сагледани остварени резултати, потребу усаглашавања националног правног оквира са стандардима Конвенције Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом и одредбама европског законодавства, као и због важности и разноврсности области, процењено је да је неопходно приступити изради новог стратешког свеобухватног документа за наредни временски период. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања формирало је тим поводом Радну групу чији су чланови/ице представници/е ресорног министарства,

других релевантних институција за област социјалне заштите, као и представници/е организација цивилног друштва. На припреми нацрта Стратегије радили су независни експерти/киње у сарадњи са ресорним министарством, Тимом за људска права Уједињених нација и Тимом за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије. Током процеса припреме Стратегије реализовани су консултативни састанци са кључним ресорним министарствима и институцијама, као и са ширим кругом организација цивилног друштва кроз организацију скупова на локалном нивоу.

1 „Службени гласник РС”, број 1/07

2 Информација сачињена у оквиру Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, доступна на интернет презентацији министарства

3 „Службени гласник РС”, број 73/13

2. ПЛАНСКИ ДОКУМЕНТИ И ПРАВНИ ОКВИР РЕЛЕВАНТНИ ЗА СТРАТЕГИЈУ

2.1. Национални плански документи

Стратешка документа Владе у различитим областима указују на потребу унапређења положаја особа са инвалидитетом, а као посебно важни издвајају се:

- 1) Акциони план за Поглавље 23, одељак „Основна права”;⁴
- 2) Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији, којим су утврђени и праћени приоритети у области запошљавања и социјалне политике у процесу приступања ЕУ;⁵
- 3) Стратегија развоја образовања до 2020. године;⁶
- 4) Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године;⁷
- 5) Стратегија јавног здравља⁸ и друга оквирна документа у различитим областима;
- 6) Стратегија превенције и заштите од дискриминације⁹ и Акциони план за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године;¹⁰
- 7) Национална стратегија за родну равноправност за период 2016–2020, са Националним акционим планом за спровођење стратегије за период 2016–2018;¹¹
- 8) Национална стратегија за младе за период 2015–2025. године;¹²
- 9) Програм за ретке болести у Републици Србији за период 2020–2022.¹³

У свим наведеним документима постоје одређене мере и активности које се односе на особе са инвалидитетом и које указују на потребу унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији. Стратегија је усаглашена са наведеним документима, а поједине мере представљају наставак или допуњавање мера и активности које су планиране другим документима. На пример, Стратегијом развоја образовања до 2020. године планирано је да до 2020. године сви дечаки и девојчице законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% генерације), без обзира на социо-економске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, буду обухваћени квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5%, не само на националном нивоу већ и за категорије деце из угрожених група, укључујући децу са инвалидитетом и сметњама у развоју. Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године препознаје особе са инвалидитетом као једну од група која је у неповољној позицији на тржишту рада, односно, као посебно угрожену групу. Овом стратегијом је планирано повећано укључивање особа са инвалидитетом у мере активне политике запошљавања, као и повећано запошљавање особа са инвалидитетом.

У Стратегији превенције и заштите од дискриминације, чије је трајање истекло, особе са инвалидитетом препознате су као једна од група која се у Републици Србији налази у неповољном положају.¹⁴ Није доступна финална евалуација спровођења Стратегије превенције и заштите од дискриминације, али је у евалуацији која је урађена у октобру 2017. године констатовано да у Акционом плану постоји 17 мера које су усмерене ка особама са инвалидитетом, од чега је девет мера реализовано (52,9%), а шест мера је делимично реализовано (35,3%).

У Националној стратегији за родну равноправност за период 2016–2020, наведено је да се посебна пажња посвећује елиминисању вишеструке дискриминације и побољшању положаја вишеструко дискриминисаних жена, међу којима су и жене са инвалидитетом. Један од посебних циљева ове стратегије је унапређивање положаја вишеструко дискриминисаних група жена (посебан циљ 2.6). Одређене мере и активности односе се на жене са инвалидитетом, али су оне само делимично реализоване. Национални акциони план за спровођење стратегије за период 2016–2018. је истекао, а није усвојен нови за период 2019–2020. година.¹⁵

Поред тога, значајна је и улога Савета за праћење примене препорука механизма УН за људска права, који је конституисан у марту 2015. године. Очекује се да рад овог тела унапреди положај особа са инвалидитетом и других угрожених друштвених група, кроз праћење спровођења препорука које настају из рада механизма Уједињених нација за људска права у погледу Републике Србије. У Републици Србији је 2005. године формиран Савет за особе са инвалидитетом, као стручно и саветодавно тело Владе Републике Србије.¹⁶ Током трајања прве Стратегије, одлуком Владе из 2013. године, Савет је формиран у новом сазиву, а тренутно је у процедури

доношење предлога решења о разрешењу и именовању председника, чланова и секретара Савета. Међутим, неопходно је појачати материјалне и људске ресурсе овог тела и интензивирати његов рад у наредном периоду.

4 Акциони план за поглавље 23, доступно на:

<https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacrt-%20Kopasna%20verzija1.pdf> Мере за унапређење положаја особа са инвалидитетом утврђене су и Нацртом ревидираног акционог плана за поглавље 23, у одељку „Основна права“.

<https://www.mpravde.gov.rs/tekst/22159/prvi-nacrt-revidiranog-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>

5 <http://www.minrzs.gov.rs/cir/aktuelno/item/5781-program-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-u-procesu-pristupanja-evropskoj-uniji-employment-and-social-reform-programme>

6 „Службени гласник РС”, број 107/12

7 „Службени гласник РС”, број 37/11

8 „Службени гласник РС”, број 22/09

9 „Службени гласник РС”, број 60/13

10 „Службени гласник РС”, број 107/14

11 „Службени гласник РС”, број 4/16

12 „Службени гласник РС”, број 22/15

13 „Службени гласник РС”, број 86/19

14 Образован је Савет за праћење реализације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године

15 Новембар 2019.

16 <http://www.infosavetosi.gov.rs/index.htm>

2.2. Међународни и национални правни оквир

Више међународних докумената у области људских права представља вредносни, концепцијски и нормативни оквир на коме се заснива Стратегија.

Република Србија је чланица Уједињених нација (УН) и правни сукцесор бивших држава, потписница је Повеље Уједињених нација (1945), Универзалне декларације о људским правима (1948) и осам од девет основних међународних уговора о људским правима, који су од утицаја и на положај особа са инвалидитетом, као што су: Међународни пакт о грађанским и политичким правима са факултативним протоколима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима,

Конвенција о елиминацији свих облика расне дискриминације, Конвенција против тортуре и других окрутних, нехуманих и понижавајућих казни и поступака и Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена.

Такође, убрзо након њеног ступања на снагу у Републици Србији, 2009. године, ратификована је Конвенција о правима особа са инвалидитетом и Опциони протокол уз Конвенцију о правима особа са инвалидитетом.¹⁷ Конвенција о правима особа са инвалидитетом је први правно обавезујући међународни инструмент за заштиту људских права, којим су се државе потписнице обавезале да штите и унапређују сва људска права и основне слободе особа са инвалидитетом. Полазећи од потребе обезбеђивања и унапређења остваривања свих људских права и основних слобода за све особе са инвалидитетом, без дискриминације било које врсте, Конвенција о правима особа са инвалидитетом заснована је на следећим општим начелима:¹⁸ а) поштовање урођеног достојанства, индивидуална самосталност укључујући слободу властитог избора и независност особа; б) забрана дискриминације; ц) пуно и ефикасно учешће и укључивање у друштво; д) уважавање разлика и прихватање особа са инвалидитетом као дела људске разноликости и човечанства; е) једнаке могућности; ф) приступачност; г) равноправност жена и мушкараца и х) уважавање развојних способности деце са инвалидитетом као и поштовање права деце са инвалидитетом на очување свог идентитета. Конвенција садржи одредбе које се односе на: једнакост, забрану дискриминације и равноправност; положај жена и деце са инвалидитетом; подизање свести; приступачност; ризичне ситуације и хуманитарне катастрофе; једнако признање пред законом; приступ правди; одсуство злостављања и експлоатације; слободу кретања, мишљења и изражавања; самосталан живот; поштовање приватности, дома и породице; образовање; здравље; рад и запошљавање; услове живота и социјалну заштиту; учешће у политичком, јавном, културном животу и др.

Комитет за права особа са инвалидитетом усвојио је седам општих коментара, који су веома битни за разумевање и спровођење одредаба Конвенције о правима особа са инвалидитетом и који ће бити основа за планирање мера у Стратегији. Општи коментари Комитета за права особа са инвалидитетом:

1) Општи коментар број 1 (2014) на члан 12: Једнако признање пред законом. Једнако признање пред законом је основни општи принцип заштите људских права и неопходан је за остваривање људских права. Одредбама члана 12. Конвенције о правима особа са инвалидитетом описује се садржај овог грађанског права и фокусира се на области у којима је особама са инвалидитетом обично ускраћивано право (нпр. лишавање пословне способности);

2) Општи коментар број 2 (2014) на члан 9: Приступачност. Приступачност је предуслов за самосталан живот и пуно и равноправно

учешће особа са инвалидитетом у друштву. Без приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, укључујући информационо комуникационе технологије и системе и друге услуге и погодности отворене за или намењене јавности, особе са инвалидитетом не би имале једнаке могућности за учешће у друштву у којем живе.

3) Општи коментар број 3 (2016) на члан 6: Жене и девојчице са инвалидитетом. Жене и девојчице са инвалидитетом суочавају се са препрекама у многим областима живота. Ове препреке стварају ситуације вишеструких и испреплетаних облика дискриминације жена и девојчица са инвалидитетом, а посебно у односу на равноправан приступ образовању, приступ економским могућностима, приступ социјалној интеракцији, приступ правди и равноправности пред законом, учешћа у политици и контролу над сопственим животом у различитим контекстима (нпр. у вези са здравственом заштитом, укључујући сексуално и репродуктивно здравље и тиме где и са ким желе да живе).

4) Општи коментар број 4 (2016) на члан 24: Право на инклузивно образовање. Особама са инвалидитетом признато је право на образовање без дискриминације, под равноправним условима. Инклузивно образовање је од кључног значаја за постизање високог квалитета у образовању за све ученике, укључујући ученике са инвалидитетом, као и за развој инклузивних, мирољубивих и правичних друштава. Поред тога, бројни образовни, социјални и економски разлози иду у прилог потреби за квалитетним инклузивним образовањем.

5) Општи коментар број 5 (2017) на члан 19: Самосталан живот и укључивање у заједницу. Особама са инвалидитетом је кроз историју ускраћиван лични и индивидуални избор, као и контрола у свим областима живота. За многе се претпостављало да су неспособни за самосталан живот у заједницама које су сами одабрали. Подршка није доступна, инфраструктура заједнице није универзално дизајнирана, средства се улажу у институције уместо у развој могућности за особе са инвалидитетом за самосталан живот у заједници. То доводи до напуштања, зависности од породице, институционализације, изолације и сегрегације. Одредбама члана 19. Конвенције о правима особа са инвалидитетом признаје се свим особама са инвалидитетом једнако право на самосталан живот и укључивање у заједницу уз слободу избора и контроле свог живота.

6) Општи коментар број 6 (2018) на члан 5: Равноправност и недискриминација. Циљ овог општег коментара јесте појашњење обавеза држава потписница у вези са недискриминацијом и равноправношћу. Изражена је забринутост због тога што закони и политике држава потписница и даље приступају инвалидитету путем милосрдног, односно, медицинског модела, упркос некомпатибилности тих модела са конвенцијом. Упорна употреба ових парадигми онемогућава препознавање особа са инвалидитетом као потпуне субјекте права и као носиоце права. Напори

држава потписница за превазилажење баријера у ставовима према инвалидитету нису довољни, а примери обухватају трајне и понижавајуће стереотипе и стигматизацију, као и предрасуде према особама са инвалидитетом као терета за друштво. Општи коментар афирмише идеју инклузивне једнакости и прецизира појмове директне и индиректне дискриминације, разумних прилагођавања, дискриминације на основу повезаности са особом са инвалидитетом, узнемиравања, вишеструке и интерсекционалне дискриминације.

7) Општи коментар број 7 (2018) о учешћу особа са инвалидитетом, укључујући и децу са инвалидитетом, преко њихових представничких организација, у спровођење и праћење Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Активно, ефективно и информисано учешће свих у одлукама које утичу на њихов живот и права у складу је са приступом заснованом на људским правима у процесима јавног одлучивања и обезбеђује добро управљање и друштвену одговорност. Конвенција о правима особа са инвалидитетом признаје учешће и као општу обавезу и као међусекторско питање, тако што прописује обавезу држава потписница да блиско консултују и активно укључују особе са инвалидитетом (члан 4. став 3), те учешће особа са инвалидитетом у процесу праћења (члан 33. став 3) као део ширег концепта учешћа у јавном животу.

Ови општи коментари треба да помогну у тумачењу и примени кључних одредаба Конвенције о правима особа са инвалидитетом, самим особама са инвалидитетом и њиховим репрезентативним организацијама, државама потписницама, међународним организацијама, цивилном друштву, институцијама за људска права, научним радницима и другим лицима.

Република Србија је и чланица Савета Европе, те су за ову област од значаја и регионални документи о људским правима, посебно Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода¹⁹ и Протокол број 12 (2000) уз Европску конвенцију. Том конвенцијом се уређује и забрана дискриминације, која је од изузетног значаја за положај особа са инвалидитетом, а Протоколом број 12 право на недискриминацију признато је за остваривање свих права гарантованих националним законодавствима држава потписница. Такође, 2009. године ратификована је Ревидирана европска социјална повеља,²⁰ која је основни документ Савета Европе у области радних и социјалних права. Република Србија је преузела велики број одредаба Ревидиране европске социјалне повеље, што је сврстава у ред држава које су у врху лествице по броју одредаба које су прихваћене инструментом о ратификацији. Друга важна документа Савета Европе су Европски план акције за особе са инвалидитетом за период од 2006. до 2015. године (2006)²¹ и нова Стратегија Савета Европе о особама са инвалидитетом 2017–2023,²² којом је као општи циљ утврђено достизање једнакости, достојанства и равноправности за особе са инвалидитетом, кроз пет приоритетних области: равноправност и забрана дискриминације; подизање нивоа свести; приступачност; једнако признавање пред законом и

слобода од експлоатације, злостављања и занемаривања. Такође, указано је да се приликом спровођења свих активности мора водити рачуна о: учешћу, сарадњи и координацији; универзалном дизајну и разумном прилагођавању; родној равноправности; вишеструкој дискриминацији и образовању и обукама.

Када је у питању међународни оквир у овој области, посебан значај има и нова глобална развојна агенда – Агенда одрживог развоја УН до 2030. године,²³ којом је планирано, између осталог, подстицање економског раста, искорењивање сиромаштва и дискриминације жена, подстицај свеукупном образовању и др. Инвалидитет се наводи у Циљевима одрживог развоја из Агенде 2030 УН-а, а посебно у деловима који се односе на образовање, раст и запошљавање, равноправност, као и прикупљање података и редовно праћење овог документа. На пример, циљ 4. односи се на обезбеђивање инклузивног и квалитетног образовања за све, као и једнаког приступа свим нивоима образовања и стручног оспособљавања, укључујући и особе са инвалидитетом, циљ 5. на постизање родне равноправности и оснаживање свих жена и девојчица, укључујући жене и девојчице са инвалидитетом, а циљ 10. на смањење неједнакости унутар и између држава јачањем и промовисањем друштвене, економске и политичке инклузије свих, укључујући и особе са инвалидитетом, итд.

Велики значај има и Европска стратегија за особе са инвалидитетом 2010–2020: Европа без баријера.²⁴ Ова стратегија представља изузетно значајан документ ЕУ којим је дефинисан општи оквир политике унапређења положаја особа са инвалидитетом, али и конкретније мере и активности у одређеним областима. Такође, ова стратегија је везана и за имплементацију Конвенције о правима особа с инвалидитетом, чиме се обезбеђује њено делотворно спровођење у државама чланицама. Европску стратегију за особе са инвалидитетом прати и План имплементације,²⁵ чија је примена орочена до краја 2015. године, док је средњорочни Извештај о примени ове Стратегије објављен почетком фебруара 2017. године, уз нагласак да се очекује пуно спровођење планираних циљева до краја 2020. године.²⁶

За Републику Србију су веома значајна закључна запажања и препоруке УН механизма за људска права, посебно Комитета за права особа са инвалидитетом, али и препорука из Универзалног периодичног прегледа Савета за људска права УН-а, у оквиру којих су дате препоруке у вези са побољшавањем положаја особа са инвалидитетом. Имајући у виду посвећеност Републике Србије достизању највишег нивоа заштите људских права свих грађана, на основу препорука које су УН механизми упутили Србији поводом периодичног извештавања о примени УН конвенција, посебно на основу препорука Комитета за права особа са инвалидитетом из 2016. године, планирани су посебни циљеви и мере у овој стратегији.

Такође треба указати и да је национални правни оквир у вези са правима особа са инвалидитетом солидан. Бројним законима је уређен положај и остваривање права особа са инвалидитетом.

Дискриминација је забрањена Уставом Републике Србије, којим је прописано да су пред Уставом и законом сви једнаки, да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације, да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, укључујући и психички или физички инвалидитет. Законом о забрани дискриминације²⁷ уређена је општа забрана дискриминације, облици и случајеви дискриминације и поступак заштите од дискриминације. Овим законом је забрањена дискриминација на основу инвалидитета, а прописано је да дискриминација постоји ако се поступа противно начелу поштовања једнаких права и слобода особа са инвалидитетом у политичком, економском, културном и другом аспекту јавног, професионалног, приватног и породичног живота.²⁸ Веома је значајан и посебан антидискриминациони закон – Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом,²⁹ којим се уређује општи режим забране дискриминације на основу инвалидитета, посебни случајеви дискриминације особа са инвалидитетом, поступак заштите особа изложених дискриминацији на основу инвалидитета, као и мере које се предузимају ради подстицања равноправности и социјалне укључености особа са инвалидитетом.³⁰ Поред забране непосредне и посредне дискриминације, закон забрањује, узнемиравање, виктимизацију, позивање, навођење и помагање у дискриминаторском поступању,³¹ као и тешке случајеве дискриминације.³²

Антидискриминационе одредбе које су важне за положај особа са инвалидитетом садржане су у законима којима се уређују поједине области друштвених односа: Закону о раду,³³ Закону о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом,³⁴ Закону о здравственој заштити,³⁵ Закону о основама система образовања и васпитања,³⁶ Закону о правима пацијената,³⁷ Закону о заштити лица са менталним сметњама,³⁸ Закону о кретању уз помоћ пса водича³⁹ и Закону о употреби знаковног језика.⁴⁰

Међутим, упркос добром законском оквиру и даље има места за побољшање. У Републици Србији, концепт *разумног прилагођавања*⁴¹ још увек није адекватно разрађен, а није експлицитно прописано да је одбијање разумног прилагођавања облик дискриминације на основу инвалидитета, што је супротно међународној пракси у овој области, те би закон у том смислу требало допунити.⁴² Такође, Закон о заштити лица са менталним сметњама дозвољава лишавање слободе на основу инвалидитета и дозвољава смештај у психијатријску установу без пристанка и присилан смештај деце и одраслих са менталним и/или психосоцијалним сметњама у институције, што је супротно међународним стандардима, те је неопходно усаглашавање, односно, измена закона.

Анализа примене Закона о знаковном језику показала је да у закону нису препозната два важна права – право на комуникацију на знаковном језику и право на учење/образовање на знаковном језику,⁴³ те би у том смислу требало унапредити законска решења. Такође, у Републици Србији и даље постоји могућност лишења пословне способности на основу инвалидитета. Да би се обезбедило једнако признавање особа са инвалидитетом пред законом, неопходно је у потпуности реформисати систем лишења пословне способности и старатељства, што подразумева измене Породичног закона⁴⁴ и Закона о ванпарничном поступку.⁴⁵

17 Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом и Закон о потврђивању Опционог протокола уз Конвенцију о правима особа са инвалидитетом, „Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 42/09

18 Члан 3. Конвенције о правима особа са инвалидитетом

19 Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, „Службени лист СЦГ – Међународни уговори”, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – испр. и „Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 12/10

20 Закон о потврђивању ревидиране европске социјалне повеље, „Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 42/09

21 <https://rm.coe.int/1680595206>

22 Council of Europe Disability Strategy 2017–2023, <https://rm.coe.int/16806fe7d4>

23 <https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/Agenda-UN-2030.pdf>

24 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – European Disability Strategy 2010–2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52010DC0636>

25 Initial plan to implement the European Disability Strategy 2010–2020, List of Actions 2010–2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52010SC1324>

26

[http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2725&furtherNews=yes;](http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2725&furtherNews=yes)

Комплетан текст извештаја:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16995&langId=en>

27 „Службени гласник РС”, број 22/09

- 28 Члан 26. Закона о забрани дискриминације
- 29 „Службени гласник РС”, бр. 33/06 и 13/16
- 30 Члан 1. Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- 31 Члан 6. ЗСДОСИ.
- 32 Члан 9. ЗСДОСИ.
- 33 „Службени гласник РС”, бр. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – УС, 113/17 и 95/18 – аутентично тумачење
- 34 „Службени гласник РС”, бр. 36/09 и 32/13
- 35 „Службени гласник РС”, бр. 107/05, 72/09 – др. закон, 88/10, 99/10, 57/11, 119/12, 45/13 – др. закон, 93/14, 96/15, 106/15, 105/17 – др. закон, 113/17 – др. закон и 105/17 – др. закон
- 36 „Службени гласник РС”, бр. 88/17 и 27/18 – др. закон
- 37 „Службени гласник РС”, број 45/13
- 38 „Службени гласник РС”, број 45/13
- 39 „Службени гласник РС”, број 29/15
- 40 „Службени гласник РС”, број 38/15
- 41 Члан 2. став 1. тачка 4. Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Разумно прилагођавање означава неопходно и адекватно модификовање и усклађивање којим се не намеће несразмерно, односно, непотребно оптерећење, тамо где је то у конкретном случају потребно, како би се обезбедило да особе са инвалидитетом уживају, односно, остварују равноправно са другима сва људска права и основне слободе.
- 42 Општи коментар број 2 Комитета за права особа са инвалидитетом, пресуда Европског суда за људска права *Џат против Турске*, представка број 51500/08, пресуда од 23. фебруара 2016.
- 43 Десанка Жижих и Михајло Гордић, *Анализа примене Закона о знаковном језику*, Градска организација глувих Београда, Београд, 2019
- 44 „Службени гласник РС”, бр. 18/05, 72/11 и 6/15
- 45 „Службени гласник СРС”, бр. 25/82 и 48/88 и „Службени гласник РС”, бр. 46/95 – др. закон, 18/05 – др. закон, 85/12, 45/13 – др. закон, 55/14, 6/15 и 106/15 – др. закон

3. ОПИС ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

Под особом са инвалидитетом сматра се особа која има дугорочне физичке, менталне, интелектуалне или чулне тешкоће, које у интеракцији са разним препрекама могу ометати пуно и ефикасно учешће у друштву на једнакој основи са другима.⁴⁶ Ова дефиниција подразумева социјални приступ

инвалидитету, те поред медицинских, обухвата социјалне, психолошке и друге факторе који су од утицаја на положај особа са инвалидитетом. Дефиниција је чврсто утемељена и у моделу приступа инвалидитету заснованом на поштовању људских права који промовише Конвенција о правима особа са инвалидитетом.⁴⁷ Прва Стратегија је постигла успех у вези са променом парадигме од медицинског ка социјалном моделу, јер је социјални модел инвалидитета уграђен у различите политике и законске текстове, као основ за побољшање положаја особа са инвалидитетом у пракси.

Међутим, проблеми са којима се особе са инвалидитетом сусрећу, распрострањени стереотипи и предрасуде, као и социјални и економски положај у коме се налазе, чине их у великој мери угроженом и маргинализованом групом. Заштита особа са инвалидитетом један је од најосетљивијих елемената друштвено-развојне, економске и социјалне политике друштва, а однос према угроженим и маргинализованим групама и њихово ефективно друштвено укључивање показују достигнути ниво свести и напретка самог друштва.

У Републици Србији се не зна поуздано укупан број особа са инвалидитетом. На основу процена Европске агенције за реконструкцију из 2006. године,⁴⁸ као полазне године за реализацију Прве Стратегије, у Републици Србији живи између 700.000 и 800.000 особа са инвалидитетом, што је и просечан број особа са инвалидитетом у земљама ЕУ (између 8–12% од укупног броја становника).

Пописом становништва, домаћинстава и станова из 2011. године,⁴⁹ први пут је обухваћено и питање о инвалидитету, које се односило на то да ли и у којој мери испитаници имају тешкоћа у обављању свакодневних активности због проблема са видом, слухом, мобилношћу, памћењем или концентрацијом, комуникацијом и самосталношћу при одевању, исхрани и одржавању личне хигијене. Приликом прикупљања података о инвалидитету у овом попису коришћен је социјални модел и приступ инвалидитету, према коме особа може сматрати да нема тешкоћа у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу и поред постојања одређеног здравственог проблема, захваљујући подршци околине, коришћењу одговарајућих помагала и слично. Пописни подаци о особама са инвалидитетом, иако непотпуни јер питања нису била обавезујућа, а није ни обухваћена читава територија Републике Србије, значајни су са више аспекта – демографских, образовних, економских и других, а могу да послуже као основа за анализу успешности реализације политика за унапређење положаја особа са инвалидитетом.

Резултати Пописа становништва (2011)⁵⁰ показују да у Републици Србији живи 571.780 особа са инвалидитетом⁵¹ од укупно 7.186.862 становника, што представља око 8% укупног становништва. Просечна старост особа са инвалидитетом (око 67 година) виша је за готово 25 година од просечне

старости укупног становништва (42,2 године). Посматрано према полу, међу особама са инвалидитетом већи је удео жена (58,2%) него мушкараца. Према врсти тешкоћа, највећи проценат је оних који имају тешкоће са мобилношћу, а најмање особа које имају проблеме у комуникацији.

Особе са инвалидитетом су и у Републици Србији, као и у ЕУ, једна од најугроженијих група становништва што се тиче стопе сиромаштва, као и ризика од сиромаштва. Као најважнији фактори ризика од сиромаштва у Републици Србији⁵² препознати су: радни статус, образовање, бројчаност домаћинства, локација пребивалишта и број деце, док је и стопа сиромаштва укупног становништва у периоду 2008–2014. године у благом порасту у највећој мери као последица економске кризе. Изазов у Републици Србији је недостатак разврстаних података о особама са инвалидитетом, па је СИПРУ дао низ предлога за унапређење индикатора у праћењу положаја угрожених друштвених група и целе популације, што подразумева повећање доступности административних извора података и њиховог разврставања (према полу, старосном добу, етницитету, инвалидитету), умрежавање административних и анкетних података, као и повећање аналитичких капацитета запослених у институцијама на националном и локалном нивоу.⁵³

Стопа запослености особа са инвалидитетом износила је 13,3%, стопа незапослености 26,9%, док је стопа неактивности била 69%, према подацима из 2007. године.⁵⁴ Иако су ови подаци промењени након увођења обавезе запошљавања особа са инвалидитетом (2010), највећи број особа са инвалидитетом је и даље изван тржишта рада. Према подацима из Пописа становништва,⁵⁵ 12,4% особа са инвалидитетом било је економски активно, а само 9% било је запослено. Кључне препоруке за унапређење система за праћење сиромаштва и социјалне искључености кроз димензију запослености су унапређење анкетних извора података, пре свега Анкете о радној снази, на начин који омогућава прикупљање и репрезентативност података за угрожене групе становништва у радном добу, укључујући и особе са инвалидитетом.⁵⁶ Анализа утицаја Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом⁵⁷ показала је да се положај особа са инвалидитетом побољшао током осам година примене овог закона, имајући у виду ситуацију на тржишту рада у Републици Србији.

Подаци из годишњег извештаја Националне службе за запошљавање за 2018. годину⁵⁸ показују да је укупан број незапослених особа са инвалидитетом пријављених на евиденцију Националне службе 14.562 (40,2% жена), као и да је у току 2018. године запослено/радно ангажовано 1.567 особа са инвалидитетом. Подаци из 2013. године показују да 45 предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом запошљава 1670 особа са инвалидитетом (59,3%).⁵⁹ Број предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом повећао се последњих година, па је у септембру 2019. године укупан број ових предузећа, са важећом дозволом за рад Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, износио

57.⁶⁰ Укупан број запослених и број запослених особа са инвалидитетом у периоду 2017 – септембра 2019. године је 1657 од тога 1128 особа са инвалидитетом (40,95% жена).

Са решењем за рад под општим условима запослено је 956 особа са инвалидитетом (84,76%), док су под посебним условима (уз прилагођавање послова и/или радног места) запослене 172 (15,24%) особе са инвалидитетом.⁶¹

Посматрано према квалификационој структури највећи број запослених особа са инвалидитетом су квалификовани радници са III степеном стручне спреме (46,27% од чега 36% жена), следе особе са инвалидитетом са IV стручне спреме (20,39% од чега 36% жена) и полуквалификовани радници са II степеном стручне спреме (12,58% од чега 41% жена), а затим следе особе са инвалидитетом са завршеним основним образовањем (12,15% од чега 46% жена).⁶²

Према подацима из Пописа становништва,⁶³ од укупног броја особа са инвалидитетом у Републици Србији, 12,2% није похађало основно образовање, што представља 41,9% укупног становништва Републике Србије које никада није ишло у основну школу. То значи да свака осма особа са инвалидитетом у Републици Србији старости 15 година и више година никада није ишла у основну школу, док међу општом популацијом овај проценат износи 2,7%.

Међутим, у извесној мери охрабрује податак да најмлађој старосној категорији од 15 до 18 година припада 1,6% особа са инвалидитетом које никада нису похађале основну школу, а да највећи број (65%) припада категорији особа старих 75 и више година. Образовна структура особа са инвалидитетом је неповољна, 32,8% од укупне популације су особе са инвалидитетом које нису завршиле основно образовање, иако су га у одређеном трајању похађале, док је 3,4% особа са инвалидитетом завршило више образовање, а 3,2% особа са инвалидитетом је факултетски образовано. Резултати показују да жене са инвалидитетом имају нижи ниво образовања у поређењу са мушкарцима са инвалидитетом. На пример, мушкарци са инвалидитетом без стручне спреме чине 18,6%, а жене 81,4% од укупног броја особа са инвалидитетом које никада нису похађале основну школу. Нижи образовни ниво особа са инвалидитетом представља један од важних фактора њихове високе стопе незапослености. Иако се не спомињу посебно деца са инвалидитетом, треба указати да између 13–15% деце из једне генерације не заврши основну школу, као и да подаци из 2013. године показују да 25,3% младих (18–24 година) није завршило средњу школу.⁶⁴

Имајући у виду економску самосталност и изворе прихода, међу особама са инвалидитетом најзаступљенији извор прихода је пензија (61,7%) или спадају у категорију издржаваних лица (20,5%), док зараду или друга примања по основу рада остварује 6,8%, а социјална примања 4,9% од

укупног броја особа са инвалидитетом.⁶⁵ Удео жена у укупном броју издржаваних особа са инвалидитетом износи 70,3%.

Такође, број особа са инвалидитетом које су смештене у различите врсте смештаја (установе социјалне заштите за смештај деце и омладине, домови за децу ометену у развоју, установе за смештај одраслих и старих лица, установе за смештај одраслих инвалидних лица, лица ометених у менталном развоју и лица са психосоцијалним инвалидитетом) износио је 15748 у 2017. и 16732 у 2018. години.⁶⁶ Тај број особа са инвалидитетом на резиденцијалном смештају указује на потребу специфичног деловања, не само када је у питању деинституционализација у области социјалне заштите, него и у сваком другом погледу (нпр. заштита од сваке врсте насиља, уз посебне мере за спречавање родно заснованог насиља према женама које су на смештају; укључивање деце са инвалидитетом која су на смештају у систем образовања и др.).

У друштву су широко раширене предрасуде и стереотипи о особама са инвалидитетом, чему значајно доприносе медији, а запослени у институцијама система свој рад још увек заснивају на медицинском моделу инвалидитета. Теме о значењу, природи и последицама инвалидитета нису заступљене у образовним програмима. На универзитетима друштвено-хуманистичких наука не постоје студије инвалидитета (eng. *disability studies*), које се као посебна академска дисциплина изучавају на многим универзитетима у свету, што за последицу има низак ниво знања будућих професионалаца о социјалном конструкту инвалидитета. Жене са инвалидитетом су у ризику од вишеструке дискриминације, невидљиве су у јавној сфери, не учествују у довољној мери у јавном и политичком животу, суочавају се са тешкоћама у остваривању својих права и изложене су родно заснованом насиљу.

46 Члан 1. Конвенције о правима особа са инвалидитетом

47 Ова дефиниција укључује и особе са дугорочним, односно, хроничним обољењима, на основу социјалног приступа, што значи да ако су због свог стања изложени баријерама, сматрају се особама са инвалидитетом.

48 Студија о изводљивости за унапређење запошљавања особа са инвалидитетом у Републици Србији, Европска агенција за реконструкцију, 2006

49 Становништво, Инвалидитет (Подаци по општинама и градовима), Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији, Република Србија, Републички завод за статистику, Београд 2013

50 Милан М. Марковић, Особе са инвалидитетом у Србији, Републички завод за статистику, Београд, 2014

51 Према подацима Републичког завода за статистику Попис 2011. године није спроведен на територији АП Косово и Метохија, док је у општинама Прешево и Бујановац забележен смањен обухват јединица пописа услед бојкота од стране већине припадника албанске националне заједнице.

52 Бошко Мијатовић, Сиромаштво у Србији у 2014. години, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, 2015

53 http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/10/Pracenje_socijalne_ukljucenosti_u_Republici_Srbiji_trece_dopunjeno_izdanje.pdf, SIPRU, 2017

54 Анкета о животном стандарду, Републички завод за статистику, Београд, 2007

55 Милан М. Марковић, оп. цит.

56 http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/10/Pracenje_socijalne_ukljucenosti_u_Republici_Srbiji_trece_dopunjeno_izdanje.pdf, SIPRU, 2017

57 http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/02/Treci_nacionalni_izvestaj_o_socijalnom_ukljucivanju_i_smanjenju_siromastva_2014%E2%80%932017.pdf

58

http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/12/12205_izvestaj_o_radu_nsz_za_2018.pdf

59 http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/ekonomski_uticaj_socijalnih_preduzeca_u_srbiji_RZS.pdf

60 Допис Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања из октобра 2019. године.

61 Ибид.

62 Ибид.

63 Милан М. Марковић, оп. цит.

64 http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/06/stop_napustanju_skole.pdf

65 Милан М. Марковић, оп. цит.

3.1. Оствареност циљева постављених у Првој стратегији

Детаљан преглед положаја особа са инвалидитетом у вези са остваривањем различитих права и достизањем циљева утврђених Првом Стратегијом, са подацима из различитих области, анализом правног оквира и закључцима о потребним корацима у будућности, дат је у Извештају о спровођењу Прве

Стратегије. Ради бољег сагледавања потребе предузимања даљих корака, у наставку је дат кратак преглед стања у појединим областима. Положај особа са инвалидитетом нарочито је условљен системом образовања и васпитања који треба да обезбеди за сву децу и ученике једнако право и доступност образовања и васпитања без дискриминације и издвајања по основу сметњи у развоју и инвалидитета. После реформе система образовања и увођења инклузивног образовања у школски систем 2010. године, формиране су интерресорне комисије на локалном нивоу, а прописан је низ мера подршке деци (нпр. индивидуализација наставе, индивидуални образовни планови – ИОП, посебан документ којим се планира додатна подршка у образовању и васпитању за одређено дете и ученика, у складу са његовим потребама и могућностима). Према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја (у даљем тексту: МПНТР),⁶⁷ у школској 2016/2017 години по индивидуалним образовним плановима (ИОП) образовало се 9.285 ученика по ИОП-1, 10.269 ученика по ИОП-2, у школској 2017/2018 години по ИОП-1 образовало се 10.582 ученика, по ИОП-2 11771 ученик, док се у школској 2018/2019 години по ИОП-1 образовало 9.567 ученика, а по ИОП-2 11.957 ученика.

Велики број ученика је и даље у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом (тзв. специјалним школама), а евидентан је и мањак педагошких асистената, те је потребно појачати напоре у циљу даље подршке укључивању деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у образовање и системски и континуирано предузимати мере и активности.

Имајући у виду неповољну образовну структуру особа са инвалидитетом, прописима о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом предвиђен је развој програма обука заснованих на потребама тржишта рада који задовољавају основне критеријуме за остваривање планираних резултата и стицање стручних компетенција. У периоду од 2017. до септембра 2019. године, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је издало одобрења за спровођење око 30 различитих програма обука које спроводе предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом.⁶⁸ С друге стране, континуирано се спроводе и мере подршке за запошљавање особа са инвалидитетом – субвенције за отварање нових радних места, рефундација примерених трошкова прилагођавања радног места за особе са инвалидитетом, рефундација трошкова обезбеђивања стручне подршке за особе са инвалидитетом које се запошљавају под посебним условима (радна асистенција), субвенција зараде за особе са инвалидитетом које немају радног искуства, samozapošljavanje, јавни радови и друге мере. У 2015. години кроз Национални акциони план запошљавања, као мера подршке запошљавању категорија теже запошљивих лица, уведен је и пакет услуга за особе са инвалидитетом. Према подацима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, укупно 22.821 особа са

инвалидитетом користила је мере професионалне рехабилитације, пре свега обуке, сајмове запошљавања и обуке за активно тражење посла у периоду од 2008. до 2014. године.

У 2018. години, према подацима НСЗ,⁶⁹ у обуке за активно тражење посла укључено је 1.553 незапослене особе са инвалидитетом (653 жене); тренинг самоефикасности успешно је завршило 156 особа са инвалидитетом (92 жене); обуке у клубовима за тражење посла похађало је 253 полазника са инвалидитетом (123 жене); на сајмовима запошљавања учествовало је 4.594 незапослене особе са инвалидитетом (1944 жене); у радионицу за превладавање стреса услед губитка посла укључено је 28 незапослених особа са инвалидитетом (15 жена); субвенција за самозапошљавање, укључено је 130 незапослених особа са инвалидитетом (52 жене); субвенција за запошљавање незапослених лица из категорије теже запошљивих, укључене су 274 незапослене особе са инвалидитетом (140 жена); субвенција зараде за особе са инвалидитетом без радног искуства, укључено је 458 незапослених особа са инвалидитетом (203 жене); рефундација примерених трошкова прилагођавања радног места, укључено је 14 незапослених особа са инвалидитетом (6 жена); рефундација трошкова зараде лицу ангажованом на пружању подршке – радна асистенција, укључено је 25 незапослених особа са инвалидитетом (14 жена) и јавни радови, укључено је 1.596 незапослених особа са инвалидитетом (738 жена).

Реформа социјалне заштите, започета 2011. године, усмерена је на развијање интегралне социјалне заштите кроз развој услуга, плурализам пружалаца и унапређење квалитета услуга и квалитета стручног рада. У том смислу се улажу напори да се са модела који се у значајној мери ослања на резиденцијалне установе пређе на модел услуга у заједници за појединце и породице (деинституционализација). Прописима о социјалној заштити дефинисани су стандарди квалитета услуга социјалне заштите које се пружају у локалној заједници, али се ове услуге и даље пружају неуједначено широм територије Републике Србије. На евиденцији центара за социјални рад у 2017. години било је 10.792 деце и 63.157 одраслих особа са инвалидитетом, док је у 2018. години било 10857 деце и 60831 одрасла особа са инвалидитетом.⁷⁰ У 2017. години, особе са инвалидитетом чиниле су 11,8% корисника услуга центара за социјални рад (у даљем тексту: ЦСР).⁷¹ У претходном периоду нема значајнијих одступања у броју корисника на смештају у домовима за одрасле са инвалидитетом, док је број деце на резиденцијалном смештају смањен у великој мери, превасходно пружањем подршке хранитељским породицама и природној породици. Међутим, деца са инвалидитетом су и даље презаступљена у систему алтернативног старања. Од укупног броја деце у установама социјалне заштите и хранитељским породицама они чине 22%, при чему треба имати у виду да према Попису становништва (2011) у Републици Србији има 0,7% деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, уз напомену да овај податак одступа од

уобичајених процена од 5% у општој популацији, како се сматра, због неодговарајуће пописне методологије.⁷² Упркос успешном процесу деинституционализације деце у Републици Србији, деца са сметњама у развоју и инвалидитетом чине преко 70% од укупног броја деце на резиденцијалном смештају и само 14,3% на породичном (хранитељском смештају).⁷³

Значајно је да се као пружаоци услуга појављују и удружења особа са инвалидитетом, која су остварила успехе у организовању и пружању услуга у заједници, нарочито дневних боравака, персоналне асистенције, психосоцијалне подршке и саветовања. До краја 2017. године издато је укупно 326 лиценци организацијама социјалне заштите за пружање услуга, а број издатих лиценци пружаоцима услуга социјалне заштите до краја 3. квартала 2019. године износи 512.⁷⁴

Када се посматрају јединице локалне самоуправе и распрострањеност услуга социјалне заштите које се у њима пружају, подаци показују да се у 47% локалних самоуправа организује дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју, али да су остале услуге слабије развијене.⁷⁵ Дневне услуге у заједници су најзаступљенија група услуга социјалне заштите, а у 2015. години услуге из ове групе биле су обезбеђене у 132 града и општине. Услуга помоћ у кући пружала се у 123 јединице локалне самоуправе (у 122 за старије а у 20 за децу), услуга дневни боравак обезбеђена је у 77 општина и градова, а за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом у 68, док се услуга лични пратилац детета обезбеђивала у 30 јединица локалне самоуправе.⁷⁶

Алокације средстава локалних самоуправа за социјалну заштиту не прелазе 3% у односу на укупан буџет, а прекиди у финансирању услуга евидентни су у више од трећине локалних самоуправа.⁷⁷ Подаци из 2015. године показују да су највећа издвајања од преко 2% за услуге социјалне заштите забележена у шест локалних самоуправа (Блаце, Власотинце, Бела Паланка, Чока, Црна Трава и Бабушница), од којих пет спада у IV групу најнеразвијених општина.⁷⁸ Београд и Нови Сад определили су 1,1% својих буџета за разој услуга социјалне заштите.

Бројни фактори сиромаштва карактеристични су за велики број особа са инвалидитетом у Републици Србији, особе са инвалидитетом су у ризику од сиромаштва и припадају угроженој категорији становништва, те је још већа потреба и оправданост предузимања бројних мера из различитих области друштвеног живота усмерених ка унапређењу свеукупног положаја и укључености особа са инвалидитетом у пуној мери у живот заједнице, што је најцелисходније и најефикасније учинити усвајањем свеукупног стратешког документа из области унапређења положаја особа са инвалидитетом.

На Програмском конкурс за унапређење положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији у 2018. години, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања одобрило је средства за реализацију

активности 35 савеза удружења особа са инвалидитетом са преко 500 локалних организација у саставу савеза. На Стално отвореном конкурс за унапређење положаја особа са инвалидитетом у 2018. години министарство је подржало реализацију укупно 106 програма чији су носиоци савези и удружења особа са инвалидитетом, чији су циљеви побољшање приступачности, подизање свести друштвене заједнице о особама са инвалидитетом и унапређење квалитета живота особа са инвалидитетом. За финансирање пројеката које реализују савези и удружења особа са инвалидитетом обезбеђено је 400.000.000,00 динара.⁷⁹

Током 2019. године наставило се на реализацији пројекта усмерених на повећање приступачности институција од јавног значаја и за финансирање пројеката које реализују савези и удружења особа са инвалидитетом у 2019. години обезбеђено је 450.000.000,00 динара. На Програмском конкурс за унапређење положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији у 2019. години министарство је одобрило средства за реализацију активности 34 савеза удружења особа са инвалидитетом и преко 500 локалних организација у саставу савеза.⁸⁰

На Стално отвореном конкурс за унапређење положаја особа са инвалидитетом у 2019. години, закључно са 30. септембром 2019. године, министарство је подржало реализацију укупно 98 програма чији су носиоци савези и удружења особа са инвалидитетом.⁸¹

У периоду од 2017–2019. године Канцеларија за људска и мањинска права подржала је укупно 24 пројекта/програма намењених особама са инвалидитетом, за које је одобрено укупно 15.846.414,00 динара. У 2017. години подржано је седам пројеката и укупан износ одобрених средстава је 3.607.463,00 динара. У 2018. години подржано је шест пројеката са укупним износом од 3.556.210,00 динара, док је у 2019. години подржано једанаест програма са укупним износом од 8.682.741,00 динара.⁸²

Према подацима Сталне конференције градова и општина, на основу података из 50 јединица локалне самоуправе – само у две је основан Савет за особе са инвалидитетом, док се у овим општинама и градовима спроводи 187 пројеката намењених особама са инвалидитетом, који се финансирају средствима локалних самоуправа.⁸³

66 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019. године.

67 Допис Министарства просвете, науке и технолошког развоја из октобра 2019. Подаци се односе на основне школе, основне музичке и балетске школе, специјалне школе, гимназије, стручне средње школе и функционално образовање одраслих и обухватају све ученике који добијају овај вид подршке (ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом, ученици са тешкоћама у учењу и ученици из социо-економски неподстицајних средина).

68 Допис Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања из октобра 2019. године.

69

http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/12/12205_izvestaj_o_radu_nsz_za_2018.pdf

70 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019.

71 <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1423/izvestaj-o-radu-csr-2017rzs.pdf>

72 <https://www.unicef.org/serbia/media/2631/file/SitAn%20polo%C5%BEaj%20dece%20sa%20smetnjama%20u%20razvoju%20i%20invaliditetom%20u%20Srbiји.pdf>

73 Ибид.

74 Допис Министарства за рад, запошљавање, социјална и борачка питања, Сектор за бригу о породици и социјалну заштиту од октобра 2019. године.

75 <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/12/Mapiranje-usluga-socijalne-zastite.pdf>

76 Ибид.

77 Стална конференција градова и општина, анализа „Социјална заштита у локалној самоуправи Србије – трендови, политике, перспективе“

78 <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/12/Mapiranje-usluga-socijalne-zastite.pdf>

79 Допис Министарства за рад, запошљавање, социјална и борачка питања од октобра 2019. Министарство је финансирало: 1) стимулативне и инклузивне радионице за особе са инвалидитетом и активности (трибине, округли столови, традиционалне манифестације) које доприносе обезбеђењу равноправности особа са инвалидитетом и подизању свести о особама са инвалидитетом ради њиховог што потпунијег учешћа у животу шире друштвене заједнице; 2) учешће особа са инвалидитетом на спортским манифестацијама рекреативног и такмичарског карактера; 3) побољшање приступачности информација и отклањање комуникацијских баријера (обука чујућих лица за комуникацију са глувим особама; финансирање канцеларија за знаковне преводиоце; обуке за самостално кретање уз помоћ белог штапа и сервис тифлопедагошке подршке слепим лицима – учење Брајевог писма за Савез слепих Србије и Савез слепих Војводине); 4) стратешке пројекте у области приступачности (постављање звучне сигнализација на 57 раскрсница на 509 семафора у свих 17 градских општина, постављање рампи на објектима удружења особа са инвалидитетом и објектима јавне намене [Задужбина Илије М. Коларца, Београдски сајам, школске и предшколске установе у Београду, филијале Републичког фонда пензијског и инвалидског осигурања]; изградња тоалета у склопу Хале 3А Београдског сајма, који је у потпуности прилагођен особама са инвалидитетом; 5)

адаптације, реконструкције и опремања објеката које користе удружења особа са инвалидитетом.

80 Ибид. У 2019. години финансирано је преко 2.000 стимулативних и инклузивних програма усмерених на психосоцијалну подршку особама са инвалидитетом и породицама особа са инвалидитетом; очување и развој социјалних вештина; едукацију и јачање капацитета особа са инвалидитетом и подизање нивоа свести заједнице о особама са инвалидитетом, програме спортско рекреативног и такмичарског карактера; обезбеђивању равноправности особа са инвалидитетом ради њиховог што потпунијег учешћа у животу шире друштвене заједнице, и то организовање трибина, округлих столова и презентације добре праксе, кампања, традиционалних манифестација и културно уметничке активности, обележавања важних датума и сл.

81 Ибид. Циљ програма је побољшање приступачности, подизање свести друштвене заједнице о особама са инвалидитетом и унапређење квалитета живота особа са инвалидитетом (програми постављења рампи и платформи на објектима јавне намене; адаптација, реконструкција и опремања објеката које користе савези и удружења особа са инвалидитетом; кампања које доприносе обезбеђењу равноправности особа са инвалидитетом ради њиховог што потпунијег учешћа у животу шире друштвене заједнице; кампова за особе са инвалидитетом, традиционалних манифестација и обележавања важних датума и јубилеја и друго).

82 Допис Канцеларије за људска и мањинска права из октобра 2019.

83 Допис Сталне конференције градова и општина из октобра 2019.

3.2. Упоредна међународна пракса

У земљама ЕУ,⁸⁴ једна од шест особа живи са неким обликом инвалидитета, који се креће од благог до тешког инвалидитета, што значи да постоји око 80 милиона особа које су често спречене да остваре пуно учешће у друштву и привреди услед препрека са којима се суочавају у својој животној средини или као последица ставова околине. Стопа сиромаштва особа са инвалидитетом у ЕУ је 70% виша од просека, делом услед ограниченог приступа запошљавању. Више од једне трећине особа са инвалидитетом преко 75 година су у извесној мери ограничене у својим активностима услед различитих фактора, а у више од 20% случајева значајно ограничене.

Током 2011. године, 44 милиона особа у ЕУ имале су тешкоће у основним активностима, а 35 милиона у вези са запослењем, док подаци показују да је у 2012. години, 42 милиона особа у ЕУ имало неки облик инвалидитета.⁸⁵ У целој ЕУ, жене чешће од мушкараца имају инвалидитет, па у 2012. години, 55% од свих особа са инвалидитетом у старосној групи 15–64 биле су жене. Такође, особе између 45–64 чешће пријављују да имају инвалидитет у поређењу са старосном групом 15–44.⁸⁶

Услед старења становништва ЕУ, неминовно је да ће ове вредности даље расти. Процењује се да ће 2020. године једна петина становништва ЕУ имати неки облик инвалидитета, због чега су ЕУ и државе чланице у потпуности посвећене побољшању социјалног и економског положаја особа са инвалидитетом.⁸⁷

Европска унија предузима многе мере и активности са циљем побољшања положаја особа са инвалидитетом. Поред ратификације Конвенције о правима особа са инвалидитетом (2010),⁸⁸ ЕУ има низ прописа и политика које се односе на особе са инвалидитетом.⁸⁹ Поред тога, ЕУ активно ради на подизању свести јавности о положају особа са инвалидитетом, кроз различите активности које се организују сваке године (нпр. годишње конференције, извештај о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом, награде за најприступачније градове). Веома је значајно што ЕУ сваке године финансијски подржава рад организација цивилног друштва које се баве побољшањем положаја особа са инвалидитетом и остваривањем њихових права, кроз Европски структурални и инвестициони фонд (ESIF) обезбеђује континуирано средства за осигуравање социјалне инклузије за најугроженије групе становништва, укључујући особе са инвалидитетом, а такође финансира рад Академске мреже европских експерата у области инвалидитета (ANED), која обезбеђује Европској комисији анализу података и политика из држава чланица и надгледа спровођење Конвенције о правима особа са инвалидитетом.⁹⁰ Поред тога, од изузетног је значаја чињеница да су кроз Европски структурални и инвестициони фонд милијарде еура преусмерене на реформе система у државама чланицама за промену, односно, прелазак са институционалног окружења на живот у заједници.⁹¹ Кроз овај фонд је пружена подршка државама чланицама, а многе државе усвајају стратегије за промену система и подршку животу у заједници, што је услов за добијање финансијске подршке из ових фондова за пројекте у овој области.

У ЕУ и државама чланицама, истраживања о положају особа са инвалидитетом финансирају се из јавних прихода, а постоје и студије инвалидитета на многим универзитетима (тренутно постоји 47 постдипломских програма),⁹² као и различити пројекти којима се удружују универзитети који имају студије инвалидитета.⁹³

Савет Европе, такође, усвајањем Стратегије за особе са инвалидитетом за период 2017–2023, показао је јасно опредељење у циљу предузимања мера и активности за унапређење остваривања права особа са инвалидитетом и побољшање њиховог општег друштвеног положаја.⁹⁴ Стратегија обухвата грађанска, политичка, економска, социјална и културна права и настоји да се државе чланице обавезу да особе са инвалидитетом остварују сва права у пуној мери, без обзира на инвалидитет. Ово укључује децу и младе особе са инвалидитетом, као и старије особе са инвалидитетом, без обзира на то где живе.

84 Подаци из Европске стратегије за особе са инвалидитетом 2010–2020 – Европа без баријера (*European Disability Strategy 2010–2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe*)

85 <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/34409.pdf>

86 Ибид.

87 <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1137>

88 https://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_en.htm

89 <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1137>

90 Ибид.

91 https://eustructuralfundswatchdotcom.files.wordpress.com/2017/11/cle-sfw_opening-up-communities-november-2017_final.pdf

92 <https://www.postgrad.com/courses/disability-studies/europe/>

93 <https://disability-studies.leeds.ac.uk/research/european-networking-in-disability-studies/>

94 <https://edoc.coe.int/en/people-with-disabilities/7276-pdf-human-rights-a-reality-for-all-council-of-europe-disability-strategy-2017-2023.html>

3.3. Анализа проблема

3.3.1. Приступачност

Приступачност је општи термин који се користи како би се описао степен до којег су физичко окружење, превозна средства, информације и комуникације, укључујући информационе и комуникационе технологије и системе, као и објекти, роба и услуге приступачни највећем броју људи. Када говоримо о особама са инвалидитетом и њиховом праву приступа физичком окружењу, услугама и производима, приступачност се повезује и са људским правима и правним механизмима њихове заштите, а истовремено се повезује са термином „Универзални дизајн“ који подразумева приступачност свим људима без обзира на то да ли имају инвалидитет или не.⁹⁵

Приступачност је предуслов за самостални живот, пуно и равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштву и неограничено остваривање свих људских права и основних слобода, равноправно са другима и односи се на особе са сваком врстом инвалидитета.

Државе треба да идентификују препреке и баријере у приступачности, између осталог и у односу на: (а) зграде, путеве, превозна средства и друге погодности у затвореном и на отвореном простору, укључујући школе, стамбене објекте, здравствене објекте и радна места; (б) информације,

комуникације и друге услуге, укључујући и електронске услуге и хитне службе. Поменуће „друге погодности у затвореном и на отвореном простору” требало би, између осталог, да обухватају зграде органа јавног реда, правосудне објекте и затворе, социјалне установе, просторе и објекте за друштвене интеракције, рекреацију, културне, верске, политичке и спортске активности, као и трговинске објекте, док „друге услуге” треба да обухватају, између осталог, поште, банке, телекомуникацијске и информативне услуге и сервисе.⁹⁶

Комитет за права особа са инвалидитетом сматра да је неопходно у кратком или средњем року сачинити анализу стања и идентификовати постојеће препреке и баријере које би требало уклонити. Баријере би требало уклањати на континуиран и систематичан начин, постепено али постојано.⁹⁷

Приступачност се у највећој мери односи на физичку и информациону приступачност.

95 Универзални дизајн означава дизајн производа, окружења, програма и услуга које користе сви, у највећој могућој мери, без потребе прилагођавања или специјалног дизајнирања. Универзални дизајн не искључује помоћна средства за одређене групе особа са инвалидитетом тамо где је то потребно (Конвенција о правима особа са инвалидитетом, члан 2. став 5).

96 Општи коментар број 2 Комитета за права особа са инвалидитетом, пара. 17

97 Ибид, пара. 27

Физичка приступачност

Физичка приступачност подразумева омогућавање приступа физичком окружењу, услугама и средствима превоза. У Републици Србији је у претходном периоду донет низ прописа којима је створен солидан правни оквир у овој области. Неки од тих прописа односе се на: планирање и изградњу, техничке стандарде планирања, пројектовања и изградње објеката којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старијим особама; јавне набавке за које је потребно приложити доказ о поштовању техничких стандарда приступачности за добра и услуге за особе са инвалидитетом; безбедност саобраћаја на путевима и обезбеђивање приступа, равноправно са другима, физичком окружењу особама са инвалидитетом, постављање опреме за обележавање простора на јавним саобраћајним и другим површинама за слепа и слабовида лица; комуналне делатности и могућност обезбеђивања јавног градског превоза и несметаног паркирања за особе са инвалидитетом; железнички и ваздушни саобраћај и права особа са инвалидитетом и особа са смањеном покретљивошћу у железничком и авио-превозу; повластице у

унутрашњем путничком саобраћају; пореска и царинска ослобођења и олакшице; социјално становање; кретање уз помоћ пса водича и др.

Без обзира на постојећу регулативу, особе са инвалидитетом се и даље суочавају са препрекама у обављању свакодневних активности, приликом кретања, коришћења превоза, уласка и кретања кроз различите јавне објекте, као и стамбених објеката који и даље нису приступачни, чиме им се у извесној мери онемогућава приступ робама и услугама и укључивање у друштво уопште.

Неприступачност јавних објеката, посебно оних у којима се остварују различита права, као што су центри за социјални рад, јединице локалне самоуправе, поште, полицијске управе, Републички фонд ПИО и даље је изражена и поред бројних али несистематичних интервенција, што представља препреку особама са инвалидитетом. Подаци из Извештаја о приступачности пословних зграда државних органа особама са инвалидитетом,⁹⁸ показују да од 23 државна органа у којима је проверавана приступачност, само су три објекта у потпуности задовољила стандарде приступачности. Мапа приступачности, која се налази на интернет презентацији Заштитника грађана, садржи назнаке о приступачности различитих објеката широм Републике Србије.⁹⁹ Међутим, ова мапа садржи релативно мали број информација, односно, потребно је допуњавати и стално ажурирати, како би се располагало релевантнијим подацима из ове области.

Физичка приступачност просторија у којима се налазе стручне службе центара за социјални рад у јединицама локалне самоуправе није још увек адекватна. Подаци из 2018. године показују да од 170 анкетираних центара за социјални рад 72 има (фиксну или покретну) рампу, рукохвате има 94 центра, приступачно приземље има 118, лифт (уколико зграда има више спратова) има 156, док приступачан тоалет има 97 центара.¹⁰⁰ Такође, сигурне куће углавном нису потпуно приступачне женама са инвалидитетом,¹⁰¹ што представља препреку у обезбеђивању заштите од насиља.

Становање особа са инвалидитетом представља посебан проблем и директно утиче на изолованост особа са инвалидитетом и обим њиховог друштвеног укључивања. Адаптације места становања особа са инвалидитетом нису системски решене, те су особе са инвалидитетом принуђене да се саме сналазе да обезбеде финансијска средства за адаптације, као и да испуне врло компликоване процедуре за добијање неопходне сагласности. Такође, радне средине су углавном неприступачне, укључујући и у бизнис сектору, што додатно отежава слободан и равноправан приступ запошљавању особа са инвалидитетом.

Када се посматра приступачност саобраћајница и јавних површина, постојање различитих препрека као што су рупе, отворени шахтови, непрописно постављен урбани мобилијар, високи ивичњаци, недостатак

тактичних трака и звучних семафора и слично, онемогућава несметано кретање особа са инвалидитетом. Питање приступачности превоза остаје и даље отворено, јер у пракси, јавни превоз је у највећем броју случајева неприступачан, а само у Београду постоји тзв. специјализовани јавни превоз за особе са инвалидитетом, чији капацитети нису довољни да задовоље потребе свих потенцијалних корисника, а који је организован као комби превоз.¹⁰²

Такође, истраживања показују да постоји проблем приступачности (јавним услугама), будући да поједини пружаоци јавних услуга не користе електронске канале, док физичка приступачност широко варира у односу на географску локацију, односно, регулаторни оквир за приступачност постоји, али је његово спровођење мањкаво.¹⁰³

98 Повереник за заштиту равноправности – Извештај број 021-01-22/2013-03

99 <http://mapapristupačnosti.rs/>

100 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019.

101 Извештај Покрајинског заштитника грађана – Омбудсмана за 2018. годину, Покрајински заштитник грађана – Омбудсман, Нови Сад, 2019

102 ГСП Београд, Превоз особа са инвалидитетом, доступно на: http://gsp.rs/specijalni_prevoz.aspx

103 СИГМА, *Monitoring Report: The Principles of Public Administration, Serbia 2019*, страна 49, доступно на: <http://sigmaweb.org/publications/Monitoring-Report-2019-Serbia.pdf>

Информациона приступачност

Информациона приступачност подразумева остваривање права на информисање и комуникацију у складу са потребама особа са инвалидитетом, уз развој и коришћење асистивних технологија. У овој области је донет низ прописа којима се омогућава приступачност информација и комуникација, као што су: обавеза обезбеђивања средстава и других услова за несметано остваривање права особа са инвалидитетом у јавном информисању, слободно примање идеја, информација и мишљења, кроз прописе о јавном информисању; посебне обавезе носилаца јавног медијског сервиса да производи и емитује програме намењене свим сегментима друштва, без дискриминације, водећи при томе рачуна нарочито о специфичним друштвеним групама као што су, између осталог, особе са инвалидитетом и посебно глуви и наглуви, прописима о јавним медијским сервисима; омогућавање умножавања и стављања у промет ауторског дела, без дозволе аутора и без плаћања ауторске накнаде, ако то дело не постоји у траженом облику, ако је његова употреба у директној вези са

инвалидитетом и то у обиму који захтева одређена врста инвалидитета – кроз прописе о ауторским и другим правима; право на учење знаковног језика и право на употребу услуге тумача за знаковни језик за глуве и наглуве особе; доступност свих културних садржаја за особе са инвалидитетом; коришћење електронских јавних услуга и интернет страница органа државне управе и др. У 2018. години донет је Закон о електронској управи,¹⁰⁴ којим је прописано да су државни органи дужни да поштују стандарде приступачности у погледу садржаја веб сајтова и електронске управе, а донета је и Уредба о ближим условима за израду и одржавање веб сајтова, која садржи део о приступачности.¹⁰⁵ Надаље је потребно подржавати израду информационо комуникационих технологија – ИКТ алата који омогућавају особама са инвалидитетом олакшан приступ коришћењу нових технологија. Такође, неопходне су и олакшице за опрему која служи као асистивна технологија (нпр. ослобађање царине, смањен ПДВ), као и увођење подстицаја за домаћу ИКТ индустрију за стварање ових алата.

Посебан сегмент, у смислу информационе приступачности, представљају ванредне ситуације, што подразумева приступачне протоколе и информативне услуге, у складу са потребама особа са инвалидитетом, нарочито у случајевима потребе за евакуацијом – упозорења, СОС телефони, приручници на Брајевом писму за српски језик, аудио дескрипција и слично, као и доступност информација о расположивим сервисима и услугама у локалној заједници у различитим прилагођеним форматима. Министарство унутрашњих послова, у сарадњи са Министарством просвете, науке и технолошког развоја, у основним школама у Републици Србији од 2017. године реализује Програм „Основи безбедности деце“ за ученика I, IV и VI разреда, са циљем подизања безбедносне културе код деце. На основу исказаних потреба школа за децу са сметњама у развоју у сарадњи са Министарством просвете, науке и технолошког развоја врше се припреме за реализацију пројеката и у наведеним школама и уз употребу знаковног језика. Такође, израђен је приручник за понашање у ванредним ситуацијама и у прилагођеној верзији за особе са оштећеним видом, показна вежба евакуације у школи за децу са сметњама у развоју, као и округли сто о особама са инвалидитетом у ванредним ситуацијама.¹⁰⁶

Међутим, упркос постојању правног оквира, особама са сензорним инвалидитетом и даље је отежан приступ информацијама и комуникацијама, штампани медији углавном нису приступачни особама оштећеног вида, док глувим и наглувим особама у великој мери нису приступачни ни радио ни телевизија. Савез слепих Србије и библиотека овог савеза предузимају одређене активности у циљу обезбеђивања и промовисања стандардизованог Брајевог писма за српски језик, али је неопходно предузети системске мере. Поред тога, потребно је обезбедити и аудио дескрипцију, посебно имајући у виду чињеницу да је напредовање у софтверским решењима убрзано, као и да је аудио дескрипција алатка која је широко прихваћена у земљама Европске уније. Евидентан је и недовољан

број тумача знаковног језика у односу на потребе, као и њихова адекватна обученост. Према подацима Министарства правде, крајем 2019. године у Републици Србији је укупно 22 тумача за знаковни језик.¹⁰⁷ Ниво остварења права на коришћење тумача знаковног језика зависи од висине средстава која су за ту намену опредељена на пројектима, односно, финансирање зависи од програмских конкурса Министарства за рад, запошљавање, социјална и борачка питања.¹⁰⁸

Искуство организација цивилног друштва показује да се пружаоци услуга углавном баве аспектом физичке приступачности, док друге димензије приступачности које би требало да подстакну разматрање појединости различитих група особа са инвалидитетом нису узете у обзир.¹⁰⁹ Већина представника организација цивилног друштва (96%) сматра да пружаоци услуга нису добро обучени за комуникацију и поступање према особама са инвалидитетом, што укључује не само административне услуге, већ и медицинске услуге и услуге социјалне заштите, док се е-канални пружања услуга перципирају као претежно неприступачни особама са инвалидитетом (58%).¹¹⁰

Имајући у виду стање у области приступачности у Републици Србији, општи закључак из Извештаја о спровођењу Прве стратегије јесте да је правни оквир за обезбеђивање приступачности солидан, како у области физичког окружења, тако и у области информација и комуникација, али је неопходно улагати напоре на доследном спровођењу прописа у пракси, те даље унапређивати стање, нарочито у областима приступачности јавних објеката, саобраћајне инфраструктуре и превозних средстава у јавном превозу путника, приступачности информација и комуникација, као и услуга намењених јавности. У овој области упориште се може наћи и у Акту о приступачности у ЕУ.¹¹¹

У Закључним запажањима Комитета за права особа са инвалидитетом (2016),¹¹² изражена је забринутост због непостојања националне стратегије обезбеђивања приступачности и законских прописа који би садржавали делотворне санкције за непоштовање прописа, због ниског степена могућности приступа јавним објектима, институцијама и услугама, као и услугама електронских медија. Комитет за права особа са инвалидитетом препоручио је Републици Србији да развије свеобухватан план за обезбеђивање приступачности уз ефикасан надзор и мапу пута која ће поставити полазне тачке за уклањање постојећих препрека; да промовише универзални дизајн за све зграде, јавне сервисе и јавни транспорт, као и приступачност информација и медија, посебно електронских медија, у складу са Општим коментаром број 2. У том смислу, препоручено је Републици Србији да одреди довољно средстава за надзирање спровођења стандарда приступачности, уз подршку ажуриране националне базе података на својој територији; утврди делотворне санкције за одвраћање које се могу наметнути због неспровођења; повећа титловање и превођење

на знаковни језик у медијима и укључи организације особа са инвалидитетом у овај процес.

Такође, изражена је забринутост што у Републици Србији још увек није успостављено национално тело за Брајево писмо за српски језик, које би гарантовало постојање стандардизоване и јединствене Брајеве азбуке, потребне да би се подстакло ширење употребе овог писма у образовању, запошљавању и примени информационих и комуникационих технологија, па је препоручио Републици Србији да предузме неопходне кораке на оснивању националног тела за Брајево писмо и обезбеди стварање стандардизованог Брајевог писма за српски језик.¹¹³ Такође, препоручује усвајање приступачне и свеобухватне стратегије за ванредне ситуације, протоколе и приступачне информативне услуге (нпр. СОС линије, SMS апликације за упозорење, приручнике на знаковном језику и на Брајевом писму за српски језик).

104 „Службени гласник РС”, број 27/18

105 „Службени гласник РС”, број 104/18

106 Допис Министарства унутрашњих послова из октобра 2019. МУП је у сарадњи са НООИС израдио Приручник за понашање у ванредним ситуацијама, који је израђен и у прилагођеној верзији за особе са оштећеним видом и налази се на сајту Сектора за ванредне ситуације, као и постери за поступање у ванредним ситуацијама прилагођени особама са инвалидитетом. У току 2017. године МУП је у сарадњи са организацијом Caritas Србија реализовао показне вежбе евакуације у школи за децу са сметњама у развоју „Радивој Поповић” у Београду, а 2019. године са Мисијом ОЕБС у Србији реализован је округли сто у Новом Саду на тему „Смањење ризика од катастрофа – особе са инвалидитетом у ванредним ситуацијама”

107 Министарство правде, Електронска евиденција сталних судских преводилаца и тумача, децембар 2019, доступно на:
<https://www.mpravde.gov.rs/tekst/13857/elektronska-evidencija-stalnih-sudskih-prevodilaca-i-tumaca.php>

108 Десанка Жижич и Михајло Гордић, Анализа примене Закона о знаковном језику, Градска организација глувих Београда, Београд, 2019

109 Милош Ђинђић и Драгана Бајић, Национални ПАР монитор: Србија, Центар за европске политике, Београд, 2018, доступно на:
https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2018/11/nacionalni_par_monitor_srbija.pdf

110 Ибид.

111 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A0615%3AFIN>

112 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 17. и 18.

113 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 43. и 44.

3.3.2. Партиципација

Партиципација особа са инвалидитетом у друштву подразумева да поједина решења у пракси морају свакој групи особа са инвалидитетом омогућити да обликују, изражавају и реализују своје основне развојне потребе и посебне интересе, да учествују у свим процесима доношења одлука које их се тичу, да имају једнаке могућности као и особе без инвалидитета, а пре свега да имају право на различитост. У том смислу, када се говори о партиципацији особа са инвалидитетом, нагласак се ставља на гарантовање равноправности, на недискриминацију и пуно учешће особа са инвалидитетом у свим аспектима друштвеног живота.

Положај особа са инвалидитетом у Републици Србији уређен је бројним законским актима, те се тако одредбе о правима особа са инвалидитетом налазе у великом броју прописа, што за последицу треба да има укључивање особа са инвалидитетом како у процесе у којима се одлучује о њиховом положају, тако и остваривање различитих права у односу на потребе. Међутим, чињеница је да су особе са инвалидитетом и даље ограничене у остваривању основних права, као што су право на слободно кретање, на избор места и начина живота и пуни приступ културним, рекреативним и спортским активностима. Ратификацијом Конвенције о правима особа са инвалидитетом државе уговорнице обавезале су се да узму у обзир заштиту и унапређење људских права особа са инвалидитетом у оквиру свих политика и програма, као и да предузму мере у области економских, социјалних и културних права у складу са максимално расположивим средствима и ако је потребно у оквиру међународне сарадње, како би се постепено осигурало пуно остваривање тих права.

Првом стратегијом је као први општи циљ одређено укључивање питања положаја особа са инвалидитетом у опште развојне планове и активности, чиме се указује на постојање кључне улоге мултисекторског и мултидисциплинарног приступа у политици мера које утичу на положај особа са инвалидитетом, а као принцип промовисан је начин укључивања особа са инвалидитетом у креирање и спровођење политика – „ништа о нама без нас”. На овај начин обезбеђује се померање тежишта са дугорочне зависности и пасивне улоге ка активирању потенцијала и изградњи капацитета особа са инвалидитетом, као и стварање могућности да особе са инвалидитетом буду активни и продуктивни чланови друштва.

Током периода важења Прве стратегије, особе са инвалидитетом укључене су у рад бројних радних тела, група и одбора, у процесе израде прописа који се тичу положаја особа са инвалидитетом, а Влада је 2005. године

основала Савет за особе са инвалидитетом који чине представници надлежних министарстава и националних организација особа са инвалидитетом, ради праћења спровођења политика везаних за особе са инвалидитетом. Улога овог савета је да разматра предлоге прописа релевантних за права и унапређење положаја особа са инвалидитетом и предлаже неопходне допуне и измене, а слична тела, иако у веома малом броју, постоје и у јединицама локалне самоуправе. На пример, од 50 јединица локалне самоуправе за које су прибављени подаци, само у две јединице локалне самоуправе формиран је локални савет за особе са инвалидитетом.¹¹⁴

Учешће у политичком и јавном животу представља важан предуслов за остваривање друштвене партиципације особа са инвалидитетом. У том смислу, потребно је у што већем обиму омогућити политичку партиципацију свих особа са инвалидитетом, односно, обезбедити адекватна прилагођавања и подршку у вези са остваривањем активног и пасивног бирачког права. На пример, за глуве и наглуве особе потребно је обезбедити превођење изборних кампања на знаковни језик, обезбедити тајност гласања за слепе особе, архитектонску приступачност бирачких места, уклонити препреке за политичко учешће особа са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом и сл. Потребно је предузети посебне мере како би се обезбедила подршка женама са инвалидитетом, које мање учествују у политичком животу, да остваре своје пасивно бирачко право и да се кандидују на локалним и националним изборима. Такође, неопходне су мере за повећање политичке партиципације младих особа са инвалидитетом. Поред тога, велику препреку представља и то што је у Србији остваривање бирачког права повезано са пословном способношћу, односно, особе које су лишене пословне способности по аутоматизму су лишене бирачког права, што је у супротности са међународним стандардима у овој области.¹¹⁵ Неопходно је изменити прописе и осигурати да особе са инвалидитетом не буду лишене бирачког права на основу инвалидитета.

Такође, веома су важне и друге области друштвеног живота које доприносе партиципацији особа са инвалидитетом у друштво, као што су спортско, рекреативно и културно стваралаштво и учешће младих са инвалидитетом у овим активностима. Посебан значај за све области имају активности подизања свести о особама са инвалидитетом, разбијање стереотипа и предрасуда и промоција позитивне слике о могућностима особа са инвалидитетом. Поред тога, неопходно је редовно прикупљање и анализа статистичких података о особама са инвалидитетом и условима њиховог живота. У том смислу, потребно је обезбедити податке о особама са инвалидитетом у односу на пол, старосно доба, националну припадност, место становања и слично, како би се анализирао ситуација особа са инвалидитетом које су изложене вишеструким неповољностима (нпр. младе особе са инвалидитетом, Ромкиње са инвалидитетом и слично).

У Извештају о спровођењу Прве стратегије назначено је да је питање положаја особа са инвалидитетом унето у многа стратешка документа и развојне планове, што свакако доприноси унапређењу њиховог положаја, али је у значајној мери потребно стварање планираног институционалног оквира за мултисекторски и мултиресорни приступ положају особа са инвалидитетом свих релевантних актера на различитим нивоима – националном, покрајинском и локалном.

Комитет за права особа са инвалидитетом је забринут због искључивања особа са инвалидитетом из јавног живота, поготово жена са инвалидитетом и особа са инвалидитетом ромске националности, па препоручује Републици Србији да уложи веће напоре у довођење особа са инвалидитетом на положаје изабраних представника и јавних функција, као и да обезбеди да особе са инвалидитетом буду укључене у предстојеће изборе и да им буде омогућен приступ биралиштима и материјалима изборних кампања.¹¹⁶ Поред тога, Република Србија охрабрена је да ратификује и спроводи Споразум из Маракеша, којим се олакшава и омогућава приступ објављеним делима за особе које су слепе, слабовиде или са другим тешкоћама у читању.¹¹⁷ Републици Србији је препоручено да ажурира и прикупља податке и статистику о особама са инвалидитетом разврстане по старости, полу, врсти инвалидитета, националној и географској припадности, укључујући врсту окружења у смислу боравишта или институције, поднете тужбе због дискриминације и/или због насиља према особама са инвалидитетом, при чему је неопходно у развој ових процеса укључити организације особа са инвалидитетом, на смислен начин.¹¹⁸

Комитет за елиминацију дискриминације жена изразио је забринутост што жене из вишеструко угрожених друштвених група, укључујући жене са инвалидитетом, нису заступљене у политичком и јавном животу, па је препоручио Републици Србији да убрза достизање једнаке заступљености жена, укључујући жене са инвалидитетом, у свим областима јавног и политичког живота, посебно на позицијама одлучивања, на националном и локалном нивоу, као и у оружаним снагама и у дипломатској служби, те да издвоји одговарајућа средства за спровођење таквих мера.¹¹⁹

Право на једнако признање пред законом је фундаментално људско право. То значи да је пословна способност универзално право сваког појединца која проистиче из чињенице да је у питању људско биће, због чега се мора подржати и осигурати за особе са инвалидитетом, на једнакој основи са другима.¹²⁰ Пословна способност је предуслов за остваривање грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права. Посебно је значајна када особе са инвалидитетом морају да донесу фундаменталне одлуке у вези са својим здрављем, образовањем, приватним животом и радом. Ускраћивање пословне способности особама са инвалидитетом, у многим случајевима, довела је до лишавања многих основних права, укључујући право да гласају, право на брак и оснивање породице, репродуктивна

права, право на родитељство, право на давање сагласности у интимним односима и за вршење медицинских интервенција и право на слободу.¹²¹

Једнако признање пред законом особа са инвалидитетом, признавање пословне способности и омогућавање особама са инвалидитетом, којима је таква подршка потребна, доношење одлука уз подршку,¹²² представља предуслов партиципације особа са инвалидитетом у друштву. Пословна способност и ментална способност су различити концепти. Пословна способност је способност да се буде носилац права и обавеза, као и да се остварују права и обавезе, те је као таква правни концепт. Ментална способност се односи на вештину одлучивања, што варира од особе до особе и може бити различито код одређене особе у зависности од многих фактора, укључујући околине и социјалне факторе и не мора бити везана за постојање инвалидитета. У прошлости, међународни правни инструменти нису прецизирали разлику између менталне и пословне способности, али је одредбама члана 12. Конвенције о правима особа са инвалидитетом утврђено да „душевна болест“ и друге дискриминаторне етикете нису легитимни разлози за ускраћивање пословне способности, што значи да се претпостављени или стварни недостатак менталне способности не сме бити оправдање за ускраћивање пословне способности.¹²³ Пословна способност је урођено право које припада свим људима, укључујући особе са инвалидитетом. То, на пример, значи да није довољно да особа са инвалидитетом може да поседује имовину, већ је неопходно да може да располаже својом имовином и да правни послови које закључи буду признати пред законом. Треба имати у виду да ментална способност није, како је често представљено, феномен који се објективно, научно и природно појављује, већ зависи од социјалног и политичког контекста, односно, од дисциплина, професија и праксе које играју доминантну улогу у процени менталне способности.¹²⁴

У Републици Србији и даље постоји могућност лишења пословне способности на основу инвалидитета. Подаци Републичког завода за социјалну заштиту показују да расте број корисника центара за социјални рад који су лишени пословне способности – 12.732 у 2015, 13.030 у 2016. и 13.075 у 2017. години.¹²⁵ Веома је забрињавајуће да и даље доминира потпуно лишење пословне способности, да је 31% особа под непосредним старатељством ЦСР, као и да је 43% особа лишених пословне способности живи у институцијама. Такође, лишење пословне способности веома негативно утиче на жене са инвалидитетом, посебно оне које су у резиденцијалним институцијама, у погледу сексуалних и репродуктивних права, имајући у виду да о коришћењу контрацепције, рађању деце и/или прекидима трудноће не одлучују самостално, већ у њихово име о томе одлучују старатељи.

Да би се обезбедило једнако признавање особа са инвалидитетом пред законом, неопходно је у потпуности реформисати систем лишења пословне способности и старатељства. Ово је промена парадигме која је обавеза свих

потписница Конвенције, посебно ако се има у виду да у Републици Србији тек треба изградити услуге подршке за одлучивање. У питању је процес који захтева потпуну трансформацију овог система, који подразумева не само измене закона већ и осмишљавање, развијање и успостављање система подршке за особе са инвалидитетом, којима је таква подршка потребна.

Комитет за права особа са инвалидитетом упутио је препоруку Републици Србији да усклади прописе са одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом и Општим коментаром број 1, у смислу да замени режим одлучивања за друго лице (тзв. заменско одлучивање) режимом одлучивања уз подршку, који поштује личну аутономију, вољу и преференције особе са инвалидитетом и да успостави транспарентан заштитни механизам. Поред тога, Републици Србији је препоручено да обезбеди обуку, уз консултације и укључивање особа са инвалидитетом, организација које их представљају и омбудсмана, на националном, регионалном и локалном нивоу, за све актере, укључујући државне службенике, судије, социјалне раднике, у вези са признавањем пословне способности особа са инвалидитетом и добре праксе у одлучивању уз подршку.¹²⁶

Комитет за елиминацију дискриминације жена изразио је забринутост због постојања режима старатељства и ограничавања (лишавања) пословне способности жена са инвалидитетом, због чега не могу ступити у брак, основати породицу, приступити правди или гласати, па је позвао Републику Србију да укине све одредбе закона којима се ограничава (лишава) пословна способност жена на основу инвалидитета.¹²⁷

114 Допис Сталне конференција градова и општина из октобра 2019. године

115 Општи коментар број 1 Комитета за права особа са инвалидитетом, пракса Европског суда за људска права (нпр. Alajos Kiss против Мађарске, представка број 38832/06, пресуда од 20. маја 2010)

116 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 59. и 60.

117 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 61. и 62.

118 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, параграф 64.

119 CEDAW/C/SRB/CO/4, март 2019, пара. 27. и 28.

120 Општи коментар број 1 Комитета за права особа са инвалидитетом, параграф 8

121 Ибид.

122 Доношење одлука уз подршку обухвата разноврсне могућности подршке које дају примат вољи и преференцијама особе и поштују стандарде људских права. Он треба да обезбеди заштиту свих права, укључујући она која су у вези са аутономијом (право на пословну способност, право на

једнако признавање пред законом, право избора места становања итд.) и права која су у вези са слободом од злоупотребе и злостављања (право на живот, право на физички интегритет итд.). Системи одлучивања уз подршку могу попримити различите облике, али сви треба да садрже одређене кључне одредбе које су дефинисане у Општем коментару број 1 Комитета за права особа са инвалидитетом (Општи коментар на члан 12: Једнако признавање пред законом, Комитет за права особа са инвалидитетом, 19. мај 2014. параграф 29).

123 Општи коментар број 1 Комитета за права особа са инвалидитетом, параграф 12.

124 Ибид, параграф 12бис

125 <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1423/izvestaj-o-radu-csr-2017rzs.pdf>

126 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 21. и 22.

127 CEDAW/C/SRB/CO/4, март 2019, пара. 45. и 46.

3.3.3. Равноправност и недискриминација

У Општем коментару бр. 6 Комитета за права особа са инвалидитетом наведено је да су равноправност и недискриминација срж Конвенције о правима особа са инвалидитетом, те да су сва права гарантована конвенцијом повезана са принципом недискриминације. Равноправност и недискриминација су и основни принципи и права, а обавезе држава у промовисању равноправности и недискриминације особа са инвалидитетом спадају у ред обавеза које се морају одмах реализовати, односно, не спадају у ред

обавеза за које је могућа прогресивна реализација.¹²⁸ У овом коментару је наглашен принцип једнаких могућности, чија примена омогућава остваривање суштинске, односно, инклузивне једнакости.¹²⁹

Тим коментаром су дата веома важна појашњења одређених појмова. Указао је да су особе са инвалидитетом једнаке пред законом, што значи да имају право на једнаку законску заштиту, као и да су једнаке по закону, што значи да имају право на једнаку корист од закона – да законе користе уз сопствено учешће и за сопствену корист. Због тога инвалидитет мора да буде узет у обзир у свим законима и политикама, док с друге стране, не сме бити допуштено лишавање, смањивање или ограничавање права на основу инвалидитета, што несумњиво јесте дискриминишућа пракса.¹³⁰ Такође је објашњено, да израз „на једнакој основи са другима“, који се користи у Конвенцији о правима особа са инвалидитетом, значи да су државе у обавези да предузму мере за постизање суштинске равноправности особа са инвалидитетом, како би се осигурало да особе са инвалидитетом могу да уживају сва људска права и основне слободе. Појашњени су и појмови вишеструке и интерсекцијске дискриминације особа са инвалидитетом, па је вишеструка дискриминација дефинисана као ситуација у којој је особа

изложена дискриминацији на основу два или више личних својстава, па је дискриминација појачана (кумулятивна), док је интерсекцијска дискриминација дефинисана као ситуација у којој више основа делује истовремено и у интеракцији, на начин који их чини нераздвојивим, што ствара јединствен тип неповољног третмана и дискриминације.¹³¹

Као што је наведено, забрана дискриминације прокламована је Уставом Републике Србије. Устав такође прописује да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.¹³² За остваривање *de facto* једнакости од нарочитог значаја су посебне мере у различитим областима које особама са инвалидитетом осигуравају једнаке могућности у областима образовања, запошљавања и рада, социјалне и здравствене заштите, становања и др. Те мере представљају смернице и минималне стандарде које треба даље разрађивати прописима у појединим областима, јер су посебне мере кључни инструмент за изједначавање могућности и остваривање инклузивне једнакости. У том смислу значајне су како посебне мере ограниченог временског трајања, тако и посебне мере трајног карактера, какав је случај са обезбеђивањем приступачности, прилагођавањем окружења и пружањем индивидуалне подршке, за којима особе са инвалидитетом имају сталну потребу како би могле да уживају права на равноправној основи са другима. У Закону о забрани дискриминације, изазивање и подстицање неравноправности, мржње и нетрпељивости препознато је као тежак облик дискриминације.¹³³ Поред тога, Закон о забрани дискриминације истиче да дискриминација постоји ако се поступа противно начелу поштовања једнаких права и слобода особа са инвалидитетом у политичком, економском, културном и другом аспекту јавног, професионалног, приватног и породичног живота.¹³⁴ Надлежности Повереника за заштиту равноправности¹³⁵, као и поступак за заштиту од дискриминације путем подношења тужбе¹³⁶, прописани су Законом о забрани дискриминације.

Без обзира на постојање солидног антидискриминационог правног оквира, неке измене су неопходне (нпр. ускраћивање разумног прилагођавања није препознато као посебан облик дискриминације), а дискриминација особа са инвалидитетом и даље је присутна.

Истраживања¹³⁷ показују да се особе са инвалидитетом препознају као најдискриминисанија група у Републици Србији. Највећи број представника органа јавне власти (43,4%) сматра да су особе са физичким инвалидитетом најчешће изложене дискриминацији, а да следе особе са интелектуалним инвалидитетом (41,9%). Поред тога, у годишњим извештајима о стању људских права у Републици Србији,¹³⁸ указује се на низ проблема и изазова са којима су суочени мушкарци, жене, дечаци и девојчице са инвалидитетом, као и на распрострањену дискриминацију особа са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота. У годишњим

извештајима о напретку Републике Србије наведено је да је неопходно побољшати ситуацију особа из најдискриминисанијих група, укључујући и особе са инвалидитетом.¹³⁹

Према извештајима Повереника за заштиту равноправности (ПЗР),¹⁴⁰ који као самосталан и независан државни орган континуирано спроводи активности у циљу унапређења равноправности и спречавања дискриминације свих, укључујући и особе са инвалидитетом, од укупног броја притужби, 26,4% односи се на дискриминацију на основу инвалидитета. Инвалидитет је и у 2017. години био на првом месту, а већ годинама се налази у врху по броју поднетих притужби Поверенику за заштиту равноправности. Позитивно је што је приметан тренд раста броја притужби по овом основу, што показује да се особе са инвалидитетом и/или организације особа са инвалидитетом осећају оснажено да траже заштиту својих права. Међутим, треба имати у виду да је број притужби упућених Поверенику за заштиту равноправности још увек релативно мали, као и да број поднетих притужби не одражава нужно стваран степен дискриминације у друштву. Највећи број притужби због дискриминације на основу инвалидитета у 2018. години поднет је због дискриминације приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина (79,8%), што указује на системске препреке са којима се особе са инвалидитетом суочавају када је у питању доступност објеката и услуга, информација и комуникација, а следе притужбе због дискриминације у поступцима пред органима јавне власти, у области рада и запошљавања, пружања јавних услуга и образовања и стручног усавршавања.

Такође, према подацима из годишњих извештаја, око 4,5% притужби које је примио Заштитник грађана у 2018. години односи се на права особа са инвалидитетом и права старијих. Притужбе поднете Заштитнику грађана¹⁴¹ због повреде права особа са инвалидитетом, најчешће се односе на повреду права на инвалидску пензију, права на запошљавање и професионалну рехабилитацију, права из области социјалне заштите, права на приступачност и слично.

Комитет за права особа са инвалидитетом изразио је забринутост да су поједини законски прописи и подзаконска акта дискриминаторни у супротности са одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом, па је препоручио Републици Србији да преиспита законску регулативу и усклади је конвенцијом, укључивањем модела људских права у питања инвалидитета.¹⁴² Поред тога, је препоручено је Републици Србији да промовише, уз консултације са организацијама особа са инвалидитетом, обуку стручњака и особља које ради са особама са инвалидитетом у вези са правима која су призната Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом, како би на бољи начин обезбедили подршку и услуге.¹⁴³ Такође, препоручено је преиспитивање законског оквира, односно, дефинисање дискриминације на основу инвалидитета које би се експлицитно односило на све облике дискриминације, као и укључивања концепта разумног

прилагођавања¹⁴⁴ и обезбеђивања да се одговарајућим законима и прописима утврди да је одбијање разумног прилагођавања облик дискриминације на основу инвалидитета, као и да се уведе делотворан и пропорционалан правни лек, укључујући пенале као средство одвраћања.¹⁴⁵

У нарочито неповољном положају су жене и девојчице са инвалидитетом, имајући у виду да се често сусрећу са вишеструком и интерсекционалном дискриминацијом, због свог пола, инвалидитета, а често и других личних својстава (нпр. старосно доба, национална припадност и др.). Жене и девојчице са инвалидитетом сусрећу се са препрекама у приступу правди, заштити од насиља и злостављања, остваривању права на породицу и родитељство, образовање, здравствену заштиту, запошљавање и др. Особе са инвалидитетом, нарочито жене и деца са инвалидитетом и особе смештене у институцијама, могу бити изложене повећаном ризику од насиља, злостављања, експлоатације. Жене са инвалидитетом у институцијама су изложене специфичним облицима родно заснованог насиља.¹⁴⁶ Особе са инвалидитетом, посебно жене са инвалидитетом, суочавају се са насиљем како у породичном, тако и у институционалном окружењу, те је потребно континуирано деловање свих надлежних органа и других актера ради обезбеђивања правовремене и ефикасне заштите.

Комитет за права особа са инвалидитетом је забринут због одсуства посебних активности са циљем спречавања и борбе против вишеструке и интерсекцијске дискриминације с којом се жене и девојке са инвалидитетом суочавају, нарочито у приступу правди, у образовању, здравственој заштити и запошљавању заштити од насиља и злостављања, зато што нема довољно транспарентног финансирања и мера у вези са запошљавањем, прилагођених потребама жена са инвалидитетом, као и зато што жене са инвалидитетом нису консултоване код израде програма и мера усмерених генерално на жене или на особе са инвалидитетом. Због тога је препоручено Републици Србији да: (а) укључи перспективу жена и девојка са инвалидитетом у политике, програме и стратегије родне равноправности и родну перспективу у стратегије о инвалидитету, да искорени вишеструку и унакрсну дискриминацију у свим сферама живота; (б) предузме одговарајуће мере ради спречавања и борбе против вишеструке и интерсекцијске дискриминације с којом се жене и девојке суочавају, посебно у приступу правди, у образовању, здравственој заштити и запошљавању, заштити од насиља и злостављања; (ц) обезбеди консултације са женама и девојкама са инвалидитетом, преко њихових репрезентативних организација, а у вези са изградом, применом и проценом програма и мера за сва питања која их се непосредно тичу и (д) обезбеди довољно средстава за побољшање статуса и запошљавање жена са инвалидитетом и промоцију програма који се односе на родну равноправност.¹⁴⁷ Изражена је дубока забринутост зато што се жене са инвалидитетом, посебно оне са психосоцијалним и интелектуалним сметњама, раздвајају од деце на основу њиховог инвалидитета, па подстиче

Републику Србију да преиспита поступке којима се жене са инвалидитетом проглашавају неподобним мајкама на основу инвалидитета и да се у потпуности обнове њихова права на дом и заснивање породице, при чему им треба обезбедити неопходну подршку како би оне ова права и остварила.¹⁴⁸

Комитет за елиминацију дискриминације жена препоручио је Републици Србији да енергично настави са напорима да елиминише вишеструке и међусобно повезане облике дискриминације које доживљавају групе жена у неповољном положају, истовремено осигуравајући њихово економско оснаживање. Република Србија је охрабрена да спроведе свеобухватну анализу за процену ситуације, посебних потреба и аспирација угрожених група жена, укључујући жене са инвалидитетом, како би прикупила податке за унапређење законодавног оквира и развој политика.¹⁴⁹

Остваривање равноправности подразумева једнак приступ правди, без препрека и дискриминације, обезбеђивање да под једнаким условима и на равноправној основи особе са инвалидитетом остварују сва права, уз осигурање примереног прилагођавања поступака ради остваривања права на фер суђење, изрицања адекватних санкција и накнада жртвама са инвалидитетом, као и статистичког праћења и сагледавања ових поступака. Пружање правне помоћи, укључујући и бесплатну правну помоћ, такође мора бити прилагођено особама са инвалидитетом и обезбеђени услови да на равноправној основи остварују право на судску заштиту. То подразумева да зграде судова, тужилаштва и полиције буду приступачне, као и адвокатске канцеларије и канцеларије у којима се пружа бесплатна правна помоћ. Поред тога, то подразумева обезбеђивање тумача, кад год је то неопходно, али и добијање судских писмена у прилагођеним форматима. Такође, то подразумева и прилагођавања судског поступка, узимајући у виду потребе особе са инвалидитетом, њено старосно доба и род. Према подацима Министарства правде, у евиденцији о сталним судским тумачима налазе се 22 стална судска тумача за лица оштећеног слуха, док је укупно 49 судова у Републици Србији опремљено за приступ особа са инвалидитетом.¹⁵⁰

Изражена је забринутост због непостојања информација о посебним мерама и протоколима који би обезбедили одговарајућа процедурална, родна и старосна прилагођавања у судским поступцима, укључујући обезбеђивање тумача за знаковни језик за глуве особе и формата за комуникацију приступачних глумим и слепим особама, особама са менталним сметњама и особама са психофизичким сметњама, посебно у грађанским парницама. Истовремено је изражена забринутост што жене са инвалидитетом нису заштићене од сексуалног насиља на једнакој основи са другима (Кривични законик, чл. 178. и 179). Због тога је препоручио Србији да предузме кораке у циљу осигурања несметаног и недискриминаторског приступа правди тако што ће обезбедити процедуралне и узрасту особе примерена прилагођавања на основу слободног избора и опредељења особа са инвалидитетом, као и да у вези с тим установи заштитне механизме. Такође, препоручено је усвајање

мера у циљу обезбеђења приступа глувих особа грађанским поступцима, на равноправној основи, као и преиспитивање Кривичног законика како би осигурало да поступци, санкције и обештећења жртвама са инвалидитетом буду усклађена са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом.¹⁵¹

После препорука Комитета за права особа са инвалидитетом 2016. године измењен је Кривични законик¹⁵², па је инвалидитет укључен као једно од личних својстава у кривично дело повреде равноправности,¹⁵³ а такође су изједначене казне за кривична дела силовање¹⁵⁴ и обљуба над немоћним лицем.¹⁵⁵ Иако је позитивно што су казне за ова два кривична дела изједначене, Комитет за елиминацију дискриминације жена указује да је неопходна ревизија Кривичног законика и уклањање дискриминаторног језика члана 179. Кривичног законика, обљуба над немоћним лицем, у складу са социјалним приступом инвалидитету.¹⁵⁶

Такође, посебну пажњу потребно је посветити обезбеђивању служби хитних интервенција и помоћи у ванредним ситуацијама за све особе са инвалидитетом. Сектор за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова одржао је заједничке састанке са експертима Националне организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС) и послао на коментар нацрте прописа којима се уређују ситуације ризика. Министарство унутрашњих послова је, у сарадњи са Мисијом ОЕБС у Републици Србији и НООИС-ом, припремило Породични приручник за понашање у ванредним ситуацијама, штампан у преко 100.000 примерака и постере за поступање у ванредним ситуацијама, који су прилагођени особама са инвалидитетом. Приручник је доступан на веб страници Сектора за ванредне ситуације. Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљања у ванредним ситуацијама („Службени гласник РС”, број 87/18) донет је у сарадњи са представницима НООИС-а и у складу са препорукама СЕНДАИ оквира за смањење ризика од катастрофа 2015–2030, који наглашава да су особе са инвалидитетом као рањиве групе и категорију лица која су приоритет евакуације, као и да се потребне информације и обавештења морају дати у форматима који укључују знаковни језик и Брајево писмо. То представља позитиван помак, али је неопходно креирати и спроводити системске мере и осигурати да службе хитних интервенција и помоћи у ванредним ситуацијама буду приступачне и доступне свим особама са инвалидитетом, применом свих стандарда приступачности и принципа универзалног дизајна.

Комитет за права особа са инвалидитетом изразио је забринутост због непостојања опште стратегије, плана, протокола и алата за заштиту и помоћ особама са инвалидитетом у ситуацијама ризика и хуманитарним ванредним ситуацијама. Посебно је забринут што нема доступних планова за евакуацију и планова за каснију реконструкцију, као ни једнаког приступа информацијама, посебно у погледу медија за масовну комуникацију. Приручници за ванредне ситуације нису у приступачним форматима. Република Србија је охрабрена да усвоји потпуно приступачну и свеобухватну стратегију за ванредне ситуације, протоколе и приступачне

информативне услуге (нпр. СОС линије, SMS апликације за упозорење, приручнике на знаковном језику и на Брајевом писму за српски језик, поједностављене верзије), који би на адекватан начин одговорили захтевима особа са инвалидитетом, посебно у случају евакуације. Требало би предузети додатне мере у вези са информацијама које се достављају путем медија да би се осигурало да глуве и наглуве особе имају приступ тим информацијама, као и у вези са спровођењем Sendai оквира за смањивање ризика од катастрофа 2015–2030. Код планирања и спровођења програма реконструкције треба имати у виду потребе особа са инвалидитетом и узети у обзир стандарде приступачности и универзални дизајн.¹⁵⁷

128 Општи коментар број 6 Комитета за права особа са инвалидитетом (2018), пара. 12.

129 Ибид, параграф 8.

130 Ибид, параграф 14.

131 Ибид, параграф 19.

132 Члан 21. Устава РС.

133 Члан 13. Закон о забрани дискриминације РС („Службени гласник РС“, број 22/09),

134 Члан 26. Закон о забрани дискриминације РС.

135 Члан 33. Закон о забрани дискриминације РС.

136 Члан 43. Закон о забрани дискриминације РС.

137 Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2018

138 Људска права у Србији 2018 – право, пракса и међународни стандарди људских права, Београдски центар за људска права, Београд, 2019

139 <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>

140 Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2018. годину, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2019

141 Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2018. годину, Заштитник грађана, Београд, 2019

142 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 5. и 6.

143 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 7. и 8.

144 Разумно прилагођавање означава неопходно и адекватно модификовање и усклађивање којим се не намеће несразмерно, односно непотребно

оптерећење, тамо где је то у конкретном случају потребно, како би се обезбедило да особе са инвалидитетом уживају, односно остварују равноправно са другима сва људска права и основне слободе (Конвенција о правима особа са инвалидитетом, члан 2. став 4).

145 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 9. и 10.

146 <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/01/Istrazivanje-knjizni-blok.pdf> и https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi_za-sajt.pdf

147 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 11. и 12.

148 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 45. и 46.

149 CEDAW/C/SRB/CO/4, март 2019, параграф 44.

150 Допис Министарства правде из октобра 2019. године.

151 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 23. и 24.

152 „Службени гласник РС”, број 94/16

153 Члан 128. Кривичног законика

154 Члан 178. КЗ

155 Члан 179. КЗ

156 CEDAW/C/SRB/CO/4, март 2019, пара. 23. и 24.

157 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 19. и 20.

3.3.4. Социјална инклузија

Социјална инклузија особа са инвалидитетом остварује се кроз унапређења њиховог положаја у области запошљавања, образовања и обуке, социјалне и здравствене заштите.

Запошљавање

Питање укључивања особа са инвалидитетом на тржиште рада има велики значај као претпоставка социјалне инклузије у све сфере друштвеног живота и због тога је потребно посматрати га у ширем контексту од контекста проблема социјалне политике. Законска регулатива у Републици Србији која се односи на запошљавање особа са инвалидитетом прилично је солидна и укључује запошљавање на отвореном тржишту или под посебним условима, а регулисан је радни однос, права и обавезе из радног односа, професионална рехабилитација и др. Предвиђени су и различити подстицаји – мере активне политике запошљавања особа са инвалидитетом, које и финансијски и нефинансијски треба да помогну послодавцу који запошљава особу са инвалидитетом. Резултати Пописа 2011. године,¹⁵⁸ показују да је од целокупног броја особа са инвалидитетом у Републици Србији, економски активно становништво чини 71.107 особа, односно у укупном проценту

12,4%, а од свих особа са инвалидитетом 9% у тренутку пописа има запослење, што чини да је готово 90% особа са инвалидитетом економски неактивно. Ти подаци се увелико разликују од земаља ЕУ где је стопа запослености особа са инвалидитетом око 50%.

Сагледавајући тржиште рада Републике Србије у претходном периоду, нарочито од увођења обавезе запошљавања особа са инвалидитетом, може се закључити да постоје помаци у унапређивању положаја особа са инвалидитетом на тржишту рада. У оквиру Националне службе за запошљавање (у даљем тексту: НСЗ) спроводи се активна политика запошљавања особа са инвалидитетом која подразумева низ мера усмерених на запошљавање и samozapošljavanje особа са инвалидитетом, професионалну рехабилитацију, укључујући и одређене финансијске подстицаје,¹⁵⁹ али укупни постигнути резултати и даље нису у потпуности задовољавајући, а значајан број особа са инвалидитетом и даље је изван тржишта рада. Препреке за њихово боље укључивање и даље су присутне, а превазилажење ових препрека захтева јачу привредну и инвестициону активност у правцу отварања нових радних места, прилагођавања постојећих радних места, усклађеност образовног система са захтевима тржишта рада, стицање знања и компетенција потребних за конкурентније запошљавање и одржање запослења на отвореном тржишту и у посебним облицима запошљавања и др. Поједини специфични узроци, као што је недовољан развијен систем подршке и зависност искључиво од система социјалне заштите, неповољно утичу на ниво укључености особа са инвалидитетом на тржиште рада, на њихову мотивисаност да се пријаве на евиденцију незапослених лица, да активно траже посао и посредовање. Такође, постоје изазови у погледу процене радне способности, која се у пракси још увек заснива на медицинском моделу инвалидитета, а постоји могућност да се особа са инвалидитетом процени као потпуно неспособна за рад.

Број незапослених особа са инвалидитетом на евиденцији Националне службе за запошљавање се од 2017. године смањује. Тако је у 2017. години на евиденцији незапослених било 15.416 особа са инвалидитетом, 2018. године 14.562 особа, а у септембру 2019. године 12.309 особа. С обзиром на старосно доба, на евиденцији је највише мушкараца и жена доба од 55 до 59 година живота (2.608 у 2017. години, 2.539 у 2018. години и 2.166 у септембру 2019. године), а нешто мање од 50 до 54 године (2.211 особа у 2017. години, 2.062 у 2018. и 1.806 у септембру 2019. године).¹⁶⁰

Највећи број особа са инвалидитетом, у периоду тражења посла, на евиденцији незапослених налазе се преко 10 година (у 2017. години њих 3.146, у 2018. години 3.173 особе и у септембру 2019. године 2.853 особе). На евиденцији Националне службе за запошљавање највише је незапослених особа са инвалидитетом са III степеном стручне спреме (4.672 особе у 2017. години, 4.344 у 2018. години и 3.660 особа у септембру 2019. године), а потом са I степеном стручне спреме (4.672 особе у 2017. години,

4.344 у 2018. години и 3.660 особа у септембру 2019. године). Када се анализира стручна спрема жена са инвалидитетом које се налазе на евиденцији незапослених, највише их је са IV степеном средње стручне спреме.¹⁶¹

Такође, као и у другим областима, особе са инвалидитетом лишене пословне способности су у још лошијем положају, оне су лишењем пословне способности аутоматски лишене и права на рад. Такође, не постоје поуздани подаци о запошљавању особа са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом.¹⁶² У том смислу, неопходно је изменити начине процене радне и пословне способности, обезбедити материјалне и друге ресурсе и успоставити различите услуге које ће омогућити да особе са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом добију адекватну помоћ и подршку у тражењу посла, радну асистенцију и подршку за одржање запослења.

У складу са Законом о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом¹⁶³ обавезу запошљавања има сваки послодавац који има најмање 20 лица у радном односу. Послодавац који има од 20 до 49 запослених дужан је да има у радном односу једну особу са инвалидитетом. Послодавац који има 50 и више запослених дужан је да има у радном односу најмање две особе са инвалидитетом и на сваких наредних започетих 50 запослених по једну особу са инвалидитетом. Контролу извршења обавезе запошљавања особа са инвалидитетом врши Пореска управа у складу са прописима о пореском поступку и пореској администрацији. Послодавац је обавезан да води посебну пословно финансијску документацију којом доказује извршење ове обавезе и доставља је Пореској управи на њен захтев.¹⁶⁴ Према подацима Пореске управе у 2017. години обавезу запошљавања особа са инвалидитетом пријавило је 8.216 послодаваца, који су запослили 19.016 особа са инвалидитетом. У 2018. години обавезу запошљавања особа са инвалидитетом пријавило је 8.801 послодаваца, који су запослили 21.218 особа са инвалидитетом. По основу обавезе запошљавања особа са инвалидитетом у 2017. години послодавци су извршили уплату средстава у Буџетски фонд на име запошљавања 8.258 особа са инвалидитетом, а у 2018. години уплатили су средства на име запошљавања 8.890 особа са инвалидитетом. Када је у питању испуњење обавезе извршавањем обавеза из уговора, број ових уговора у 2017. години износи 267, а у 2018. години број уговора је 352.¹⁶⁵

Из наведеног произлази да је политика запошљавања особа са инвалидитетом суочена са више изазова. Закључак из Извештаја о спровођењу Прве стратегије јесте да је у области запошљавања постигнут напредак, како у погледу примене конкретних мера за подстицање запошљавања особа са инвалидитетом, тако и у погледу законодавног оквира, али да се препреке до његове пуне имплементације морају редовно анализирати како би се обезбедили механизми за њихово превазилажење. Значајно је узети у обзир и запажања из посебног извештаја о дискриминацији у области рада и запошљавања који је припремила и

поднела Народној скупштини институција Повереника за заштиту равноправности.¹⁶⁶

Средства која се издвајају за реализацију мера активне политике запошљавања за особе са инвалидитетом допринела су подизању запошљивости, повећању запошљавања особа са инвалидитетом и побољшању њиховог положаја на тржишту рада. Ипак, нужно је непрекидно улагати напоре који воде ка осигуравању, подстицању и подржавању да се особе са инвалидитетом, што је више могуће, мотивишу за потпуно укључивање у економски и социјални живот, односно, да се укључе у процесе заснивања и одржања запослења, као једног од предуслова партиципације у свим друштвеним сферама. Чињеница је да квалитетна радна места обезбеђују економску независност, поспешују лично остваривање и представљају најбољу заштиту од сиромаштва, од кога су особе са инвалидитетом у великом ризику.

Комитет за права особа са инвалидитетом забринут је због недовољне правне заштите запослених са инвалидитетом од отпуштања и што се у довољној мери не обезбеђују разумна прилагођавања, као и због тога што особе са инвалидитетом практично не могу да оснују свој репрезентативни синдикат на отвореном тржишту рада због слабе заступљености. Такође, упркос постојања мултидисциплинарних комисија, процена радне способности се и даље заснива на медицинском моделу „неспособности“. Због тога је препоручено Републици Србији да преиспита праксу примене закона, да би се обезбедило да законски прописи о запошљавању и учествовању у тржишту рада не буду на штету особа са инвалидитетом и да гарантују обезбеђивање разумног прилагођавања на радном месту. Такође, препоручено је да Република Србија преиспита поступак процене радне способности у циљу елиминације медицинског приступа и промовисања инклузије особа са инвалидитетом у отворено тржиште рада, као и да ограничења у оснивању синдиката за особе са инвалидитетом код послодаваца морају да се промене.¹⁶⁷

Изражена је забринутост због истрајавања на радним центрима¹⁶⁸ за особе са инвалидитетом и због тога што мере за подстицање запошљавања особа са инвалидитетом на отвореном тржишту рада нису делотворне, па препоручује да Република Србија код послодаваца промовише право на запошљавање особа са инвалидитетом на једнакој основи са другима и да ојача мере подршке за прелазак свих особа са инвалидитетом које су тренутно у радним центрима на формално запошљавање на отвореном тржишту рада, обезбеђујући при том поштовање свих права у складу са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом.¹⁶⁹

158 Милан М. Марковић, оп. цит.

159 Опширније: Информатори о раду Националне службе за запошљавање

160 Допис Националне службе за запошљавање из октобра 2019. године.

161 Ибид.

162 Запошљавање особа са интелектуалним и психосоцијалним тешкоћама, Иницијатива за права особа са инвалидитетом МДРИ-С, Београд, 2018с

163 „Службени гласник РС”, бр. 36/09 и 32/13

164 Послодавац може извршити обавезу на три начина – запошљавањем особа са инвалидитетом, уплатом средстава у Буџетски фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом или извршењем финансијске обавезе из уговора о пословно-техничкој сарадњи са предузећем за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом, као и из уговора о куповини производа или вршењу услуга тог предузећа.

165 Извештај о извршењу обавезе запошљавања особа са инвалидитетом у 2017. и 2018. години, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Сектор за рад и запошљавање, октобар 2019.

166 Повереник за заштиту равноправности, Посебан извештај Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији у области рада и запошљавања, децембар 2019. године

167 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 53. и 54.

168 У питању је сваки облик запошљавања који није запошљавање на отвореном тржишту рада (радни центри, заштићене радионице и сл.). Треба имати у виду да нису усвојена подзаконска акта којима се прецизирају услови за функционисање и рад радних центара.

169 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 55. и 56.

Образовање и обука

Образовање је процес којим се обезбеђује пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима, са циљем постизања добробити и развоја компетенција за целоживотно учење. Праведан, организован и квалитетан развој система образовања је један од кључних услова за развој целог друштва. Оквир развоја система образовања у Републици Србији дат је законским и стратешким документима из ове области, којима се уводи и афирмише инклузиван приступ, једнаке могућности, индивидуализовани приступ и индивидуални образовни план, могућност прилагођавања образовних исхода, постојање стручних тимова за додатну подршку и увођење педагошких асистената, формирање интерресорних комисија за процену потреба ученика за додатним подршком, афирмативне мере за упис у средње школе и факултете, уџбеници прилагођеног формата, прилагођена наставна и дидактичка средства, коришћење асистивне технологије и др.

Од коликог је значаја образовање за унапређење положаја особа са инвалидитетом говоре подаци добијени Пописом 2011. године,¹⁷⁰ који показују да 12,2% (69.043) особа са инвалидитетом није похађало основно образовање, што представља 41,9% укупног становништва Републике Србије које никада није ишло у основну школу и веома је алармантан податак, чак и ако се има у виду да од овог броја 65% припада категорији особа старијих од 75 година. Надаље, 52,7% особа са инвалидитетом узраста изнад 15 година има завршено основно образовање или непотпуну основну школу, док свега 6,5% има завршено више или високо образовање. Ове разлике се продубљују уколико посматрамо податке на регионалном нивоу. Као што је наведено, жене са инвалидитетом имају нижи ниво образовања у поређењу са мушкарцима са инвалидитетом. Поред тога, ни основно ни средње образовање није у потпуности прилагођено потребама привреде и тржишта рада, што умањује његову друштвену релевантност, посебно када су у питању особе са инвалидитетом. Основно и средње образовање (осим у случају малог броја огледних програма у средњем стручном образовању) углавном су усмерени на стицање академских и стручних знања, а недовољно на развој кључних компетенција и практичних професионалних вештина потребних за запошљавање.

Према подацима надлежног министарства, у школској 2016/17 години било је запослено 175 педагошких асистената, у 2017/18 години 178, а у школској 2018/19 години 260 педагошких асистената.¹⁷¹ У школама су присутни и лични пратиоци деце, који немају педагошку функцију већ су подршка и помоћ конкретном детету, а ова услуга се пружа у систему социјалне заштите. Такође, деца која су у установама социјалне заштите у великој мери су искључена из образовања, а она деца која су у укључена у образовање, скоро искључиво похађају школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.¹⁷²

Поред редовних школа, у Републици Србији и даље постоје школе за образовање деце са сметњама у развоју (специјалне школе). Неке од ових школа су школе са домом ученика, мањи број су школе које уписују децу са одређеном врстом сметње (вид, слух, моторичке сметње) или су организоване као „мултифункционалне“ школе које образују децу са различитим развојним сметњама. У тим школама спроводи се основно и средње образовање, континуирана едукација и рехабилитација деце са сметњама у развоју и особа са инвалидитетом до даљег укључивања у друштвену заједницу. Основне школе за образовање деце са сметњама у развоју школске 2016/17 године је похађало 4.767 ученика, школске 2017/18 укупно 4.760, а школске 2018/19 укупно 4.719 ученика.¹⁷³

Према подацима МПНТР у школској 2016/17 години по индивидуално образовним плановима (ИОП) образовало се 9.285 ученика по ИОП-1 и 10.269 ученика по ИОП-2, у основним и средњим школама и обухватају ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, ученике са тешкоћама у учењу и ученике из социо-економски неподстицајних средина. У школској

2017/18 години по ИОП-1 образовало се 10.582 ученика, по ИОП-2 11.771, док се у школској 2018/19 години по ИОП-1 образовало 9.567 ученика, а по ИОП-2 11.957 ученика.¹⁷⁴

У школској 2017/18 години прилагођено је укупно 6.948 уџбеника за 674 ученика и то 5.440 асистивне технологије за 530 ученика, 642 уџбеника на Брајевом писму за 48 ученика, 866 уџбеника са увећаним фонтом за 96 ученика, док је у школској 2018/19 години прилагођено укупно 7.978 уџбеника за 756 ученика и то 4.897 асистивне технологије за 472 ученика, 565 уџбеника на Брајевом писму за 61 ученика, 2.516 уџбеника са увећаним фонтом за 223 ученика.¹⁷⁵ У школској 2019/20 години прилагођено је 4.745 уџбеника за 383 ученика и то 2.365 асистивне технологије за 155 ученика, 492 уџбеника на Брајевом писму за 49 ученика и 1.888 уџбеника са увећаним фонтом за 179 ученика.¹⁷⁶

Мада се ситуација по питању високог образовања побољшала и уведене су посебне мере за упис студената са инвалидитетом, њихов број је и даље далеко испод броја студената из опште популације. Зграде многих факултета су и даље неприступачне, а уџбеници нису свуда обезбеђени у прилагођеним форматима. Поред тога, недостају програми целоживотног образовања за особе са инвалидитетом. Према последњим подацима МПНТР, број уписаних студената са инвалидитетом за школску 2016/17 је 197, за школску 2017/18 је 264 и за школску 2018/19 годину је 271 студент. Број дипломираних студената са инвалидитетом за школску годину 2016/17 је 12, за школску 2017/18 је 15 и за школску 2018/19 годину је 14 студент. Број факултета приступачних за особе са инвалидитетом је 55, док 20 факултета обезбеђују уџбенике за студенте у прилагођеним форматима (Брајево, аудио формати).¹⁷⁷

Комитет за права особа са инвалидитетом је забринут због тога што више од половине деце која су смештена у институције за боравак и бригу нису обухваћена образовањем и зато што готово да и није било усвајања мера за обезбеђивање стандардизованих и прописаних транспарентних протокола који се односе на планове индивидуалног образовања, као ни одговарајућих технологија и облика комуникације којима би се ученицима и студентима обезбедила приступачност свих нивоа образовања. Посебну пажњу би требало посветити деци са вишеструким инвалидитетом и ученицима и студентима са инвалидитетом који живе у институцијама, као и развоју планова индивидуалног образовања и прилагођавању свим врстама инвалидитета.¹⁷⁸ Такође, изражена је забринутост због недостатка упоредивих података о финансирању намењеном деци са инвалидитетом у редовном школовању и специјалном образовању, као и позитивним мерама за упис студената са инвалидитетом и прилагођавањима која се за њих обезбеђују. Препоручено је Републици Србији да предузме хитне кораке у циљу обезбеђивања да све особе са инвалидитетом имају приступ квалитетном инклузивном основном, средњем и терцијарном образовању и

да се разумна прилагођавања, у складу са утврђеним плановима индивидуалног образовања, обезбеде у редовном образовању. Такође се препоручује да наставници и други стручњаци у образовању похађају обуку о инклузивном образовању и да сви капацитети за средње и терцијерно образовање буду приступачни.¹⁷⁹

Комитет за елиминацију дискриминације жена изразио је забринутост што су девојчице са инвалидитетом мање укључене у инклузивно образовање у поређењу са дечацима и препоручио је Републици Србији да док спроводи политику инклузивног образовања, појача напоре на промовисању и осигуравању инклузивног школског и предшколског образовања у редовним одељењима, посебно за девојчице са сметњама у развоју, да успостави разумна прилагођавања школске инфраструктуре и места за слободно време и спорт за девојчице са инвалидитетом, као и да убрза усвајање и имплементацију Националног оквира за праћење инклузивног образовања.¹⁸⁰

170 Милан М. Марковић, оп. цит.

171 Допис МПНТР из октобра 2019. Нових 50 педагошких асистената се финансира из буџета МПНТР, а 32 из буџета ЈЛС.

172 <http://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2016/04/Publikacija-SRB-1.pdf>

173 Републички завод за статистику, *Образовање*, доступно на: <https://data.stat.gov.rs/AdvancedSearch?languageCode=sr-Cyrl>

174 Допис МПНТР из октобра 2019.

175 Ибид.

176 Ибид.

177 Ибид.

178 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 47. и 48.

179 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 49. и 50.

180 CEDAW/C/SRB/CO/4, март 2019, пара. 33. и 34.

Социјална заштита

У Републици Србији се социјална заштита и социјална сигурност грађана обезбеђују кроз социјално осигурање и различите услуге и новчана давања из система социјалне, породичне, дечије и борачко-инвалидске заштите. Социјално осигурање обухвата пензијско и инвалидско осигурање, здравствено осигурање и осигурање за случај незапослености, као и новчане накнаде по основу осигурања. Смањење екстремног сиромаштва и део социјалне заштите коју не обезбеђује социјално осигурање остварује се кроз социјалну и дечију заштиту, што је регулисано прописима о социјалној

заштити и финансијској подршци породици са децом и обухвата новчана давања као што су: социјална помоћ, дечији и родитељски додатак, додатак за помоћ и негу другог лица, увећани додатак за помоћ и негу другог лица, право на помоћ за оспособљавање за рад, новчана права по основу борачке и инвалидске заштите и др.

Ниже стопе партиципације у образовању и на тржишту рада резултирају неједнакостима у остваривању прихода и сиромаштвом особа са инвалидитетом, што доводи до социјалне искључености и изолације. Новчана давања из области социјалне заштите, односно, додатак за помоћ и негу другог лица и увећани додатак за помоћ и негу другог лица, намењена су корисницима који због болести или инвалидитета не могу самостално да обављају основне свакодневне активности, независно од њиховог материјалног положаја. Месечни износ додатка за негу и помоћ другог лица износи 10.710,00 динара, а увећаног додатка за негу и помоћ другог лица износи 28.882,00 динара. Успостављена је и посебна мера директне подршке родитељима деце са сметњама у развоју који се о својој деци брину у породичном окружењу, а право на посебну новчану накнаду има један од родитеља који није у радном односу, а који најмање 15 година непосредно негује своје дете које је остварило право на увећани додатак за помоћ и негу другог лица, у виду доживотног месечног новчаног примања у висини најниже пензије.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту укупан број деце са инвалидитетом које су корисници услуга ЦСР у 2017. био је 10.792, а у 2018. години 10.857 деце.¹⁸¹ Број пунолетних особа са инвалидитетом који су корисници услуга ЦСР у 2017. години је 63.157 особа и 60.831 особа у 2018. години.¹⁸²

Број корисника основног и увећаног додатка за помоћ и негу другог лица константно се повећава. Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту, током 2017. године, центрима за социјални рад поднето је 12.904 захтева за остваривање права на додатак за туђу негу и помоћ, од којих је 7.009 признато, као и 8.909 захтева за остваривање права на увећан додатак за туђу негу и помоћ, од којих је 4.688 признато.¹⁸³ Доплата за помоћ и негу другог лица на дан 26. септембра 2019. године, прима укупно 50.895 корисника, 15.277 особа прима помоћ у основном износу и 35.618 особа прима увећани додатак.¹⁸⁴ Приказано по старосном добу корисника, додатак прима 4.863 мушкарца до 18 година¹⁸⁵ и 2.863 жене.¹⁸⁶ Када је у питању узраст од 18 до 26 година, број корисника ове помоћи је знатно мањи – 2.073 мушкараца¹⁸⁷ и 1.304 жене.¹⁸⁸ Број корисника се повећава повећањем старосног доба. Тако, 11.431 мушкарац узраста од 26 до 65 година је корисник додатка за помоћ и негу другог лица, од којих 2.465 прима основни, а 8.966 увећани додатак. И у тој старосној доби је мањи број жена које примају додатак – 2.529 жена прима основни износ додатка а 6.865 увећан додатак. Када су у питању примаоци додатка старији од 65 година, мушкараца има укупно 6.901,¹⁸⁹ а жена 12.066.¹⁹⁰

У погледу услуга¹⁹¹ реформа социјалне заштите у Републици Србији започета почетком претходне деценије усмерена је на развијање интегралне социјалне заштите кроз развој и стандардизацију различитих врста услуга (дневни боравак, становање уз подршку, помоћ у кући, сервис персоналних асистената,¹⁹² сарадник за породице деце са сметњама у развоју, породични саветник, повремене породичне смештај), плурализам пружалаца услуга (установе социјалне заштите, организације цивилног друштва, друга физичка и правна лица и центри за социјални рад) и унапређење квалитета услуга и квалитета стручног рада. У том смислу, улажу се напори да се са модела који се у значајној мери ослања на резиденцијалне установе пређе на модел услуга у заједници за појединце и породице, док је смештај у установе,¹⁹³ услуга за којом се посеже ако се подршка не може обезбедити у неком облику који је мање рестриктиван, имајући у виду да систем услуга подршке у заједници још увек није довољно развијен. Овакав модел подразумева већу социјалну укљученост и доприноси осамостаљивању и унапређивању живота појединца.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту¹⁹⁴ укупан број особа са инвалидитетом које су смештене у установама социјалне заштите у 2017. години је 15.748 особа,¹⁹⁶ а у 2018. години укупан број особа са инвалидитетом у установама социјалне заштите је 16.732.¹⁹⁶ У 2017. години услугу становања уз подршку користило је укупно 34 особе,¹⁹⁷ а у 2018. години услугу становања уз подршку користило је укупно 36 особа.¹⁹⁸

У Републици Србији је доминантан разлог смештаја особа са инвалидитетом у дом за смештај одраслих са инвалидитетом то што породица корисника није у могућности или није спремна да води бригу о кориснику или корисник нема ближих сродника, а што је условљено недостатком подршке за самосталан живот.¹⁹⁹ Значајно мањи број корисника је смештен због неадекватног породичног старања, социо-материјалних разлога и личног избора корисника.

Укупан број особа са инвалидитетом који користе услугу лични пратилац у току 2018. године је 998 особе,²⁰⁰ а укупан број корисника услуге персоналне асистенције у току 2018. године је 200 особа од којих је 103 мушкарца²⁰¹ и 97 особа женског пола.²⁰² Укупан број корисника услуге помоћ у кући у току 2018. године је 6.518 особа са инвалидитетом, а највећи број корисника ове услуге су старије особе (5.487), док је услугу дневни боравак у току 2018. године користило 1.542 особе са инвалидитетом, највише из старосне групе од 26 до 64 година.²⁰³

У Републици Србији постоје локалне самоуправе које не финансирају ниједну услугу социјалне заштите, а у оним локалним самоуправама које финансирају услуге социјалне заштите, најзаступљеније су: услуге помоћи и неге у кући, дневни боравак и услуге подршке за самосталан живот.²⁰⁴ Када је реч о услугама намењеним деци и младима, најчешће су организоване услуге: дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју, лични

пратилац, становање уз подршку за младе који се осамостаљују и дневни боравак за децу и младе са телесним инвалидитетом. Од 145 јединица локалних самоуправа које су биле обухваћене истраживањем,²⁰⁵ услуга помоћ у кући пружа се у 122 локалне самоуправе, помоћ у кући за одрасле са инвалидитетом у 20 јединица локалних самоуправа, помоћ у кући за децу и младе са сметњама у развоју и инвалидитетом пружа се у 37 јединица локалних самоуправа, услуга дневног боравака за старије пружа се у 12, док дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју и инвалидитетом постоји у 71 јединици локалној самоуправи. Становање уз подршку за особе са инвалидитетом постоји у само пет локалних самоуправа, а становање уз подршку за младе који се осамостаљују у 15 локалних самоуправа.²⁰⁶

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је почетком 2016. године извршило расподелу наменских средстава спровођење услуга социјалне заштите на локалном нивоу, за 123 јединице локалне самоуправе које су обезбедиле и сопствено учешће а које спадају у II, III и IV групу неразвијености. Према подацима тог министарства у 2017. години закључено је 123 уговора о наменским трансферима са јединицама локалних самоуправа за услуге социјалне заштите из надлежности јединица локалне самоуправе и опредељено је 701.213.000,00 динара. У 2018. години за наменске трансфере било је опредељено 698.160.765,75 динара за 110 јединица локалне самоуправе. За 2019. годину за наменске трансфере јединицама локалних самоуправа опредељено 745.163.965,96 динара за 144 јединице локалне самоуправе.²⁰⁷

У периоду 2008–2019. године акредитовано је 228 програма обуке за унапређење компетенција за пружање услуга особама са инвалидитетом, од којих је 176 у Регистру услуга а осталима је истекла акредитација.²⁰⁸ Број полазника који су похађали акредитивне програме обука износи 43.954, од чега је њих 9.992 (22,73%) похађало обуке које припадају области подршке особама и деци са инвалидитетом. Поред запослених у области социјалне заштите, обуке су похађали и сарадници из других система: здравства, образовања и др. Највећи број реализација и највише учесника имали су програми који се односе на пружање услуге лични пратилац детета, регистрована су три акредитована програма за оспособљавање учесника за пружање услуге личног пратиоца, а укупан број учесника ова три програма је 4.156.²⁰⁹

Становање особа са инвалидитетом директно утиче на њихову друштвену укљученост, али о томе нема поузданих података, односно, не постоји методологија за праћење стамбених потреба особа са инвалидитетом, а није прописана обавеза праћења и прикупљања података о стамбеним потребама особа са инвалидитетом. Специјална извештајка за адекватно становање указала је да је мало приступачних социјалних станова у изградњи Републици Србији, односно, да су често само јединице за смештај особа са инвалидитетом приступачне, што онемогућава социјалну интеракцију особа са инвалидитетом.²¹⁰ Закон о становању и одржавању зграда особе са

инвалидитетом препознаје као једну од категорија корисника стамбене подршке за које се дефинишу програми становања, уколико су без стана, односно, без одговарајућег стана и уколико не могу сопственим средствима да реше стамбену потребу по тржишним условима.²¹¹ Постоје одређене недоумице и неусаглашености у вези са дефиницијом особе са инвалидитетом,²¹² али у контексту права на становање, односно, коришћења програма становања потребно је имплементирати социјални модел инвалидитета, што значи препознавање различитих препрека у окружењу и уједно узимање у обзир врсте и тежине препознатих препрека при квалификовању за коришћење програма становања.

Комитет за права особа са инвалидитетом изразио је забринутост због недостатка приступачног социјалног становања и препоручио је пуну примену закона који особама са инвалидитетом гарантује квоту од 10% приступачних станова.²¹³

У смислу наведеног, потребно је наставити напоре ка развоју свих услуга социјалне заштите и капацитета пружалаца тих услуга на свим нивоима, као и повећању обухвата лица појединим услугама у складу са потребама, у правцу спровођења процеса деинституционализације и социјалне инклузије особа са инвалидитетом.

181 Највећи број деце који су корисници услуга ЦСР су у узрасту од 6 до 14 година (5.821 дете 2017. године и 5.901 дете у 2018. години). Број пунолетних особа са инвалидитетом који су корисници услуга ЦСР у 2017. години је 63.157 особа и 60.831 особа у 2018. години. Највећи број корисника су у узрасту од 26 до 64 година (33.132 особе 2017. године и 31.645 особе у 2018. години).

182 Највећи број корисника су у узрасту од 26 до 64 година (33.132 особе 2017. године и 31.645 особе у 2018. години).

183 <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1423/izvestaj-o-radu-csr-2017rzs.pdf>

184 Допис Министарства за рад, запошљавање, социјална и борацка питања, Сектор за финансијско управљање из октобра 2019.

185 2.229 основни додатак, а 2.634 увећани додатак

186 1.473 основни додатак, а 1.390 увећани додатак

187 648 основни и 1.425 увећани додатак

188 439 основни и 865 увећани додатак

189 913 прима основни и 5.966 увећани додатак

190 4.581 основни и 7.485 увећани додатак.

191 Подршка особама са инвалидитетом укључује широк спектар формалних и неформалних интервенција, укључујући живу асистенцију и посреднике, помагала за кретање и асистивне технологије. Такође укључује персоналну асистенцију; подршку у одлучивању; комуникацијску подршку, као што су тумачи за знаковни језик и алтернативни и увећани формати комуникације, подршка у кретању, као што су асистивне технологије или животиње помагачи; услуге становања за обезбеђивање становања и помоћи у домаћинству; и услуге у заједници. Особе са инвалидитетом могу такође имати потребе у вези приступа и коришћења општих услуга, као што су услуге из области здравства, образовања и правде (Извештај Специјалне извештајке за права особа са инвалидитетом, А/НРС/34/58, 20. децембар 2016. параграф.14)

192 Персонална асистенција се односи на људску подршку усмерену на особу (корисника) која је доступна особама са инвалидитетом и представља подршку за самосталан живот. Одређени елементи издвајају персоналну асистенцију у односу на обичне врсте личне помоћи, пре свега: а) обезбеђивање финансијских средстава за персоналну асистенцију које контролише и добија особа са инвалидитетом, на основу персонализованих критеријума; б) контрола особе са инвалидитетом над услугом; в) однос „један према један” и регрутовање, обучавање и надзирање персоналног асистента од особе којој је додељена персонална асистенција и г) самоуправљање пруженим услугама уз слободан сопствени одабир степена личне контроле над услугама у складу са животним околностима и преференцијама (Општи коментар на члан 19: Самосталан живот и укљученост у заједницу, Комитет за права особа са инвалидитетом, 29. јула 2017. пара. 16 (д))

193 Институционализовано окружење се може разликовати по величини, називу и организацији, али постоје одређени елементи који га дефинишу: обавезно дељење особе која помаже у обављању свакодневних активности са осталима и непостојећи или ограничен утицај на то чија помоћ мора да се прихвати, изолација и сегрегација из самосталног живота у заједници, недостатак контроле над свакодневним одлукама, недостатак избора о особама са којима ће се живети, крутост рутине без обзира на личну вољу и преференције, идентичне активности на истом месту за групу особа под одређеним надзором, заштитнички (патерналистички) приступ у обезбеђивању услуга, надзирање животног уређења, а обично и несразмера у броју особа са инвалидитетом које живе у истом окружењу (Општи коментар на члан 19: Самосталан живот и укљученост у заједницу, Комитет за права особа са инвалидитетом, 29.08.2017. параграф 16 (ц))

194 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019.

195 551 дете, 525 млади, 5.705 одрасли и 8.967 старији

196 504 – деца, 507 – млади, 5.759 одрасли и 9.962 старији

197 Две особе са интелектуалним тешкоћама узраста од 18 до 25 година (млади), 19 узраста од 26 до 64 (одрасли), једна особа старија од 65 година, девет одраслих особа са вишеструким инвалидитетом и са первазивним развојним поремећајима једна млада и две одрасле особе

198 Једна млада особа са телесним инвалидитетом, једно дете, 19 одраслих и две старије особе са интелектуалним потешкоћама, једно дете и једна одрасла особа са менталним потешкоћама, две младе, четири одрасле и једна старија особа са вишеструким инвалидитетом и четири одрасле особе са первазивним развојним поремећајем

199 Самосталан живот значи да су појединцима са инвалидитетом обезбеђена сва неопходна средства која им омогућавају избор и контролу над сопственим животом и доношење свих одлука које се односе на њихов живот. Лична самосталност и самоопредељење су основи за самосталан живот, укључујући приступ превозу, информацијама, комуникацији и персоналној асистенцији, место боравка, свакодневну рутину, навике, пристојно запослење, личне односе, одећу, храну, хигијену и здравствену заштиту, верска, културна, сексуална и репродуктивна права. Самосталан живот је суштински део самосталности и слободе сваке особе и не подразумева да неко живи сам. Не треба га тумачити само као способност самосталног обављања свакодневних активности, већ као слободу избора и контроле, заједно са поштовањем урођеног достојанства и индивидуалне независности у складу са чланом 3 (а) Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Самосталност као облик личне независности значи да особи са инвалидитетом није ускраћена могућност избора и контроле у погледу начина живота и свакодневних активности (Општи коментар на члан 19: Самосталан живот и укљученост у заједницу, Комитет за права особа са инвалидитетом, 29. августа 2017. параграф 16 (а))

200 174 са телесним инвалидитетом, 40 са сензорним тешкоћама, 136 са интелектуалним тешкоћама, 140 са менталним тешкоћама, 260 са вишеструким тешкоћама и 248 са первазивним развојним поремећајем.

201 88 старосног доба од 26–64 године

202 81 узраста од 26–64 године

203 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019.

204 Гордана Матковић и Милица Страњаковић, Мапирање услуга социјалне заштите у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд, 2016. Циљ услуга подршке је остваривање права на укључивање у заједницу и принципа потпуне и ефикасне инклузије и учешћа у друштву, као што је предвиђено, на пример, у члану 3 (ц) Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Услуге подршке које се нуде особама са инвалидитетом, између осталог, могу да обухвате смештај, превоз, куповину, образовање, запослење, рекреацију и све остале

олакшице и услуге које се нуде јавности, укључујући и друштвене медије (Општи коментар на члан 19: Самосталан живот и укљученост у заједницу, Комитет за права особа са инвалидитетом, 29. август 2017. пара. 16 (б))

205 Ибид.

206 Ибид.

207 Допис МРЗБСП, Сектор за бригу о породици и социјалну заштиту из октобра 2019. године

208 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019. 38 за развој општих компетенција у социјалној заштити, 27 за подршку одраслима и старијим особама у систему социјалне заштите, 26 за подршку деци и младима, 14 за подршку маргинализованим групама, 33 за подршку особама са инвалидитетом и 38 за подршку породици.

209 Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019. године.

210 Извештај специјалне извештељке за адекватно становање као саставног дела права на адекватан животни стандард и права на недискриминацију о посети Србији, пара. 50, доступно на: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/A_HRC_31_54_Add.2_Unofficial_translation_SerbianAEV.pdf.

211 Члан 89. став 4. тачка. 6. Закон о становању и одржавању зграда „Службени гласник РС”, број 104/16

212 Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад у Србији за 2016. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2017

213 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 57. и 58.

Здравствена заштита

Системом здравствене заштите остварује се ниво очувања здравља грађана и породице кроз спровођење мера за очување и унапређење здравља, спречавање и рано откривање болести и повреда и благовремено и ефикасно лечење и рехабилитацију, што је регулисано прописима из области здравствене заштите. У оквиру унапређења примарног нивоа здравствене заштите регулисана је и сензибилизација здравствених радника и локалне самоуправе ради унапређења знања и вештина комуникације са особама са инвалидитетом, као и унапређење и јачање служби кућног лечења и неге и патронажних служби које су кључне за помоћ особама са инвалидитетом. И други прописи из ове области непосредно су у вези са положајем особа са инвалидитетом, као што су прописи о правима пацијената, о медицинско-техничким помагалима, о листама лекова, о заштити лица са менталним сметњама и сл.

Специјалне болнице за психијатријске болести започеле су процес деинституционализације, тако да је заузетост постеља у константном паду од 2012. године. Према подацима Министарства здравља, у Специјалној болници „Свети Врачеви“ заузетост постеља у 2012. години са 89% у 2015. години смањена на 78%, у Клиници за психијатријске болести „Др Лаза Лазаревић“ је у 2012. години била 76,1% а 2015. године 69,8%, у Специјалној болници за психијатријске болести „Горња Топоница“ у 2012. години заузетост била 88% а у 2015. години 70%. Подаци Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“ показују да је стационарно лечено 34.993 особа са сметњама менталног здравља у току 2017. године (од тога 15.882 жена), док је у 2018. години тај број износио 33.212, од тога 15.168 жена.²¹⁴

Треба имати у виду да један од изазова у процесу деинституционализације особа са инвалидитетом из психијатријских болница представља то што многе особе немају где да оду, с обзиром да немају породице или породице нису у могућности да се о њима брину, а алтернативни видови подршке, који би укључивали и становање, нису развијени. У Републици Србији има укупно пет центара за ментално здравље у заједници.²¹⁵ Центри за заштиту менталног здравља у заједници нису довољно развијени, односно, до сада није много урађено на трансформацији великих психијатријских болница и оснивању служби за заштиту менталног здравља у заједници.²¹⁶ У том смислу, неопходно је у овај процес укључити најпре саме кориснике и њихову мрежу друштвене подршке, организације цивилног друштва, независних институција, посебно Националног превентивног механизма и друге релевантне актере. Центри за заштиту менталног здравља у заједници требало би да буду основна подршка особама са психосоцијалним инвалидитетом, да покривају територију од 50.000 до максимално 100.000 становника по центру и да се налази у заједници а не у оквиру болничких установа.²¹⁷ У току је израда Програма за заштиту менталног здравља у Републици Србији, у оквиру којег је планирано формирање центара за заштиту менталног здравља у заједници.²¹⁸

Особе са инвалидитетом могу да остваре сва права из здравственог осигурања: превенција и рано откривање болести, лечење, медицинска рехабилитација и медицинско техничка помагала на терет средстава фонда за здравствено осигурање, што показује висок ниво друштвене бриге о здрављу особа са инвалидитетом. Међутим, особе са инвалидитетом и даље се суочавају са препрекама у приступу здравственим услугама, услед архитектонске, комуникацијске и техничке неприступачности здравствених услуга, као и због недостатка особља сензибилисаног за рад са особама са инвалидитетом,²¹⁹ што може да доведе до неједнакости у остваривању права на здравствену заштиту. Управо ради обезбеђења боље сарадње, Републички фонд за здравствено осигурање формирао је Центар за сарадњу са осигураницима, удружењима пацијената и особама са инвалидитетом, са

циљем укључивања у доношење одлука у вези са остваривањем права на здравствену заштиту о трошку обавезног здравственог осигурања.

Истраживање о праћењу индивидуалних искустава особа са инвалидитетом²²⁰ показује да је област здравља и рехабилитације једна од најважнијих за испитане особе са инвалидитетом. Искуства у ограничењима у коришћењу здравствених услуга и рехабилитације због неприступачности или рестриктивних критеријума за остваривање појединих права из области здравствене заштите, доживело је 45% испитаника. Дискриминацију у овој области доживело је 28,3% испитаника, а у области остваривања права на заштиту репродуктивног здравља 43,3%. Указано је и да здравствени радници опште медицине не познају карактеристике појединих врста инвалидитета, као и да користе неадекватну терминологију.

Жене са инвалидитетом суочене су са изазовима и баријерама у погледу заштите сексуалног и репродуктивног здравља. Осим предрасуда и стереотипа који су присутни према њима и у оквиру здравственог система, проблем је недовољна доступност информација, посебно недостатак информација у прилагођеним форматима, недовољна приступачност самих услуга, због недовољних техничких капацитета, недовољне информисаности медицинског особља о инвалидитету, као и због неадекватне и неприлагођене комуникације са лекарима и медицинским особљем. Жене са инвалидитетом наводе да дуго чекају на специјалистичке прегледе, као и да централизован систем заказивања прегледа није прилагођен потребама жена са инвалидитетом.²²¹ Многе здравствене установе немају хидрауличне гинеколошке столице, што отежава, а у неким случајевима онемогућава гинеколошки преглед женама

са инвалидитетом. Поред тога, веома су присутне предрасуде у погледу трудноће и рађања жена са инвалидитетом. Посебно је неповољан положај жена са инвалидитетом које су лишене пословне способности и оних које су у резиденцијалним установама, јер одлуке у вези са својим репродуктивним здрављем не доносе самостално, већ то у њихово име чине старатељи.²²²

Национална организација особа са инвалидитетом НООИС наводи да Заштитник грађана, у одговору на упитник који је та организација упутила, није примио ни једну притужбу ни информацију о случају спровођења стерилизације и медицинских експеримената над особама са инвалидитетом под старатељством без информисаног пристанка, док Повереник за заштиту равноправности наводи да није поступао по предметима који се односе на спречавање насиља над особама са инвалидитетом, спречавање стерилизације и медицинских експеримената над особама са инвалидитетом под старатељством без слободног и информисаног пристанка тих особа. Ти подаци указују и на могућност да особама са инвалидитетом које су лишене пословне способности и/или се налазе у резиденцијалним институцијама нису доступни механизми заштите које обезбеђују независна тела, те је потребно предузети циљане мере у правцу повећавања приступачности и доступности тих институција. Поред тога, неопходно је изградити процедуре

за остваривање права особа са инвалидитетом на давање информисаног пристанка за медицинску меру, лечење и слично, те их доследно примењивати. Поред тога, неопходно је разрадити детаљна правила о начину поступања у ситуацијама када се у биомедицинска истраживања укључују особе којима је потребна подршка за давање информисаног пристанка.

Комитет за права особа са инвалидитетом забринут је што Закон о заштити лица са менталним сметњама дозвољава лишавање слободе на основу инвалидитета и дозвољава смештај у психијатријску установу без пристанка и присилан смештај деце и одраслих са менталним и/или психосоцијалним сметњама у институције. Република Србија је подстакнута да опозове законе, укључујући Закон о заштити лица са менталним сметњама и забрани задржавање на основу инвалидитета деце и одраслих са менталним сметњама, укључујући задржавање без пристанка у психијатријским установама и присилно смештање у институције. Указује да је потребно убрзати деинституционализацију, уз консултовање организација особа са инвалидитетом и развој услуга подршке у заједници.²²³

Изражена је забринутост зато што законски старатељ може да одобри медицинску меру, укључујући и стерилизацију, без пристанка особе са инвалидитетом, па препоручује Републици Србији да забрани медицинску меру без претходне сагласности особе са инвалидитетом и да обезбеди одговарајући правни лек и обештећење за оне коју су подвргнути таквим поступцима. Такође је забринут због извештаја који указују на редовно коришћење физичког спутавања, изолације и прекомерне антипсихотичке терапије, чак и код деце, па препоручује Републици Србији да истражи све случајеве насилних интервенција без претходног обавештења и слободног пристанка те особе, обезбеде заштиту и механизме надокнаде и примени већ постојеће санкције.²²⁴ Изражена је и забринутост због тога што се особе са инвалидитетом, посебно оне које су лишене пословне способности, још увек против своје воље подвргавају контрацептивним третманима, абортусу, стерилизацији, научним истраживањима, терапији електрошоковима или психхируршким интервенцијама, те препоручује Републици Србији да предузме све неопходне мере да се осигура право на обавештеност и пристанак по слободној вољи пре било какве мере која би могла да утиче на особу са инвалидитетом, без обзира на њену пословну способност. Такође се препоручује да се пружи подршка режиму доношења одлука особа са инвалидитетом, кад год је то потребно.²²⁵

Истовремено је изражена забринутост због недовољне ране идентификације и интервенције код деце са инвалидитетом, због ограниченог приступа здравственим услугама особа са инвалидитетом, нарочито приступа услугама везаним за сексуално здравље и репродукцију, као и због недовољне адекватне обучености здравствених радника за пружање неге особама са инвалидитетом и неприступачности здравствених услуга и здравствених установа. Препоручено је Републици Србији да обезбеди запосленима у

здравственој заштити адекватну обуку и потребне компетенције и убрза спровођење националног програма за унапређење развоја у раном детињству, као и да особама са инвалидитетом, једнако као и свим другима, осигура приступ здравственој заштити, укључујући и приступ услугама у вези са сексуалним и репродуктивним здрављем. Такође, препоручује обучавање здравствених радника у вези са третманом особа са инвалидитетом и обезбеђивање приступачности здравствених услуга и здравствених установа.²²⁶

214 Допис Министарства здравља из новембра 2019. године.

215 Допис Министарства здравља из новембра 2019. године

216 <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/03/Prirucnik-za-uspostavljanje-i-razvoj-centara-za-zastitu-mentalnog-zdravlja-u-zajednici.pdf>

217 Ибид.

218 Новембар 2019.

219 Алтернативни извештај о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом у Републици Србији, Коалиција невладиних организација (НООИС, ЦИЛ, ЦОД), Београд, 2015, стр. 24

220 Мониторинг индивидуалних искустава особа са инвалидитетом у Републици Србији, Центар за оријентацију друштва, Disability Rights Promotion International, Београд, 2013

221 https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/2125/2019-1-18_%20ISTRAZIVANJE%20ZENE%20SA%20INVALIDITETOM%20I%20ZDRAVLJE_CIR-FINAL.pdf

222 https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde_i_zidovi_imaju_usi_-_za_sajt.pdf

223 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 25. и 26.

224 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 35. и 36.

225 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 37. и 38.

226 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 51. и 52.

3.3.5. Деинституционализација и живот у заједници

Један од важних предуслова за побољшање положаја особа са инвалидитетом, повећане друштвене партиципације и остваривање социјалне инклузије јесте процес деинституционализације. Овај процес је обухваћен реформом социјалне заштите која се спроводи у Републици Србији кроз системске промене у социјалној заштити, од којих је једна од кључних промена којој се тежи управо трансформација установа за смештај

и развој алтернативних облика социјалне заштите, односно, процес деинституционализације који је базиран на поштовању људских права и обезбеђењу квалитетне бриге о корисницима. Деинституционализација подразумева процес преласка са система резиденцијалне бриге и збрињавања у институцијама на живот у заједници кроз јачање подршке породици, подршку младима који напуштају смештај, подстицање живота деце и одраслих у породичном окружењу, смањено ослањање на резиденцијално збрињавање и развој услуга социјалне заштите на локалном нивоу. Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту,²²⁷ у протеклом периоду забележен је пад броја деце у установама који је у односу на 2000. годину, када је реформски процес тек започео, смањен за 53%, али је ово континуиран процес који је неопходно перманентно спроводити и даље. Међутим, иако је број деце у институцијама знатно смањен, деца са сметњама у развоју и са инвалидитетом и даље су презаступљена у институцијама. Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту, у установама за децу и младе са сметњама у развоју било је смештено укупно 1.455 корисника (деце, младих и одраслих) у 2016. години.²²⁸ Деца и млади су најчешће смештени у институције са одраслима, а проблем представља и то што деца смештена у једну институцију дуго бораве у институцији, често ту постану пунолетна, а неретко и остаре у истој институцији.

Укупан број деце са сметњама у развоју која се налазе на породичном смештају – хранитељству у 2018. години је 621 дете и 171 млада особа (укупно 792 деце и младих).²²⁹ Услугу становања уз подршку у 2018. години користило је 50 корисника (13 мушкараца и 37 жена), следеће старосне структуре: деца од 15 до 17 година – 4, млади од 18–25 година – 13, одрасли од 26 до 64 година – 30, старији корисници од 65 година и више – 3.²³¹

Према подацима од 26. септембра 2019. године, у институцијама социјалне заштите у Републици Србији налази се 35 деце млађе од три године, а на породичном смештају (хранитељство) налази се укупно 526 детета са сметњама у развоју. Од тога је 382 деце узраста до 18 године и 144 младих узраста од 18 до 26 година.²³²

Одрасле особе са инвалидитетом и даље су у институцијама, односно, веома споро се одвија процес њихове деинституционализације, а посебно је забрињавајуће што је одређен број особа које су живеле у становању уз подршку, враћен у институције јер није обезбеђена финансијска подршка наставку ове услуге, услед чега су реинституционализовани.²³³ Положај особа са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом није се битно променио у овом контексту. Капацитети институција су непромењени, резиденцијални смештај је услуга која се најчешће једина доступна па и даље постоје листе чекања, а услуге у заједници које спречавају улазак, односно, омогућавају излазак из институција недовољно су развијене. Поред тога, у резиденцијалним институцијама је присутно насиље које се не

пријављује адекватно, а посебно је забрињавајућ положај жена са инвалидитетом у институцијама које су изложене појединим специфичним облицима родно заснованог насиља.²³⁴

Заштитник грађана делује као овлашћени Национални механизам за превенцију тортуре,²³⁵ одлази у посете местима на којима се налазе лица лишена слободе, укључујући психијатријске болнице и установе социјалне заштите у које су смештене особе са инвалидитетом, даје препоруке и о томе обавештава јавност.

За процес деинституционализације и унапређења положаја особа са инвалидитетом посебно је важан и однос према удружењима особа са инвалидитетом,²³⁶ који има значајну улогу у процесу осамостаљивања и укључивања особа са инвалидитетом у друштвене токове, не само као други пружалац услуга социјалне заштите, него и као фактор који окупља велики број особа са инвалидитетом и непосредно препознаје њихове потребе. У том смислу, подршка постојању и раду удружења особа са инвалидитетом, самозаступничких неформалних група деце и одраслих са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом, као и организацијама цивилног друштва које заступају за права особа са инвалидитетом од посебног је интереса, с обзиром на њихове резултате у смислу повећања информисаности особа са инвалидитетом и друштва у целини, утицај на креирање политика и конкретних мера којима се унапређује положај особа са инвалидитетом, укључивање у друштвену заједницу, нарочито на локалном нивоу и др. Особе са инвалидитетом, чланове мреже њихове социјалне подршке, као и удружења особа са инвалидитетом и организације цивилног друштва које се баве заштитом људских права неопходно је активно и смислено укључити у израду националне стратегије деинституционализације.

Комитет за права особа са инвалидитетом је забринут због непостојања свеобухватне стратегије деинституционализације, као и што је велики број особа остао у институцијама и што није уложено довољно напора да се обезбеде средства за развој услуга подршке, посебно услуга персоналних асистената у локалним заједницама, за оне који напуштају институције. Такође, забринут је и јер се још увек инвестирају средства у реновирање или проширење институција, док многе препреке иницијативама организација особа са инвалидитетом, укључујући сувише компликован процес издавања лиценци, и даље опстају. Република Србија подстакнута је да усвоји свеобухватну стратегију и мере за делотворну деинституционализацију, да осигура да неће бити инвестирања у нове институције и да одреди средства која ће омогућити свим особама са инвалидитетом да самостално живе и имају подршку у заједници на основу свог слободног избора и опредељења, као и да се уклоне препреке за веће учешће организација особа са инвалидитетом у развоју услуга у оквиру заједнице, посебно на нивоу јединица локалне самоуправе.²³⁷

Према подацима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања инвестициона улагања у установе социјалне заштите у 2018. години, у сврху подизања квалитета живота корисника на смештају, износила су око 3,5 милиона еура.²³⁸ Сачињена је радна верзија Стратегије деинституционализације и развоја услуга у заједници као и пратећег акционог плана. Такође, у поступку је затварање Дома за децу без родитељског старања „Петар Радовановић“ из Ужица. Подаци центара за породични смештај и усвојење показују да је до сада обучена укупно 191 хранитељска породица за послове бриге о деци са развојним и другим сметњама. Едукације су углавном реализоване претходних година док у скороје време није било едукација.²³⁹

Изражена је забринутост због броја деце са инвалидитетом која живе у институцијама, посебно деце са менталним сметњама; због тога што они чине готово 80% деце у институцијама, као и зато што се наставља смештање деце са инвалидитетом у институције, укључујући и смештање деце са сметњама и инвалидитетом у институције непосредно из породилишта. Надаље, забринут је што и даље нема довољно дневних боравака, помоћи у кући, подршке домаћинству, саветовања и терапија, у оквиру услуга које се унутар заједнице пружају породицама са децом са инвалидитетом. Република Србија подстакнута је да појача напоре на деинституционализацији деце са инвалидитетом, да спречи нова смештања деце млађе од три године у институције и да осигура ефикасније пребацивање дечака и девојчица из институција у породице. Препоручује се да држава чланица у прелазном периоду обезбеди деци са инвалидитетом довољан ниво интервенција и подстицања развоја у раном детињству, да покрене образовне програме за запослене у институцијама и да развија ефикасне услуге неге у оквиру заједнице за ону децу која напуштају институције.²⁴⁰

Истовремено, изражена је забринутост због извештаја о употреби присиле, укључујући физичко и хемијско спутавање, као и прекомерну антипсихотичку терапију, продужену изолацију одраслих и деце са инвалидитетом, што се сматра суровим, нехуманим или понижавајућим поступањем, упркос извештајима и преопрукама националног механизма за превенцију тортуре. Републици Србији је препоручено да забрани све облике присилног поступања са одраслим особама и децом са инвалидитетом, укључујући физичко и хемијско спутавање, као и прекомерну антипсихотичку терапију и изолацију, као и да отпочне административне и кривичне истраге о пријављеним случајевима да би се утврдила одговарајућа одговорност.²⁴¹

Према подацима Министарства унутрашњих послова у периоду од 2017 до јуна 2019. године, 36 особа са инвалидитетом биле су жртве насиља у породици, док су 32 особе са инвалидитетом биле починиоци насиља у породици.²⁴²

Такође, изражена је забринут због непостојања делотворних мера на спречавању насиља према особама са инвалидитетом, посебно женама са инвалидитетом и сексуалног насиља над децом са инвалидитетом у свим окружењима, као и непостојања механизма за жалбу против починиоца и правног лека, па препоручује да се осигура приступачност и доступност делотворних и независних механизма за надзор и транспарентан поступак жалбе, као и да развије програме обуке за спречавање насиља и злостављања особа са инвалидитетом.²⁴³

227 Извештај о деинституционализацији, Републички завод за социјалну заштиту

228 Положај деце и младих са инвалидитетом у систему социјалне заштите – Изазови и прилике, МДРИ-С, Београд, 2018, доступно на: https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/07/policy-brief_bo%C5%A1.pdf

229 Допис МРЗБСП, Сектор за бригу о породици и социјалну заштиту од октобра 2019. године

230 Не односи се на кориснике који су у социјалном становању у заштићеним условима

231 Допис МРЗБСП, Сектор за бригу о породици и социјалну заштиту од октобра 2019. године

232 Допис Министарства за рад, запошљавање, социјална и борачка питања, Сектор за финансијско управљање из октобра 2019.

233 <https://npm.rs/attachments/article/817/Odgovor%20Ustanove.pdf>

234 <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/01/Istrazivanje-knjizni-blok.pdf> и https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi_za-sajt.pdf

235 <https://npm.rs/>

236 Извештај о спровођењу Прве Стратегије

237 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 39. и 40.

238 Допис МРЗБСП, Сектор за бригу о породици и социјалну заштиту од октобра 2019. године

239 Ибид.

240 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 13. и 14.

241 CRPD/C/SRB/CO/1, мај 2016, пара. 27. и 28.

242 Допис МУП-а из октобра 2019.

4. ПРИНЦИПИ ДЕЛОВАЊА

Имајући у виду свеобухватност општег циља, да би се постигли одговарајући, жељени резултати, неопходно је да сви актери, у оквиру својих надлежности, усмере нарочиту пажњу и поштују основне принципе на којима целокупна Стратегија почива а који доприносе даљем побољшању свеукупног социјалног и економског положаја особа са инвалидитетом и обезбеђивању њиховог пуног и равноправног учешћа у друштву, континуираним деловањем без ограничења периода имплементације, о којима је неопходно перманентно водити рачуна приликом реализације свих појединачних мера и активности.

Стратегија се заснива на следећим начелима и постулатима:

- поштовање урођеног достојанства, индивидуалне аутономије и људских права особа са инвалидитетом, укључујући и њихово право да доносе одлуке о сопственим животима;
- поштовање различитости и прихватање особа са инвалидитетом као израза разноврсности људског рода;
- равноправност, недискриминација, једнаке могућности и инклузивна једнакост;
- родна равноправност;
- међусекторски и мултидисциплинарни приступ кроз константну сарадњу у деловању свих актера на свим нивоима;
- укључивање особа са инвалидитетом у процесе креирања, спровођења и праћења мера и активности по принципу „Ништа о нама без нас“;
- примена „Универзалног дизајна“ у смислу приступачности свеукупног окружења и могућности коришћења свих производа и услуга;
- стално прикупљање статистичких података, анализа и евалуација постигнутих резултата ради креирања нових мера и активности, у складу са потребама особа са инвалидитетом;
- константно информисање и подизање нивоа свести друштва о питањима инвалидитета, равноправности и остваривању права особа са инвалидитетом.

Ти принципи треба да буду водиља у реализацији Стратегије, али и при реализацији конкретних мера и активности које воде остварењу општег циља Стратегије, првенствено јер повезују укупни потенцијал утврђен правним прописима Републике Србије у овој области и резултата постигнутих њиховом имплементацијом уз истовремено покретање процеса оснаживања особа са инвалидитетом на начин који ће им омогућити пуно учешће у друштву на равноправној основи са другима. На овакав начин,

нарочито укључивањем јединица локалне самоуправе и реализацијом постављених циљева у појединим областима на местима где особе са инвалидитетом живе и остварују највеће интересе, омогућиће се равноправност особа са инвалидитетом и једнакост свих грађана у највећој мери. Спровођење свих мера и активности поштујући наведене принципе показате повећање стварног утицаја на квалитет живота све већег броја становника у Републици Србији, не само кроз унапређење положаја особа са инвалидитетом у односу који сада познајемо кроз непотпуне статистичке податке којима располажемо, него и у сразмери са старењем укупног становништва, а тиме и повећањем потребе за реализацијом конкретних активности у односу на све већи број људи.

4.1. Визија

Република Србија је инклузивно друштво у коме су особе са инвалидитетом на равноправној основи уживају сва права и слободе гарантоване Уставом, законима и међународним уговорима.

4.2. Промена која ће се остварити спровођењем стратегије

Унапређен положај особа са инвалидитетом кроз уклањање препрека са којима се сусрећу у различитим областима друштвеног живота и стварање услова за уживања свих права на равноправној основи са другима.

Остварење планираних стратешких циљева резултираће унапређењем положаја особа са инвалидитетом у свим областима од утицаја на њихов живот, као и оснаживањем особа са инвалидитетом ради обезбеђивања: приступачности, партиципације, једнакости, запошљавања, образовања и обуке, социјалне заштите, здравствене заштите и других аспеката који доприносе изједначавању њихових могућности и стварању инклузивне једнакости.

Ради побољшања свеукупног социјалног и економског положаја особа са инвалидитетом потребно је да сви друштвени актери узму пуно учешће у реализацији циљева Стратегије и спровођењу мера и активности предвиђених акционим планом који ће пратити ову стратегију, као и у предузимању свих других активности у оквиру своје надлежности које доприносе унапређењу положаја особа са инвалидитетом до постизања њихове пуне равноправности и ефективног учешћа у свим аспектима живота.

Заинтересоване стране за израду и спровођење Стратегије су државни органи и организације, као и јавне службе надлежне за остварење права особа са инвалидитетом и удружења која се баве унапређењем положаја особа са инвалидитетом.

5. ЦИЉЕВИ И МЕРЕ СТРАТЕГИЈЕ

5.1. Општи циљ

Општи циљ Стратегије је изједначавање могућности особа са инвалидитетом у уживању свих грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права, уз пуно поштовање њиховог достојанства и индивидуалне аутономије, обезбеђивања независности, слободе избора и пуне и ефективне партиципације у свим областима друштвеног живота, укључујући и живот у заједници.

Циљана вредност је повећање учешћа особа са инвалидитетом у друштву за 25%, а базна вредност ће се идентификовати током прве године спровођења Стратегије.

Анализа опција за остварење циља

Као што је већ наведено, Република Србија спроводи реформу свог законодавства у многим областима, уз истовремено усклађивање националног законодавства са стандардима Европске уније. Особе са инвалидитетом су препознате као група у повећаном ризику од дискриминације и друштвене маргинализације, па је почетком 2007. године донета Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, којом су установљени циљеви за период од 2007–2015. године.

Прва Стратегија имала је шест стратешких области и у оквиру сваке од њих дефинисан по један општи циљ, који је разрађен на посебне циљеве, којих је било укупно 16.

Стратешки циљеви били су следећи:

1. У опште развојне планове уз изградњу институционалног оквира и операционализацију мултисекторске и мултиресорне сарадње на активностима планирања и праћења политика у овој области уградити питања везана за особе са инвалидитетом;
2. Развити ефикасну правну заштиту, уз развијене и спроведене планове превенције и спречавања дискриминације особа са инвалидитетом, као и планове сензибилизације друштва по питањима инвалидитета;
3. Учинити доступним социјалне, здравствене и друге услуге базиране на правима и потребама корисника, у складу са савременим и међународно прихваћеним методама процене инвалидитета и потреба;
4. Развити политике мера и применити програме, нарочито у областима образовања, запошљавања, рада и становања, који особама са инвалидитетом пружају једнаке могућности и подстичу самосталност, лични развој и активан живот у свим областима;
5. Осигурати особама са инвалидитетом приступ изграђеном окружењу, приступачном превозу, информацијама, комуникацијама и услугама намењеним јавности, кроз развој и спровођење плана уклањања баријера и изградње приступачних објеката и услуга;

6. Осигурати особама са инвалидитетом адекватан стандард живљења и социјалну сигурност.

Планирано је да први стратешки документ посвећен особама са инвалидитетом у Републици Србији прате акциони планови за њено спровођење, али је усвојен само Акциони план за период од 2013. до 2015. године, односно, за последњи двогодишњи период важења стратегије. Евалуација примене ове стратегије показала је да су многе планиране мере и активности превазилазиле временски оквир стратегије, јер су биле дугорочне и континуиране, а било је мера и активности које треба да постану део система и континуираног процеса, односно, за које није адекватно временско ограничење.

Евалуација је показала да је стратегија била успешна у многим сегментима, али да су преостали и многи изазови. На пример, иако је питање положаја особа са инвалидитетом унето у многа стратешка документа и развојне планове, изостало је у знатној мери стварање институционалног оквира за мултисекторски приступ положају особа са инвалидитетом на свим нивоима (локалном, покрајинском, националном). Поред тога, неопходно је радити на подизању свести опште јавности, као и професионалаца из различитих сектора и ресора који раде са особама са инвалидитетом о питањима значајним за положај особа са инвалидитетом у друштву, на смањењу предрасуда и дискриминације. И даље су присутне препреке у друштву за пуну инклузију особа са инвалидитетом у многим сферама друштвеног живота. Примена Прве стратегије допринела је афирмацији права и повећању социјалне укључености особа са инвалидитетом, створен је солидан и обухватан правни оквир и фокус је померен на социјални модел инвалидитета.

Једна од разматраних могућности приликом израде нове стратегије била је да се задрже стратешки циљеви и мере које су постављене Првом стратегијом, те да се на основу евалуације и у оквиру расположивих средстава, планирају нове активности, односно, да се поново уврсте активности које су биле планиране, али нису остварене у претходном периоду. Међутим, имајући у виду да је неопходно холистички приступити свим питањима која се тичу особа са инвалидитетом, као и уважавајући чињеницу да је за опште побољшање положаја особа са инвалидитетом у друштву неопходна мултисекторска сарадња и низ активности које воде истом циљу – побољшању положаја особа са инвалидитетом у друштву и повећаној друштвеној укључености, у овој стратегији је то постављено као један општи циљ. Опредељеност за један општи циљ осигурава да сви релевантни друштвени актери активно учествују у реализацији овог циља, кроз учешће у спровођењу планираних мера и активности. Због тога је као општи циљ нове стратегије утврђено изједначавање могућности особа са инвалидитетом у уживању свих грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права, уз пуно поштовање њиховог достојанства и индивидуалне аутономије, обезбеђивања независности, слободе избора и

пуне и ефективне партиципације у свим областима друштвеног живота, укључујући и живот у заједници.

Поред општег циља Стратегије, утврђена су три посебна циља: 1) повећана друштвена инклузија особа са инвалидитетом; 2) обезбеђено уживање права особа са инвалидитетом на пословну способност и породични живот на равноправној основи са другима и ефикасна заштита од дискриминације, насиља и злостављања и 3) системско увођење перспективе инвалидитета у доношење, спровођење и праћење јавних политика.

Утврђивањем мањег броја посебних циљева, који су општијег карактера и свеобухватнији у односу на претходни стратешки документ, одређују се основни правци деловања ради остваривања равноправности, спречавања дискриминације, поштовања достојанства и стварања услова да особе са инвалидитетом на равноправној основи уживају сва људска права и основне слободе и активно учествују у свим областима друштвеног живота. За сваки посебан циљ, прописане су мере чија реализација доприноси остваривању посебног циља, а све мере заједно доприносе остваривању општег циља стратегије.

5.2. Посебни циљеви, мере и анализа њихових ефеката

Да би се постигао општи циљ Стратегије, планирана су три посебна циља:

1. Повећана друштвена инклузија особа са инвалидитетом;
2. Обезбеђено уживање права особа са инвалидитетом на пословну способност и породични живот на равноправној основи са другима и ефикасна заштита од дискриминације, насиља и злостављања;
3. Системско увођење перспективе инвалидитета у доношење, спровођење и праћење јавних политика.

За сваки посебан циљ, прописане су мере чија реализација доприноси остваривању посебног циља, а све мере заједно доприносе остваривању општег циља стратегије – изједначавање могућности особа са инвалидитетом у уживању свих грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права, уз пуно поштовање њиховог достојанства и индивидуалне аутономије, обезбеђивања независности, слободе избора и пуне и ефективне партиципације у свим областима друштвеног живота, укључујући и живот у заједници.

Први посебни циљ: Повећана друштвена инклузија особа са инвалидитетом

Овај посебни циљ реализоваће се: доследним спровођењем прописа, уз појачање инспекцијског надзора, сталне обуке; системским укључивањем питања приступачности тако да се програми, планови и пројекти обавезно развијају са уграђеном компонентом приступачности, у складу са принципом „Универзални дизајн“, унапређивањем и што већим коришћењем асистивних технологија; континуираним радом, дугорочном сарадњом и заједничким

планирањем и обезбеђивањем фондова ради унапређивања стања у погледу приступачности јавних објеката, саобраћајне инфраструктуре и превозних средстава у јавном превозу путника, приступачности информација и комуникација, као и услуга намењених јавности; превазилажењем препрека на које особе са инвалидитетом наилазе у остваривању права у својству појединаца, потрошача, учесника у културном, економском, политичком, спортском и другом животу; јачањем улоге удружења особа са инвалидитетом; информисањем особа са инвалидитетом и њихових породица о правима особа са инвалидитетом и начинима за њихово остваривање; подршком организацијама особа са инвалидитетом и самозаступничким групама за јавно заговарање и пружање услуга подршке; подизањем свести јавности о положају особа са инвалидитетом уопште, посебно особа које живе у установама резиденцијалног типа.

Кључни показатељи учинка првог посебног циља су:

- 1) Број објеката у јавној употреби који су приступачни за особе са инвалидитетом увећан је за 10% на годишњем нивоу;
- 2) Број подржаних програма који се односе на унапређење друштвене укључености особа са инвалидитетом увећан је за 20% на годишњем нивоу;
- 3) Ефекти подржаних програма који се односе на унапређење друштвене укључености особа са инвалидитетом – ниво свести јавности о положају особа са инвалидитетом увећана је за 10% на годишњем нивоу.

Базне вредности показатеља утврдиће се у првој години спровођења Стратегије.

Реализација првог посебног циља оствариваће се континуирано током периода важења Стратегије, с тим што се у Акционом плану дају рокови за спровођење мера које доприносе његовом остварењу.

Извор провере је Годишњи извештај о спровођењу Акционог плана за спровођење Стратегије.

Мере које доприносе остварењу првог посебног циља су:

1. Обезбеђивање пуне приступачности објеката, јавних површина, информација, услуга и производа особама са инвалидитетом.

Опис и ефекти мере: Овом мером се целокупно окружење чини једнако доступним особама са инвалидитетом и обезбеђује да особе са инвалидитетом изједначавају у приступу службама, добрима и услугама. Мера ће утицати на носиоце одговорности да инфраструктурним и другим променама унапреде услове за укључивање особа са инвалидитетом у друштво, кроз осигуравање и обезбеђивање приступачних јавних простора, услуга и производа.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања; Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Министарство културе и информисања и Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Показатељи резултата:

- Планирање, пројектовање, изградња и доградња свих нових објеката, као и реконструкција и адаптација свих постојећих објеката врши се у складу са техничким стандардима приступачности.
- Број мера изречених у поступку инспекцијског надзора због непоштовања техничких стандарда приступачности у изградњи објеката и простора.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

2. Укључивање особа са инвалидитетом у политички, јавни, културни, образовни и спортски живот у заједници.

Опис и ефекти мере: Мера подразумева подстицање потпуне и ефикасне инклузије особа са инвалидитетом и њиховог учешћа у свим сферама друштвеног живота. Мера ће унапредити окружење у политичком, јавном, културном, образовном и контексту спортских активности за учешће особа са инвалидитетом.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја; Министарство културе и информисања; Министарство државне управе и локалне самоуправе; Министарство омладине и спорта; надлежни покрајински секретаријат и јединице локалне самоуправе.

Показатељи резултата:

- Број приступачних изборних места и гласачког материјала за особе са инвалидитетом увећан за 50%;
- Број особа са инвалидитетом на јавним функцијама на републичком, покрајинском и локалном нивоу;
- Број и врста приступачних културних, спортских и других садржаја.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

3. Побољшање квалитета живота особа са инвалидитетом и усвајање програма деинституционализације, уз обезбеђивање адекватне подршке за

живот у заједници и породици, укључујући и развој услуга подршке за самостални живот у заједници.

Опис и ефекти мере: Овом мером стварају се услови за живот особа са инавалдитетом ван резиденцијалних институција и обезбеђивање персонализованих услуга подршке за самостални живот у заједници. Мера утиче на унапређење живота особа са инавалдитетом, кроз јасно концепцијско опредељење да се различити облици социјалне подршке реализују у заједници, односно, непосредном окружењу у коме живе особе са инавалдитетом, уместо у институцијама.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре; јединице локалне самоуправе.

Показатељи резултата:

– Број услуга подршке за самостални живот у заједници и живот у породици увећан је за 20%;

– Број особа са инавалдитетом којима је обезбеђено приступачно социјално становање увећан је за 10%.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

4. Јачање партнерства са организацијама особа са инавалдитетом у свим областима и на свим нивоима.

Опис и ефекти мере: Овом мером унапређује се сарадња државних органа и установа са организацијама особа са инавалдитетом и стварају се услови да особе са инавалдитетом активно учествују у планирању и праћењу мера и активности усмерених на унапређење њиховог положаја и остваривање једнаких могућности. Унапређење партиципације организација особа са инавалдитетом у одлучивању о свим питањима која их се тичу, као и организација цивилног друштва које заступају за права особа са инавалдитетом суштински утиче на унапређење партиципативне демократије у Републици Србији.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство државне управе и локалне самоуправе; надлежни покрајински секретаријат и јединице локалне самоуправе.

Показатељи резултата:

- Број тела на локалном, покрајинском и националном нивоу у која су укључени представници организација особа са инвалидитетом;
- Број стратешких докумената на локалном, покрајинском и националном нивоу у чије планирање, израду и/или евалуацију су укључени представници организација особа са инвалидитетом;
- Успостављена јединствена база података о удружењима особа са инвалидитетом и броју њихових чланова, која се континуирано ажурира.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

5. Подизање степена информисаности јавности о правима особа са инвалидитетом и баријерама са којима се суочавају у остваривању права и унапређивање позитиве слике о особама са инвалидитетом као титуларима свих људских права.

Опис и ефекти мере: Мера подразумева промоцију концепта инвалидитета заснованог на људским правима и недискриминацији, чиме се утиче на промену ставова јавности према особама са инвалидитетом. Утицај мере треба да допринесе смањењу предрасуда јавности према особама са инвалидитетом. Ефекат мере је смањење дискриминације особа са инвалидитетом у заједници.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство културе и информисања; Министарство државне управе и локалне самоуправе.

Показатељи резултата:

- Број и врста манифестација подржаних средствима из јавних прихода које промовишу самостални живот особа са инвалидитетом, на свим нивоима;
- Број приступачних интернет презентација органа јавне власти и независних тела на којима се промовише концепт инвалидитета заснован на људским правима и недискриминацији.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

Други посебни циљ: Обезбеђено уживање права особа са инвалидитетом на пословну способност и породични живот на равноправној основи са другима и ефикасна заштита од дискриминације, насиља и злостављања.

Овај посебни циљ оствариће се укидањем могућности потпуног лишења пословне способности и продужења родитељског права, успостављањем

система подршке у одлучивању уместо старатељске заштите, стварањем услова да особе са инвалидитетом на равноправној основи уживају право на породични живот, активном борбом против свих облика дискриминације, укључујући и вишеструку и интерсекцијску дискриминацију особа са инвалидитетом, обезбеђењем већег нивоа заштите од дискриминације и свих видова насиља и злостављања у породичном и институционалном окружењу, изједначавањем могућности у приступу правди и остваривању права на правично суђење, подизањем свести јавности о дискриминацији особа са инвалидитетом и радом на превазилажењу стереотипа и предрасуда према особама са инвалидитетом, нарочито међу професионалцима у органима јавне власти, правосуђу, у сектору пружања јавних услуга, рада и запошљавања, пружањем циљане финансијске подршке пројектима и програмима удружења грађана које се баве проблемима дискриминације и насиља према особама са инвалидитетом, посебно насиља према женама са инвалидитетом.

Кључни показатељи учинка другог посебног циља су:

- 1) Укинута могућност потпуног лишења пословне способности и продужења родитељског права на основу инвалидитета
- 2) Успостављени механизми и услуге који омогућавају уживање пословне способности за особе са инвалидитетом
- 3) Унапређена заштита особа са инвалидитетом, посебно жена са инвалидитетом од насиља и злостављања у породичном и институционалном окружењу.

Базне вредности показатеља утврдиће се у првој години спровођења Стратегије.

Реализација другог посебног циља оствариваће се у складу са роковима за спровођење мера које доприносе његовом остварењу, датих у Акционом плану.

Извор провере су измене Породичног закона и Годишњи извештај о спровођењу Акционог плана за спровођење Стратегије.

Мере које доприносе остварењу другог посебног циља су:

1. Реформа законског оквира у области пословне способности која обезбеђује да особе са инвалидитетом уживају сва права на равноправној основи са другим грађанима и успостављање система одлучивања уз подршку који замењује старатељску заштиту.

Опис и ефекти мере: Овом мером укида се могућност потпуног лишења пословне способности особа са инвалидитетом и иницира постепени прелазак на систем пружања подршке у одлучивању уместо постојећег заменског одлучивања (систем старатељске заштите), чиме се стварају услови да особе са инвалидитетом уживају пословну способност

равноправно са другима, у свим аспектима живота. Ефекат мере је стварање нормативног основа за равноправно учешће особа са инвалидитетом у грађанском, политичком, привредном и другим сферама живота.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Институција учесник у спровођењу мере: Министарство правде

Показатељи резултата:

- Број особа којима је враћена пословна способност или проширен обим пословне способности увећан за 15% на годишњем нивоу;
- Број особа према којима је укинута продужено родитељско право увећан за 15% на годишњем нивоу.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

2. Унапређење услова за заснивање брачне/ванбрачне заједнице и подршка родитељству особа са инвалидитетом.

Опис и ефекти мере: Мером се обезбеђују се услови да особе са инвалидитетом склапају брак, заснивају ванбрачне заједнице, као и обезбеђују услови да жене са инвалидитетом слободно доносе одлуке о рађању деце. Ефекат мере је унапређење услова за равноправно учешће особа са инвалидитетом у приватној сфери партнерског функционисања и породичног живота. Мером се унапређује равноправност особа са инвалидитетом у односу на брак односно ванбрачну заједницу и родитељство.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Показатељи резултата:

- Број развијених и примењених модела одлучивања уз подршку;
- Број особа са инвалидитетом којима је пружена подршка у вези са родитељством.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

3. Унапређење превенције и заштите од дискриминације особа са инвалидитетом.

Опис и ефекти мере: Мера обухвата подизање свести јавности о проблему дискриминације особа са инвалидитетом и унапређење услова за остваривање делотворне заштите особа са инвалидитетом од свих облика

непосредне и посредне дискриминације у јавној и приватној сфери. Ефекти мере се унапређење сензибилисаности, информисаности и знања државних службеника о особама са инвалидитетом, као и смањењу њихових предрасуда и дискриминаторних поступања приликом остварења различитих права особа са инвалидитетом

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Институције учесници у спровођењу мере: Правосудна академија; Национална академија за јавну управу; Повереник за заштиту равноправности.

Показатељи резултата:

- Број обука и учесника обука о правима особа са инвалидитетом за запослене у државним органима и јавним службама у образовним, социјалним и здравственим установама и установама које делују у области рада и запошљавања;
- Број обука и учесника обука о правима особа са инвалидитетом за носиоце правосудних функција и административно-техничког особља у правосудним органима и полазнике почетне обуке Правосудне академије.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

4. Унапређење услова за остваривање права на приступ правди и правично суђење особа са инвалидитетом на равноправној основи са другим грађанима.

Опис и ефекти мере: Мером се унапређује приступ правди особама са инвалидитетом кроз обезбеђивање приступачности зграда правосудних органа и примену одговарајућих асистивних технологија или других видова подршке у судским поступцима, чиме се обезбеђује да особе са инвалидитетом имају једнаке могућности у остваривању и заштити повређених и угрожених права.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство правде.

Показатељи резултата:

- Број зграда судова које су учињене приступачним;
- Број судских поступака у којима су примењене асистивне технологије или други облици разумних прилагођавања увећан је за 30%.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

5. Унапређење превенције и заштите особа са инвалидитетом од насиља и злостављања, посебно превенције и заштите жена са инвалидитетом од насиља.

Опис и ефекти мере: Мера обухвата подизање свести јавности о проблему насиља и злостављања особа са инвалидитетом, посебно жена са инвалидитетом, у породичном/партнерском, институционалном и ванинституционалном контексту и унапређење њихове информисаности о механизмима заштите од свих облика насиља и злостављања. Мером се повећава могућност за адекватно функционисање и сарадњу институција у чијој је надлежности превенција и заштита особа са инвалидитетом од насиља и злостављања.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство правде; Министарство унутрашњих послова; Републичко јавно тужилаштво

Показатељи резултата:

- сачињени и дистрибуирани протоколи о спречавању насиља, злостављања и експлоатације приступачни особама са инвалидитетом (на Брајевом писму за српски језик, апликације за СМС поруке и сл.), нарочито у установама социјалне заштите и здравствене заштите;
- број обука за групе за координацију и сарадњу и број учесника обука о специфичностима насиља којем су изложене особе са инвалидитетом, посебно жене са инвалидитетом
- забрањене медицинске интервенције без претходног, информисаног пристанка особе са инвалидитетом, укључујући жене са интелектуалним инвалидитетом у институцијама

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

Трећи посебни циљ: системско увођење перспективе инвалидитета у доношење, спровођење и праћење јавних политика

Увођењем перспективе инвалидитета у све јавне политике на свим нивоима обезбеђује се превенција дискриминације на основу инвалидитета и отклањање структуралне дискриминације којој су особе са инвалидитетом изложене, уместо парцијалних мера којима се отклањају њене последице. Таквим систематским приступом перспектива инвалидитета постаје саставни део планирања, формулисања и примене закона, политика и мера. Тиме се потребе, приоритети и специфичан положај особа са инвалидитетом, као и појединих група особа са инвалидитетом, систематски укључују у јавне политике и активно се разматрају њихови ефекти на положај особа са

инвалидитетом у свим фазама (фаза планирања, израде, примене, надзирања и вредновања) и на свим нивоима, уз равноправно учешће особа са инвалидитетом у тим процесима. Поред тога, увођење перспективе инвалидитета у јавне политике подразумева примену одговарајућих аналитичких, образовних и саветодавних техника, као што су евидентирање и прикупљање релевантних података, доследна примена адекватне терминологије, правично буџетирање које узима у обзир потребе особа са инвалидитетом, анализу политика, програма и мера из перспективе инвалидитета, као и истраживања и студије инвалидитета и обуке доносилаца/доносиатељи одлука и људских ресурса.

Увођење перспективе инвалидитета захтева сагледавање ефеката свих јавних политика на положај особа са инвалидитетом, а у постојећим околностима, посебно јавних политика у областима запошљавања, образовања и обуке, социјалне и здравствене заштите, што подразумева:

1. Укључивање перспективе инвалидитета у све стратегије, програме, планове и прописе;
2. Унапређење укључивања особа са инвалидитетом на тржиште рада;
3. Унапређење инклузивног образовања и доживотног учења за особе са инвалидитетом;
4. Унапређење здравствене заштите и неге која задовољава потребе особа са инвалидитетом, уз пуно поштовање права особа са инвалидитетом као пацијената.

Кључни показатељи учинка трећег посебног циља су:

- 1) Сагледани ефекти свих јавних политика на положај особа са инвалидитетом у областима запошљавања, образовања и обуке, социјалне и здравствене заштите;
- 2) У свим документима за спровођење и праћење јавних политика уведена перспектива инвалидитета.

Базне вредности показатеља утврдиће се у првој години спровођења Стратегије.

Реализација трећег посебног циља оствариваће се у складу са роковима за спровођење мера које доприносе његовом остварењу, датих у Акционом плану.

Извор провере је Годишњи извештај о спровођењу Акционог плана за спровођење Стратегије.

Мере које доприносе остварењу трећег посебног циља су:

1. Увођење обавезне *ex ante* и *ex post* анализа ефеката и учинка свих секторских и међусекторских јавних политика, програма, планова и прописа на положај особа са инвалидитетом;

Опис и ефекти мере: Мером се обезбеђује да приликом креирања закона, стратегија и планова на државном, покрајинском и локалном нивоу буде узети у обзир права и интереси особа са инвалидитетом и да се њихови ефекти прате с аспекта утицаја на положај и изједначавање могућности особа са инвалидитетом. Ефекти мере налазе се у стварању системских услова за унапређење јавних политика усмерених ка особама са инвалидитетом.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство државне управе и локалне самоуправе.

Показатељ резултата:

– Успостављена обавезна *ex ante* и *ex post* анализа ефеката и учинка свих секторских и међусекторских јавних политика, програма, планова и прописа на положај особа са инвалидитетом уз пуно учешће особа са инвалидитетом и њихових организација.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

2. Развој методологије за вредновање учинка јавних политика, програма и планова на положај особа са инвалидитетом, у сарадњи са удружењима особа са инвалидитетом.

Опис и ефекти мере: Мером се обезбеђује стварање услова за методолошки уједначено вредновање учинка јавних политика, програма и планова релевантних за положај особа са инвалидитетом.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Показатељ резултата:

– Број докумената секторских и међусекторских јавних политика, програма, планова и прописа на националном нивоу у којима је извршена *ex ante* и *ex post* анализа ефеката и учинка на положај особа са инвалидитетом;

– Број докумената секторских и међусекторских јавних политика, програма, планова и прописа на нивоу аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе у којима је извршена *ex ante* и *ex post* анализа ефеката и учинка на положај особа са инвалидитетом.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

3. Реализација мера активне политике запошљавања особа са инвалидитетом на отвореном тржишту рада.

Опис и ефекти мере: Мера обухвата реализацију постојећих и креирање и реализацију нових програма за подстицање већег запошљавања особа са инвалидитетом на слободном тржишту рада, уз обезбеђивање приступачности радног места кроз отклањање архитектонских, комуникационих и других баријера и разумно прилагођавање радног места. Ефекти мере су унапређење инклузије особа са инвалидитетом у области рада, односно, стварање услова за повећање броја запослених особа са инвалидитетом на отвореном тржишту рада.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Институције учесници у спровођењу мере: Министарство привреде, Национална служба за запошљавање

Показатељи резултата:

- Број запослених особа са инвалидитетом увећан за 15% на годишњем нивоу;
- Број послодаваца који своју законску обавезу извршавају запошљавањем особа са инвалидитетом увећан за 15% на годишњем нивоу.
- Повећан број запослених особа са инвалидитетом у органима државне управе и локалне самоуправе за 15% на годишњем нивоу

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену ове стратегије.

4. Развијени и примењени модели социјалног предузетништва и други модели социјалног запошљавања особа са инвалидитетом, укључујући и запошљавање уз подршку

Опис и ефекти мере: Мера подразумева подршку социјалном предузетништву и другим моделима социјалног запошљавања особа са инвалидитетом. Ефекти мере су стварање услова за повећање броја запослених особа са инвалидитетом у оквиру социјалној предузетништва и запошљавања уз подршку.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Институција учесници у спровођењу мере: Министарство привреде; Национална служба за запошљавање.

Показатељи резултата:

- Број особа са инвалидитетом укључених у опште и прилагођене програме додатног образовања и обука у односу на потребе на тржишту рада;

– Број особа са инвалидитетом којима су пружене услуге каријерног вођења и саветовања.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

5. Обезбеђење адекватне додатне подршке из система образовања, здравља и социјалне заштите деци и ученицима у инклузивном образовном окружењу.

Опис и ефекти мере: Мера обухвата обезбеђивање адекватне персонализоване помоћи и подршке индивидуалном учењу у инклузивном образовном окружењу. Ефекти мере су у дугорочном социјалном инвестирању у област образовања, кроз стварање одрживих системских услова за образовање деце са сметњама у развоју које у пуној мери омогућавају њихово самоостварење.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја

Институције учеснице у спровођењу мера: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања; Министарство здравља и јединице локалне самоуправе.

Показатељи резултата:

- Однос броја ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом који похађају редовне школе и броја ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом који похађају школе за ученике са сметњама у развоју по нивоима образовања;
- Процент реализованих мера подршке од укупног броја препоручених мера од стране ИРК;
- Процент ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом који настављају школовање на следећем нивоу образовања (након основног и након средњег образовања).

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

6. Јачање компетенција стручњака, подизање свести јавности и стално праћење стања.

Опис и ефекти мере: Ова мера доприноси јачању компетенција стручњака, подизању свести јавности и сталном праћењу стања у остваривању инклузивног образовања. Ефекат мере је обезбеђивање адекватног одговора на потребе деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у области образовања, односно доследно поштовање принципа инклузивног образовања.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја

Показатељи резултата:

- Број одржаних обука за запослене у образовању о правима деце са сметњама у развоју и са инвалидитетом и обука о инклузији деце и ученика са сметњама у развоју;
- Број учесника обука о правима деце са сметњама у развоју и са инвалидитетом и учесника обуке о инклузији деце и ученика са сметњама у развоју.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

7. Побољшање доступности и квалитета здравствене заштите и успостављање новог законског оквира заштите и унапређења менталног здравља особа са инвалидитетом.

Опис и ефекти мере: Мера је усмерена на осигурање квалитетније здравствене заштите, неге и рехабилитације деце, младих и одраслих особа са инвалидитетом, уз уважавање индивидуалних потреба за лечењем и рехабилитацијом и пуно поштовање права пацијената. Ефекти мере су стварање системских услова за смањење дискриминације особа са инвалидитетом, посебно особа са сметњама менталног здравља.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство здравља.

Показатељи резултата:

- Измене прописа којима је регулисано лечење особа са менталним сметњама у психијатријским установама;
- Број центара за заштиту менталног здравља у заједници повећан за 30%.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

8. Унапређење компетенција медицинског особља за пружање квалитетне здравствене заштите и неге особама са инвалидитетом, у складу са концептом инвалидитета заснованом на људским правима.

Опис и ефекти мере: Мером се стварају услови за адекватно унапређење капацитета здравственог система и повећање компетенција медицинског особља за пружање услуга особама са инвалидитетом.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство здравља.

Показатељи резултата:

- Број обука за унапређење компетенција медицинског особља за пружање квалитетне здравствене заштите и неге особама са инвалидитетом;
- Број учесника обука за унапређење компетенција медицинског особља за пружање квалитетне здравствене заштите и неге особама са инвалидитетом.

Процена потребних финансијских средстава неопходних за спровођење мере и извори финансирања биће утврђени у акционим плановима за примену Стратегије.

6. МЕХАНИЗАМ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ МЕРА И НАЧИН ИЗВЕШТАВАЊА О РЕЗУЛТАТИМА СПРОВОЂЕЊА

6.1. Институционални оквир и план за праћење спровођења, вредновање учинака и извештавање

Институционални оквир, уз навођење институције одговорне за праћење спровођења Стратегије, детаљно је дат у Акционом плану за њено спровођење.

Неопходно је улагати напоре у реализацију већ донетог правног оквира, као и даље омогућавање остваривања равноправности и једнакости особа са инвалидитетом у пуној мери у свим областима друштвеног живота, као сталном задатку социјално одговорне државе. Органи чија је надлежност за остварење конкретних права особа са инвалидитетом утврђена већ донетим прописима, представља институционални оквир за реализацију Стратегије.

Неопходност сталног деловања различитих актера, наглашена је у тексту саме Стратегије и биће једнако важна и у Акционом плану.

У циљу праћења постигнутих резултата и процене успешности реализације мера и активности које ће бити предвиђене Акционим планом, сва тела задужена за њихово спровођење у обавези су да припремају извештаје које достављају повременом радном телу Владе – Савету за особе са инвалидитетом, преко Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, након чега ће сажети приказ извештаја о спровођењу Стратегије бити објављен на интернет презентацији тог министарства. Извештавање о резултатима спровођења Стратегије врши се по истеку сваке треће календарске године од дана усвајања, као и финалним извештајем који се подноси најкасније шест месеци након истека примене Стратегије. О резултатима спровођења Акционог плана извештава се по истеку сваке календарске године. Ти извештаји се припремају како би се могли анализирати постигнути резултати и у односу на те резултате и процену потреба особа са инвалидитетом, како би се могло указати на носиоце који до тада нису у довољној мери реализовали предвиђене активности и кориговати даљи рад на постизању предвиђених циљева.

Институције носиоци активности размењиваће информације са организацијама цивилног друштва о реализованим програмима, пројектима и

активностима који доприносе реализацији мера предвиђених овом стратегијом и пратећим акционим плановима.

Извештаји свих тела задужених за спровођење мера и активности предвиђених Акционим планом, садрже податке о:

- 1) реализацији циљева Стратегије и мера и активности предвиђених Акционим планом по појединачним областима, кроз достављање статистичких и других података о реализованим активностима и броју укључених лица;
- 2) финансијским средствима утрошеним за реализацију предвиђених мера и активности у току извештајног периода;
- 3) планираним средствима за текућу годину и пројекцијама за наредне две године, у складу са могућностима буџета и плановима органа;
- 4) пројектним активностима на међународном нивоу по основу којих се обезбеђују средства за одређене намене у вези са унапређењем положаја особа са инвалидитетом и износом тих средстава на нивоу текуће године.

Приликом реализовања активности и сачињавања извештаја, поред постигнутих резултата, посебну пажњу потребно је посветити обезбеђивању финансијске подршке од стране Европске уније и могућности које су на располагању од стране појединих земаља кроз реализацију конкретних пројеката.

На основу оваквих извештаја, након протеча две године примене ове Стратегије и Акционог плана, врши се сагледавање конкретних резултата и укупног износа средстава за реализацију мера и активности. Након истека временског периода имплементације Акционог плана, достављају се нови, коначни извештаји од стране свих тела, како би се сагледали постигнути резултати и приступило изради новог акционог плана за наредни четворогодишњи период спровођења Стратегије. Ти извештаји се достављају на исти начин као и претходни, Савету за особе са инвалидитетом и то преко Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, у року од три месеца од завршетка периода имплементације Стратегије. На основу тих извештаја сачињава се завршни извештај са анализом постигнутих резултата и утрошеним средствима у целом периоду спровођења Стратегије. Завршни извештај о спровођењу Акционог плана се доставља Влади, ради информисања и сагледавања будућих праваца деловања у овој области, односно сачињавања акционог плана за наредни период важења Стратегије.

На исти начин ће бити сагледаван и наредни акциони план, односно достављањем првог извештаја од стране органа задужених за имплементацију појединих мера и активности након двогодишњег периода његовог спровођења, док ће коначни извештај бити достављан након истека периода важења тог акционог плана и саме Стратегије.

Питање функционисања и социјалне интегрисаности особа са инвалидитетом потребно је интегрисати и редовно спроводити и у оквиру статистичких истраживања која спроводи Републички завод за статистику, као што су пописи становништва, Анкета о приходима и условима живота и друга истраживања, а резултате редовно обрађивати и објављивати. Ти подаци се могу на најбољи начин користити за илустрацију промена диспаритета између особа са инвалидитетом и популације у целини и за дефинисање индикатора који се односе на инвалидитет у свим областима деловања, а посебно у областима од кључног утицаја на положај особа са инвалидитетом као што су образовање, запошљавање и смањење сиромаштва, што може бити и основ за ревизију појединих мера или креирање других са непосредним утицајем на реализацију општег циља ове стратегије.

У складу са Законом о планском систему Републике Србије, о спровођењу овог акционог плана, биће извештавана и Влада једном годишње.

6.2. Консултације

У току припреме Стратегије, спровођене су консултације са представницима државних органа и јавних служби, организацијама цивилног друштва и другим релевантним социјалним актерима.

Прво су одржане консултације са организацијама особа са инвалидитетом и организацијама цивилног друштва које се баве људским правима, недискриминацијом и правима особа са инвалидитетом, током октобра 2019. године. Консултације су организоване у сарадњи Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Тима за људска права Уједињених нација и Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва. Састојале су се из два сегмента, први је био посвећен представљању основних елемената евалуације прве Стратегије о правима особа са инвалидитетом и нацрта нове Стратегије за унапређење положаја особа са инвалидитетом, а други сегмент је подразумевао рад у једној или три радне групе, које су организоване у складу са посебним циљевима који су предложени у нацрту нове стратегије. Консултације су одржане у Београду 14. октобра, Новом Саду 15. октобра и Нишу 22. октобра 2019. године.

Радне групе формиране су на основу циљева, па је прва група као тему имала циљ „Повећана друштвена инклузија особа са инвалидитетом“, друга група циљ „Обезбеђено уживање права особа са инвалидитетом на пословну способност и породични живот на равноправној основи са другима и ефикасна заштита од дискриминације, насиља и злостављања и трећа група је као тему имала трећи циљ „Системско увођење перспективе инвалидитета у доношење, спровођење и праћење јавних политика“. У Новом Саду и Нишу сви учесници чинили су једну радну групу која је као тему имала сва три циља.

Учесници су Прву стратегију која је била на снази до 2015. године оценили позитивно и сматрају да је добар основ за нови нацрт, али и да је неопходно обезбедити адекватно финансирање и јасну надлежност односно одговорност за имплементацију мера и активности, која не сме изостати након доношења Стратегије. Учесници су нагласили важност редовног извештавања, као и потребу да ти извештају буду јавно доступни. Истакли су да би било пожељно језик стратегије учинити јасним, стратешким и већини разумљивим. Поред тога, учесници су имали низ веома корисних предлога за измене и допуне текста нацрта стратегије, у циљу побољшања и веће разумљивости, од којих су неки предлози усвојени јер су се односили на формулацију мера, док ће други предлози бити искоришћени за формулацију активности у оквиру мера.

6.3. Процена финансијских средстава потребних за спровођење стратегије и анализа финансијских ефеката

Предвиђено да се финансирање мера и активности врши из средстава буџета Републике Србије, буџета територијалне аутономије и буџета јединица локалних самоуправа, у зависности од тога ко је носилац конкретних активности, као и из поклона, донација, легата, кредита и из других извора.

Финансијски оквир за реализацију предвиђених мера и активности дат је у случајевима када се ради о временски тачно опредељеним активностима и када оне немају трајан, односно континуирани карактер, као и у случајевима када је планским Буџетом Републике Србије предвиђено издвајање за поједине намене у наредном периоду. У другим случајевима финансијски оквир ће бити сагледаван кроз достављање предвиђених извештаја који ће, између осталог, садржавати и део који се односи на утрошена средства по појединим наменама, како би се видело на који начин, односно, са којим средствима су се постигли резултати. Такође, предвиђене активности могу да се спроводе без потребе обезбеђивања додатних средстава у односу на већ обезбеђена буџетска средства, поготово када се говори о активностима које спадају у редовне послове појединих органа – нормативни, статистички, аналитички, инспекцијски и слични послови.

Законом о буџету Републике Србије за 2020. годину,²⁴⁴ Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања обезбеђена су следећа средства:

У оквиру Буџетског фонда за програме заштите и унапређење положаја особа са инвалидитетом – Глава 30.2 – Буџетски фонд за програме заштите и унапређења положаја особа са инвалидитетом, програм: 0902 – Социјална заштита, Програмска активност: 0006 – Заштита положаја особа са инвалидитетом, за чију реализацију је Законом о буџету Републике Србије за 2020. годину („Службени гласник РС”, број 84/19) предвиђено укупно 468.902.000 динара и где је у опису ове програмске активности (образложење буџета, страна 578) наведено:

1. Сагледавање стања, потреба и могућности ради развоја политика намењених унапређењу положаја особа са инвалидитетом;
2. Расписивање јавних конкурса удружењима за подношење предлога пројеката за унапређење положаја особа са инвалидитетом и вршење избора пројеката који ће се финансирати на основу прописаних критеријума;
3. Мониторинг и пружање стручне помоћи у реализацији програма и сагледавање потреба особа са инвалидитетом ради креирања политика;
4. Израда анализа и извештаја о реализованим активностима удружења и пруженим услугама, као и анализа финансијских извештаја удружења особа са инвалидитетом;
5. Издавање потврда ради ослобађања од царинских дажбина за увоз аутомобила и рефундација ПДВ;
6. Исплата, праћење и надзор над оствареним олакшицама у унутрашњем путничком саобраћају особа са инвалидитетом.

– У оквиру Буџетског фонда за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом, Раздео 30 – Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Глава 30.5 – Буџетски фонд за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом, Програм: 0803 – Активна политика запошљавања, садржи две програмске активности, за чију реализацију је Законом о буџету Републике Србије за 2020. годину („Службени гласник РС”, број 84/19) предвиђено укупно 1.250.000.000 динара, и то:

1. За Програмску активност: 0004 – Подршка предузећима за професионалну рехабилитацију особа са инвалидитетом, износ од 700.000.000 динара, где је у опису ове програмске активности (образложење буџета, страна 581) наведено да се кроз ову програмску активност пружа подршка предузећима за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом, обезбеђивањем средстава за субвенције зарада за запослене особе са инвалидитетом и средстава за побољшање услова рада у тим предузећима са циљем јачања њихових капацитета за спровођење професионалне рехабилитације, запошљавања и одржања запослења особа са инвалидитетом која се запошљавају под општим и посебним условима. Тренутно послује 56 предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом, са важећом дозволом за рад, која запошљавају 1.150 особа са инвалидитетом за које се на месечном нивоу обезбеђују средства за исплату субвенција зарада
2. За Програмску активност: 0005 – Подстицање запошљавања особа са инвалидитетом путем Националне службе за запошљавање, износ од 550.000.000 динара, где је у опису ове програмске активности (образложење буџета, страна 581) наведено да реализација мера активне

политике запошљавања за особе са инвалидитетом којима се стичу знања, вештине и компетенције ради подизања запошљивости, запошљавања особа са инвалидитетом и побољшања њиховог положаја на тржишту рада. Национална служба за запошљавање спроводи мере активне политике запошљавања и подстиче подједнако укључивање незапослених особа (мушкараца и жена) у мере ради повећања једнаких могућности за запошљавање, а постављени циљ гласи: „Циљ 1: Подстицање запошљавања незапослених особа са инвалидитетом у мере активне политике запошљавања”.

За овај циљ су постављени индикатори и циљне вредности у периоду 2020. до 2022. година, и то:

Назив индикатора	Јединица мере	Базна година	Базна вредност	Циљна вредност у 2020.	Циљна вредност у 2021.	Циљна вредност у 2022.
1. Број незапослених особа са инвалидитетом укључених у мере активне политике запошљавања и активности професионалне рехабилитације незапослених особа са инвалидитетом	Број	2017	8.449 (3.592 жена и 4.857 мушкараца)	8.000 (4.000 жена и 4.000 мушкараца)	8.100 (4.050 жена и 4.050 мушкараца)	8.200 (4.100 жена и 4.100 мушкараца)

Из приказаних података произлази да су укупно обезбеђена средства за 2020. годину у буџету Републике Србије за 2020. годину, у оквиру ова два наведена буџетска програма и њихових програмских активности у укупном износу од 1.718.902.000 динара.

За реализацију планираних мера и активности на годишњем нивоу, у оквиру истог министарства, у складу са приоритетним областима финансирања за период 2021–2022. година, приликом исказивања средстава неопходних за реализацију приоритетних области финансирања полази се од пројекције

основних параметара и усвојених лимита за исте године, те се за реализацију предвиђених мера и активности, може и убудуће очекивати најмање исти износ на годишњем нивоу.

Остали носиоци активности, имајући у виду да се у највећем броју активности ради о редовним пословима појединих државних органа и органа територијалне аутономије и јединица локалне самоуправе, у оквиру обезбеђених средстава, такође располажу са одређеним износом средстава, а потребно је нагласити чињеницу да ће се активности на годишњем нивоу спроводити у оквиру финансијских могућности сваког органа/организације појединачно.

Истовремено, планирано је и улагање повећаних напора у свим областима у правцу обезбеђивања додатних средстава за реализацију мера, у смислу проналажења нових донатора и креирање програма и пројеката који ће у наредном периоду омогућити унапређење положаја особа са инвалидитетом, односно, аплицирање за средства из ИПА и других фондова.

244 „Службени гласник РС”, број 84/19

6.4. Акциони план

Акциони план за спровођење Стратегије за период 2021. до 2022. године биће израђен у року од 90 дана од дана њеног објављивања.

7. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Ову стратегију објавити на интернет страници Владе, на порталу е-управе и на интернет страници Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 580-1514/2020-1

У Београду, 5. марта 2020. године

Влада

Председник,

Ана Брнабић, с.р.